

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 14(4), 117-162

Received: 28.04.2025 Accepted: 04.08.2025

Research Paper

Explaining Architectural and Urban Heritage Conservation Strategies with an Approach to Enhancing Social Participation

Elnaz Abizadeh

Assistant professor, Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Civil Engineering and Architecture, Technical and Vocational University (TVU), Tehran, Iran
eabizadeh@tvu.ac.ir

Somayyeh Ghadimzadeh*

Assistant professor, Department of Restoration of Historical Monuments, Faculty of Architecture, Urban Planning and Art, University of Urmia, Urmia, Iran
s.ghadimzadeh@urmia.ac.ir

Introduction

Architectural and urban heritage as a symbol of cultural identity and historical memory plays a vital role in fostering social cohesion and ensuring sustainable local development. Since this heritage belongs to the community, its conservation requires the active and effective involvement of local stakeholders. Participatory approaches in heritage conservation are recognized as crucial for preserving authenticity and enhancing the community's sense of belonging to their environment. However, the full potential of social participation is often underutilized, revealing a significant gap between theoretical importance and practical implementation. This issue is particularly pronounced in the context of Iran's architectural and urban heritage, where insufficient engagement can undermine conservation efforts and lead to the loss of valuable socio-economic opportunities. Therefore, this study aimed to explore effective mechanisms for enhancing social participation in heritage conservation and develop both conceptual and practical strategies to strengthen community involvement in this area.

Material & Methods

This research was applied in its objectives and qualitative in nature, utilizing the grounded theory method. Data were collected through in-depth semi-structured interviews with 26 participants, including managers, experts, and academic faculty members with practical experience in architectural conservation and urban regeneration in the cities of Tabriz and Urmia. Participants were purposefully selected using the snowball sampling technique and interviews continued until theoretical saturation was reached. The data analysis process was conducted in 3 stages: identifying key concepts, grouping these concepts into sub-categories, and extracting the main categories most relevant to the research question. The study analyzed and interpreted 7 main strategies and 36 sub-categories, along with their underlying concepts, aiming at enhancing social participation in the conservation of

historical sites. To ensure the validity of the findings, 4 criteria—credibility, transferability, dependability, and confirmability—were applied and the results were reviewed by selected interviewees and subject matter experts.

Discussion of Results & Conclusion

The findings of this study underscored the critical role of social participation in achieving sustainable conservation of historical sites. By utilizing a qualitative and grounded theory approach, the research developed an analytical framework that identified and explained 7 integrated strategies across 4 interconnected levels: motivation, empowerment, institution-building, and communication. These strategies not only facilitated community involvement, but also addressed the systemic and structural requirements of participatory heritage management. One of the central strategies known as the main

*Corresponding author

Abizadeh, E., & Ghadimzadeh, S. (2025). Explaining architectural and urban heritage conservation strategies with an approach to enhancing social participation. *Strategic Research on Social Problems*, 14(4), 117-162. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145059.2113>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145059.2113>

category of "knowledge-based management and comprehensive studies" emphasized the necessity of a multidisciplinary approach that encompassed scientific, social, educational, and institutional dimensions. Collaborative studies with stakeholders provided a robust foundation for sustainable conservation that aligned with contemporary needs. Furthermore, empowering local communities through economic incentives, supportive policies, participatory planning, and cultural promotion enhanced community ownership and fostered long-term engagement in heritage processes. Education and awareness-raising, both formal and informal, also emerged as crucial elements. These encompassed professional training, public education, and identity-based learning approaches that encouraged civic participation. Additionally, integrated participatory-expert management ensured quality through strategic planning and professional oversight, while promoting public involvement in decision-making and implementation processes. The strategy of sustainable conservation, revitalization, and adaptive reuse highlighted the importance of functional and cultural rehabilitation in harmony with urban development goals. Initiatives, such as heritage-compatible uses, tourism development, and

community-driven cultural revival, contributed to both economic sustainability and enhanced local identity. Institutional coherence was vital as evidenced by the institutional integration and synergy strategy, which advocated for supportive governmental frameworks, inter-organizational coordination, and multi-level partnerships. Finally, transparency and trust-building at both organizational and community levels were essential for ensuring accountability and encouraging continuous stakeholder participation. Despite methodological limitations, such as the qualitative focus and limited local representation, this research presented a conceptual model that offered a cohesive and scalable framework for participatory conservation. Effective implementation, however, required gradual policy reform, capacity building within institutions, and enhanced inter-organizational coordination. Future research should adopt mixed methods and broaden stakeholder representation to improve applicability and policy relevance.

Keywords: Social Participation, Conservation of Historical places, Management of Cultural Heritage, Participatory Strategies, Grounded Theory.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال چهاردهم، شماره پیاپی (۵۱)، شماره چهارم، ۱۴۰۴، ص ۱۶۲-۱۱۷
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳

مقاله پژوهشی

تبیین راهبردهای حفاظت از میراث معماری و شهری با رویکرد ارتقای مشارکت اجتماعی

الناز ابی‌زاده، استادیار، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده مهندسی عمران و معماری، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران

eabizadeh@tvu.ac.ir

سمیه قدیم‌زاده ^{id}، استادیار، گروه مرمت بناهای تاریخی، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

s.ghadimzadeh@urmia.ac.ir

چکیده

مشارکت اجتماعی به‌عنوان رویکردی مؤثر در حفاظت مکان‌های تاریخی، نقشی اساسی در پایداری اقدامات حفاظتی ایفا می‌کند. هدف پژوهش، تبیین راهبردهای کارآمد برای افزایش مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث فرهنگی با تأکید بر میراث معماری و شهری است. این مطالعه با رویکرد کیفی و با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد انجام شده و داده‌ها از طریق مصاحبه با مدیران و متخصصان گردآوری شده است. پژوهش حاضر، ۷ راهبرد اصلی و ۳۶ مقوله فرعی و مفاهیم زیرمجموعه آن‌ها را برای ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت مکان‌های تاریخی تحلیل و تفسیر کرده است. یافته‌ها بیانگر این است که راهبردهای هفت‌گانه مشارکت اجتماعی می‌توانند در چهار سطح انگیزشی، توانمندسازی، نهادسازی و ارتباطی دسته‌بندی شوند. سطح انگیزشی با بسترسازی روانی-اجتماعی، سطح توانمندسازی با ارتقای قابلیت‌های جامعه محلی، سطح نهادسازی با ایجاد ساختارهای حمایتی و سطح ارتباطی با تسهیل تعاملات بین ذی‌نفعان، در قالب نظامی به‌هم‌پیوسته عمل می‌کنند. این سطوح چهارگانه در قالب شبکه‌ای پویا با یکدیگر تعامل دارند و راهبردها به‌طور هم‌زمان در چندین سطح تأثیرگذار هستند. موفقیت در حفاظت مشارکتی از میراث معماری و شهری نیازمند رویکردی جامع است که ابعاد علمی، اجتماعی، آموزشی، مدیریتی و نهادی را در برگیرد و زمینه مشارکت فعال تمامی ذی‌نفعان را فراهم سازد. راهبردهای مشارکتی ارائه‌شده با تلفیق دانش تخصصی و تجارب محلی، ضمن حفظ اصالت و هویت مکان‌های تاریخی، چارچوبی برای درک و تسهیل فرایند مشارکت اجتماعی در حفاظت و مدیریت میراث فرهنگی فراهم می‌کنند. این رویکرد یکپارچه نه تنها به حفظ ارزش‌های فرهنگی کمک می‌کند، بلکه موجب تقویت حس تعلق جامعه و پایداری طولانی‌مدت اقدامات حفاظتی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: مشارکت اجتماعی، حفاظت مکان‌های تاریخی، مدیریت میراث فرهنگی، راهبردهای مشارکتی، نظریه داده‌بنیاد

*نویسنده مسئول

ابی‌زاده، الناز و قدیم‌زاده، سمیه. (۱۴۰۴). تبیین راهبردهای حفاظت از میراث معماری و شهری با رویکرد ارتقای مشارکت اجتماعی. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی، ۱۴(۴)، ۱۶۳-۱۱۷. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145059.2113>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145059.2113>

مقدمه

میراث معماری و شهری به مثابه هویت فرهنگی جوامع، نقشی اساسی در پیوند نسل‌ها و تداوم ارزش‌های فرهنگی دارد. این سرمایه‌ها علاوه بر اینکه نمادی از هویت فرهنگی است، به عنوان عاملی برای تقویت انسجام اجتماعی و توسعه پایدار جوامع محلی عمل می‌کند (Smith, 2006). باتوجه به اینکه میراث تاریخی متعلق به جامعه است، حفاظت مؤثر از آن تنها با رویکردهای دولت‌محور امکان‌پذیر نیست و وابسته به مشارکت فعال جامعه محلی به عنوان صاحبان اصلی این دارایی‌های فرهنگی است. تجارب جهانی نشان می‌دهد که موفقیت در حفاظت پایدار از میراث، مستلزم اتخاذ رویکرد پایین‌به بالا و جلب مشارکت جامعه محلی است (Giliberto & Labadi, 2022; Kesepara & Menteş, 2023; Mensah, 2019; Wijesuriya et al., 2017). به علاوه، حفاظت از منابع میراثی زمانی می‌تواند موجبات توسعه پایدار را فراهم کند که راهبردهای لازم از طریق اقدامات جمعی و هماهنگ بازیگران محلی اجرا شوند (Oladeji et al., 2022).

مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث معماری و شهری، نقش مهمی در تقویت انسجام اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی جوامع محلی ایفا می‌کند (Landorf, 2019). توجه به این عامل در مدیریت بافت‌های تاریخی و بازآفرینی شهری موجب تقویت حس تعلق به مکان، افزایش مسئولیت‌پذیری و دستیابی به توسعه پایدار محلی می‌شود (صمدی و جهانگیرزاده، ۱۴۰۱). در این حوزه مشارکت اجتماعی نه تنها ضرورتی اجتماعی و مدیریتی محسوب می‌شود، بلکه به مثابه ابزاری کارآمد برای ارتقای کیفیت حفاظت و همسویی مداخلات حفاظتی با نیازهای واقعی جامعه محلی اهمیت می‌یابد. به عبارتی، طرح‌های حفاظت از میراث در صورت بی‌توجهی به نیازها و مطالبات جامعه محلی با خطر شکست مواجه‌اند.

با این حال در ایران، با وجود غنای میراث تاریخی و وجود تجارب ارزشمند در مدیریت مشارکتی، همچنان از ظرفیت‌های بالقوه مشارکت اجتماعی به طور کامل و مؤثر استفاده نمی‌شود (حناچی و فدائی‌نژاد، ۱۳۹۰). به طوری که پژوهش‌ها نشان می‌دهد، میان اهمیت نظری مشارکت اجتماعی و واقعیت اجرایی آن

شکاف درخور توجهی وجود دارد (حیدری و همکاران، ۱۴۰۱؛ لاله‌پور، ۱۳۹۶). این وضعیت، علاوه بر فرسایش تدریجی میراث تاریخی، فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی ارزشمندی را از جوامع محلی سلب می‌کند (Heras et al., 2011; Ronchi, 2020). همچنین برای نمونه می‌توان به تخریب روبه‌افزایش بناها و محوطه‌های تاریخی از ۱۹۰ مورد در سال ۱۳۹۶ به ۲۴۵ مورد براساس سالنامه آماری وضعیت میراث فرهنگی (تاج‌گردون و همکاران، ۱۳۹۹) اشاره کرد. این روند، به‌ویژه در شهرهایی با هویت تاریخی، لزوم بازنگری در شیوه‌های مدیریت مشارکتی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های جامعه محلی را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد.

باتوجه به آنچه بیان شد، کمبود درک جامع از سازوکارهایی که بر مشارکت اجتماعی در حوزه حفاظت از میراث معماری و شهری تأثیر می‌گذارند، مسئله محوری این پژوهش را شکل می‌دهد؛ در این راستا، هدف پژوهش حاضر تبیین و مفهوم‌پردازی راهبردهای مؤثر و کارآمد به منظور تقویت مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث معماری و شهری بوده و به دنبال یافتن پاسخ برای این پرسش است: چه سازوکارهایی می‌توانند زمینه‌ساز شکل‌گیری و تداوم مشارکت مؤثر جامعه محلی در این حوزه باشند؟

این پژوهش، ادامه مطالعات پیشین در زمینه طراحی مدل حکمرانی مشارکتی برای حفاظت جامع از بناها و بافت‌های تاریخی با رویکرد داده‌بنیاد است؛ به گونه‌ای که در آن مطالعه، راهبردهای ارتقای مشارکت اجتماعی در قالب مقولات اصلی و فرعی شناسایی شدند (قدیم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴). پژوهش حاضر بر تحلیل مفهومی و تبیین عمیق‌تر این راهبردها تمرکز دارد. در این چارچوب، هریک از راهبردهای شناسایی شده با تکیه بر داده‌های میدانی، تحلیل و تفسیر شده و ارتباط آن‌ها با نظریه‌های علمی مشارکت اجتماعی بررسی شده است. این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و روش نظریه داده‌بنیاد، تجربیات متخصصان این حوزه را تحلیل می‌کند و درصدد است تا ضمن ارتقای کاربردپذیری و بومی‌سازی راهبردهای مشارکتی بر اثربخشی آن‌ها نیز بیفزاید.

همچنین، این پژوهش می‌کوشد خلأ نظری و عملی موجود در تحلیل راهبردهای مشارکت اجتماعی در بستر

میراث معماری و شهری ایران را پوشش دهد و با غنی سازی ادبیات نظری در حوزه حفاظت مشارکتی، راهکارهایی عملی برای سیاست گذاران و مدیران میراث فرهنگی ارائه دهد تا بتوانند برنامه های مشارکت اجتماعی را در این حوزه به صورت مؤثرتر طراحی و اجرا کنند.

پیشینه پژوهش

پژوهش های مختلفی بر نقش جوامع محلی در حفاظت و مدیریت منابع میراث تأکید کرده اند که به برخی از آنها اشاره می شود:

نظریه و اسفنجاری کناری (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «راهبرد حامیان بافت های تاریخی کرمان برای محافظت از مکان های تاریخی» با هدف شناسایی راهبردهای مردمی حفاظت در شهر تاریخی کرمان از روش کیفی نظریه زمینه ای استفاده کردند. نتایج نشان داد که گروهی از افراد محلی تمایل خاصی به اماکن تاریخی دارند و هفت مقوله اصلی از اقدامات آنها استخراج شد؛ از جمله اقدامات پیشگیرانه، الگوبرداری در مرمت، رویکردهای مختلف مرمتی، نگهداری و مقابله با تخریب بناها. ابی زاده و قدیم زاده (۱۴۰۲ب) در مقاله «بهره گیری از سرمایه اجتماعی در راستای حفاظت معنای محور مکان های تاریخی- فرهنگی» چگونگی هدایت سرمایه اجتماعی را در حفاظت از این مکان ها بررسی کردند. براساس نتایج، تقویت بعد شناختی سرمایه اجتماعی و شبکه معانی مشترک محیطی می تواند موجب ظهور و ارتقای ارزش های اجتماعی شود و به فعال شدن سرمایه اجتماعی در امر حفاظت کمک کند. چارچوب پیشنهاد شده در مقاله شامل اقداماتی مانند آگاهی بخشی فرهنگی، حفظ مطلوبیت حسی محیط، تداوم سنت ها و حمایت از کسب و کارهای محلی است. احمدی و آفتابی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی جایگاه مشارکت اجتماعی در فرایند سیاست گذاری حفاظتی و مدیریتی شهرهای میراث جهانی»، اثربخشی دستورالعمل های منشورهای بین المللی را در ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت و مدیریت هشت شهر میراث جهانی ارزیابی کردند. نتایج نشان داد که مشارکت فعال جوامع محلی برای حفاظت

و مدیریت این شهرها ضروری است و نیاز به پیروی از دستورالعمل های بین المللی دارد. همچنین بر ضرورت بومی سازی توصیه های منشورها متناسب با شرایط محلی برای اثرگذاری بیشتر در اجرای رویکرد مشارکت اجتماعی تأکید شد. جهانگیر و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «رتبه بندی چندشاخصه راهکارهای تقویت مشارکت عمومی در حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی براساس الگوواره توسعه پایدار»، چارچوبی مبتنی بر توسعه پایدار برای حفاظت میراث فرهنگی ارائه دادند. نتایج نشان داد که به کارگیری ظرفیت های شبکه های مجازی و اینترنت، تقویت سازمان های مردم نهاد و ایجاد فرصت های شغلی مرتبط با حفاظت و مرمت در جوامع محلی، به ترتیب از مهم ترین راهکارهای افزایش مشارکت عمومی هستند. رضایی و فرجی (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی نقش سازمان های غیردولتی در حفاظت از میراث معماری و شهری؛ مطالعه تطبیقی بین ایران و فرانسه» به این نتیجه رسیدند که حمایت های مادی و معنوی از سوی بخش عمومی برای افزایش موفقیت انجمن ها ضروری است و از این رو لازم است تا نهادهای عمومی از اهمیت و نقش این انجمن ها آگاهی پیدا کنند.

در پژوهش های خارجی نیز مطالعات مختلفی در این زمینه صورت گرفته است که در سال های اخیر روبه رشد بوده است. ژانگ و همکاران^۱ (2024) در مقاله «شناسایی شیوه های مدیریت میراث شهری: نتایج حاصل از مرور نظام مند ادبیات»، شیوه های مدیریت میراث شهری را براساس سطح همکاری ذی نفعان شناسایی و دسته بندی کردند. مقاله به شیوه های مدیریت جامعه محور هماهنگ شده توسط کارشناسان دولتی، حل تعارض و خصوصی سازی اشاره می کند و آنها را در چارچوب ساختارهای سیاسی مختلف تحلیل می کند. نتایج نشان می دهد که میراث شهری به عنوان منبع، حافظه جمعی و فضا تفسیر می شود و رویکردهایی برای مفهوم سازی آن شناسایی شده است. کسپارا و منتش^۲ (2023) در پژوهشی با عنوان «مشارکت ذی نفعان کلیدی و نهادهای تأمین مالی در فرایند بازآفرینی مبتنی بر میراث فرهنگی» نهادها و منابع مالی مؤثر در حفاظت میراث فرهنگی و بررسی نقش آنها را در

¹ Zhang et al.

² Kesepara & Mentes

فرایند بازآفرینی شهر دیواری نیکوزیا (بخش شمالی) شناسایی کردند. نتایج نشان داد که موفقیت بازآفرینی به اجرا و مدیریت وابسته است که شامل بسیج تعداد زیادی از ذی‌نفعان، تأمین منابع مالی و سایر منابع لازم و جلب مشارکت محلی و منطقه‌ای می‌شود. عبدالعزیز و همکاران^۱ (2023) در مقاله «مشارکت جامعه در اهمیت حفاظت از میراث زنده و روابط آن با الگوی آموزش مبتنی بر جامعه» این موضوع را بررسی کردند که چگونه مدل‌های آموزش مبتنی بر جامعه می‌توانند جوامع پایدار را از طریق حفاظت از میراث زنده پرورش دهند. این مقاله چارچوبی را برای ارزیابی نقاط قوت و نیازهای جامعه و درعین حال ارتقای آگاهی و مشارکت در تلاش‌های حفاظت از میراث ارائه می‌کند. اییون و همکاران^۲ (2022) در پژوهش «حکمرانی مشارکتی فرهنگ و میراث فرهنگی: بینش‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی از ایتالیا» حکمرانی مشارکتی میراث فرهنگی را در ایتالیا بررسی کردند. هدف تحقیق، ارائه مدل حکمرانی چندعاملی و مبتنی بر منابع مشترک برای بهبود مدیریت میراث فرهنگی در سطح محلی بود. مدل پیشنهادی با تأکید بر همکاری دولت، بخش خصوصی و جوامع محلی، ابزاری برای ارتقای مشارکت و توانمندسازی جوامع محلی در مدیریت میراث فرهنگی است. روزتی و همکاران^۳ (2022) در مقاله «میراث فرهنگی و پایداری: تنظیم مشارکت» نقش‌های مشارکت در دستیابی به اهداف توسعه پایدار را در چارچوب‌های تنظیمی بین‌المللی میراث فرهنگی بررسی کردند. نویسندگان با استفاده از تحلیل محتوا، سه نقش اصلی مشارکت را شناسایی کردند: مشارکت به عنوان حق، به عنوان محرک و به عنوان توانمندساز توسعه پایدار. لیانگ و همکاران^۴ (2021) در مقاله «مروری بر نقش رسانه‌های اجتماعی برای پایداری میراث فرهنگی» مشارکت دیجیتال جامعه را در مدیریت میراث فرهنگی از طریق مرور نظام‌مند ادبیات بررسی کردند. نتایج نشان داد که رسانه‌های اجتماعی بستری برای حضور گسترده‌تر ذی‌نفعان در فرایند تصمیم‌گیری مدیریت میراث فرهنگی فراهم می‌کنند و باید برای ترغیب

شهروندان سراسر جهان به کار گرفته شوند. لی و همکاران^۵ (2020) در مطالعه‌ای با عنوان «اطلاع‌رسانی یا مشورت؟ بررسی مشارکت مردمی در مدیریت میراث شهری در چین» وضعیت مشارکت مردمی را در مدیریت میراث شهری در چین با تمرکز بر شهر تاریخی لیجیانگ بررسی کردند. نتایج حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاری با ساکنان بومی، مهاجران و مدیران محلی نشان داد که سطح مشارکت مردمی در چین همچنان محدود به اطلاع‌رسانی و مشورت است و نیازمند افزایش آگاهی عمومی، تفویض مسئولیت و توانمندسازی جوامع محلی برای مواجهه با چالش‌های ناشی از شهرنشینی سریع است. پراجنوردی و همکاران^۶ (2015) در پژوهشی با عنوان «حفظ میراث فرهنگی دنپاسار: دیدگاه‌های جامعه محلی» به چالش بین توسعه و حفاظت در شهر دنپاسار بالی پرداختند. آن‌ها با مصاحبه با رؤسای جوامع محلی و گردآوری دیدگاه‌هایشان، راهکارهایی برای حفظ هویت و میراث فرهنگی در برابر تهدیدات توسعه شهری و بهبود سیاست‌های برنامه‌ریزی و توسعه ارائه کردند. دیان و عبدالله^۷ (2013) در مقاله «مشارکت عمومی در حفاظت از مکان‌های میراث در مالزی: مسائل و چالش‌ها» قوانین حاکم بر فرایند مشارکت عمومی را در حفاظت از سلیت‌های میراث و رسیدگی به مشکلات پیش‌آمده در کاربرد آن تجزیه و تحلیل کردند. یافته‌ها نشان داد که مشارکت مؤثر عمومی به قانون‌گذاری شفاف و جامع برای تقویت انطباق و اجرای قوانین مرتبط با میراث بستگی دارد.

بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که بیشتر آن‌ها فاقد رویکردی راهبردی در مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث فرهنگی بوده یا تنها به بخشی از ابعاد آن پرداخته‌اند. هرچند برخی پژوهش‌ها به مؤلفه‌ها و راهکارهای مشارکت اجتماعی پرداخته‌اند، عمدتاً بر رویکردهای کمی، اولویت‌بندی شاخص‌ها، رتبه‌بندی راهکارها یا توصیه‌های سیاستی متمرکز بوده‌اند. در این مطالعات به سازوکارهای درونی شکل‌گیری مشارکت کمتر توجه شده است. باتوجه به ابعاد گوناگون این

⁵ Li et al.⁶ Prajnawrdhi et al.⁷ Dian & Abdullah¹ Abdul Aziz et al.² Iaione et al.³ Rosetti et al.⁴ Liang et al.

موضوع، تدوین راهبردهای کارآمد نیازمند تحلیلی جامع و یکپارچه است؛ از این رو مطالعه حاضر با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد، تحلیل تجربیات میدانی و رویکردی چندسطحی و منسجم به دنبال توسعه چارچوبی نظری و تبیینی است که برای درک عمیق‌تر سازوکارهای راهبردی ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث لازم است.

ملاحظات نظری

در رویکرد دادمبنیاد در این پژوهش، این بخش به منظور افزایش حساسیت نظری پژوهشگر، هدایت فرایند جمع‌آوری و کدگذاری اولیه داده‌ها و ارائه چارچوب مفهومی تلفیقی برای تحلیل به کار گرفته شده است؛ به طوری که چارچوب نظری اولیه، ضمن مشخص کردن ابعاد مهم مشارکت اجتماعی، در توجه به ابعاد متنوع و لایه‌های پنهان مشارکت در مصاحبه‌ها و کدگذاری‌ها کمک کرده است؛ با این حال تحلیل داده‌ها به صورت باز و انعطاف‌پذیر انجام شده است تا مفاهیم نوظهور نیز شناسایی و در مدل نهایی لحاظ شوند.

مشارکت اجتماعی مفهومی میان‌رشته‌ای است که به درگیری فعال افراد و گروه‌ها در فرایندهای اجتماعی اشاره دارد. این پدیده یکی از ابعاد بنیادین نظم اجتماعی به شمار می‌آید که نقش مهمی در سامان‌دهی رفتارها و تعاملات اعضای جامعه ایفا می‌کند (اسدپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۰). در این چارچوب، مشارکت اجتماعی شکلی از کنش اجتماعی است که طی آن، گروه‌های اجتماعی به‌طور آگاهانه و داوطلبانه با اهداف مشخص و با تأکید بر سهیم شدن در منابع قدرت در فرایندهای اجتماعی نقش‌آفرینی می‌کنند (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰). این مشارکت می‌تواند در قالب‌های رسمی، نظیر عضویت در نهادها و انجمن‌ها یا در قالب‌های غیررسمی و خودجوش مبتنی بر فعالیت‌های فردی و گروهی تحقق یابد (بزدان‌پناه، ۱۳۸۶).

مشارکت اجتماعی به‌عنوان فرایندی پویا و چندسطحی، از اطلاع‌رسانی و مشاوره آغاز می‌شود و تا انتقال قدرت به جوامع محلی ادامه می‌یابد؛ در این راستا، آرنشتاین^۱ (۱۹۶۹) با ارائه نظریه «نردبان مشارکت» تلاش کرد تا سطوح مختلف

مشارکت از شکل‌های نمادین و محدود تا مشارکت واقعی و مبتنی بر قدرت شهروندان را طبقه‌بندی کند؛ چارچوبی که همچنان مبنای بسیاری از تحلیل‌های حوزه مدیریت مشارکتی و سیاست‌گذاری محسوب می‌شود. در این نظریه، مشارکت در هشت پله و سه سطح کلی شامل محرومیت، مشارکت جزئی و قدرت واقعی شهروندی تقسیم شده است که سطوح بالاتر آن بیانگر کنش جمعی مؤثر و واگذاری واقعی اختیار به جوامع محلی است. دیویدسون^۲ (۱۹۹۸) نیز مدل «گردونه مشارکت» را ارائه داد که برخلاف نردبان آرنشتاین رویکردی غیرخطی و تعاملی دارد و چهار سطح اطلاع‌رسانی، مشاوره، تصمیم‌گیری مشترک و توانمندسازی را شامل می‌شود. این مدل‌ها کمک می‌کنند تا مشارکت اجتماعی نه به صورت مفهومی ثابت، بلکه در قالب طیفی از سطوح و اشکال گوناگون دیده شود.

همچنین، مشارکت اجتماعی عامل اساسی در حفاظت از میراث شهری و مدیریت پایدار بلندمدت آن است و ماهیت چندوجهی و چندارزشی دارد (Bottero et al., 2014). این مشارکت می‌تواند به بازتعریف مشترکی از مفهوم میراث و ارزش‌های آن منجر شود که اغلب در دیدگاه‌های جامعه و متخصصان متفاوت است (خادم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۳). از دهه ۱۹۸۰ رویکردهای مشارکتی به سرعت به‌عنوان جریانی توانمندساز در حوزه میراث فرهنگی گسترش یافته‌اند (Xu, 2007) و اسناد بین‌المللی مانند منشور واشنگتن^۳ (ICOMOS, 1987)، منشور بورا^۴ (ICOMOS, 1999) و کنوانسیون فارو^۵ (Council of Europe, 2005)، ضرورت مشارکت جامعه محلی در حفاظت از میراث را به رسمیت شناخته‌اند. یونسکو نیز در توصیه‌نامه خود درباره منظر شهری تاریخی، بر مشارکت فعال جوامع محلی و ذی‌نفعان در مدیریت میراث تأکید کرده و آن را اساس موفقیت، پایداری و عدالت در سیاست‌های حفاظتی دانسته است (UNESCO, 2011).

مطالعات نشان می‌دهند که مشارکت شهروندان الگویی ثابت ندارد و متأثر از عوامل زمینه‌ای و نحوه تعامل مدیریت شهری با جامعه به شکل‌های متفاوت بروز می‌کند (عاقریان و

³ Washington Charter

⁴ Burra Charter

⁵ Faro Convention

¹ Arnstein

² Davidson

و مسئولانه کنشگران محلی در فرایندهای حفاظتی است. این تعریف جامع، مبتنی بر رویکرد یکپارچه به مشارکت است که در اسناد بین‌المللی نیز تأکید شده است.

چارچوب نظری تلفیقی برپایه نظریه‌های مشارکت اجتماعی

در ادبیات نظری، رویکردهای گوناگونی برای تبیین ابعاد مشارکت اجتماعی مطرح شده‌اند. برخی نظریه‌ها مانند سرمایه فرهنگی بوردیو^۱ (۱۹۸۶) و سرمایه اجتماعی پاتنام^۲ (۲۰۰۰) بر بسترهای اجتماعی و فرهنگی مشارکت تأکید دارند؛ برخی دیگر همانند نظریه توسعه مشارکتی چمبرز^۳ (۱۹۹۴)، نقش جوامع محلی و دانش بومی را در تقویت این بسترها برجسته می‌کنند. مدل‌های تحلیلی چون نردبان مشارکت آرنشتاین (۱۹۶۹) و گردونه مشارکت دیویدسون (۱۹۹۸) نیز سازوکارها و سطوح فرایند مشارکت را تبیین می‌کنند. همچنین نظریه ذی‌نفعان فریمن^۴ (۱۹۸۴) بر مدیریت منافع و تعامل گروه‌های مختلف در فرایندهای تصمیم‌گیری تأکید دارد. چکیده این رویکردها در جدول ۱ ارائه شده است.

همکاران، ۱۴۰۳). افزایش آگاهی شهروندان از حقوق و مسئولیت‌های خود، موجب ارتقای توانمندی‌های آن‌ها، تشویق به مشارکت فعال و افزایش نقش‌آفرینی در امور شهری می‌شود (میرزایی و میرمحمدتبار، ۱۳۹۷: ۲۱)؛ در همین راستا، آگاهی و قدردانی جامعه محلی از ارزش‌های میراثی، عاملی اساسی در موفقیت حفاظت پایدار محسوب می‌شود (Abdul- Norzaini et al., 2009; Halim & Tambi, 2021; Aziz et al., 2023). همچنین آگاهی، علاقه، دانش و فرصت‌های مشارکت فراهم‌شده از سوی دولت، تأثیر مستقیمی بر شکل‌گیری انواع مشارکت به‌ویژه مشارکت‌های خودجوش دارند (شالبافیان و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳۰).

در این پژوهش، مشارکت اجتماعی به‌عنوان حضور، همکاری و نقش‌آفرینی فعال، مؤثر و معنادار اعضای جامعه محلی و سایر ذی‌نفعان در تمامی مراحل و سطوح فرایندهای مرتبط با حفاظت از میراث فرهنگی و شهری- از شناسایی و تصمیم‌گیری تا برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت و ارزیابی- تعریف می‌شود. این برداشت جامع از مشارکت، تنها به حضور فیزیکی یا نمادین محدود نیست، بلکه ناظر بر درگیری واقعی

جدول ۱- نظریه‌های مشارکت اجتماعی: مفاهیم، سطوح و محورها

Table 1- Theories of social participation: Concepts, levels, and dimensions

نظریه مشارکت	نظریه پرداز	سطوح / عناصر اصلی	محوریت نظریه
سرمایه فرهنگی	پیر بوردیو	دانش، مهارت‌ها و دارایی‌های فرهنگی افراد، انواع سرمایه فرهنگی (تجسم‌یافته، عینیت‌یافته و شکل‌گیری نگرش‌ها و کنش‌های مشارکتی نهادینه‌شده)	نقش دانش، مهارت‌ها و ارزش‌های فرهنگی در سرمایه فرهنگی
سرمایه اجتماعی	رابرت پاتنام	شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای متقابل، اعتماد	نقش شبکه‌های اجتماعی، اعتماد و همکاری در ایجاد و تقویت مشارکت اجتماعی
توسعه مشارکتی	رابرت چمبرز	مشارکت از پایین به بالا، دانش بومی، نقش محوری جوامع محلی	مشارکت جامعه محلی در تصمیم‌گیری و توسعه پایدار
نردبان مشارکت شهروندی	شری آرنشتاین	هشت پله شامل دستکاری، درمان، اطلاع‌رسانی، مشاوره، تسکین، مشارکت، تفویض قدرت، کنترل شهروندی	سطوح مشارکت عمومی و درجات قدرت‌دهی به جامعه
گردونه مشارکت	اسکات دیویدسون	چهار شکل تعامل شامل اطلاع‌رسانی، مشاوره، تصمیم‌گیری مشترک، توانمندسازی	رویکرد غیرخطی و تعاملی به مشارکت
نظریه ذی‌نفعان	ادوارد فریمن	توجه به منافع و نقش‌های متفاوت گروه‌های مختلف، شناسایی و مدیریت گروه‌های ذی‌نفع	مشارکت بازیگران و گروه‌های مختلف ذی‌نفع در تصمیم‌گیری و مدیریت پروژه‌ها

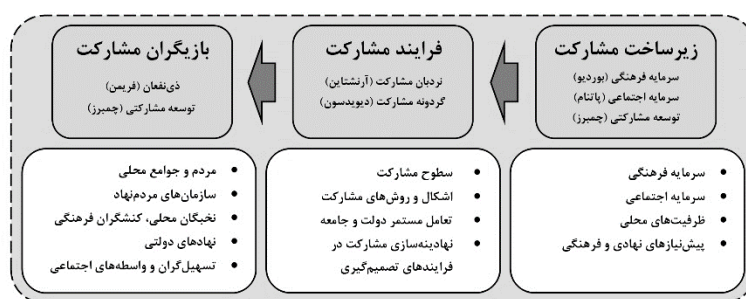
³ Chambers

⁴ Freeman

¹ Bourdieu

² Putnam

گردونه مشارکت دیویدسون، سطوح و اشکال مختلف مشارکت از اطلاع رسانی و مشاوره تا تفویض اختیار و کنترل شهروندی را تبیین می کند؛ بازیگران مشارکت که نظریه ذی نفعان فریمن به عنوان مبنای اصلی آن، نقش گروه های مختلف در فرایند تصمیم گیری و اجرای راهبردهای مشارکتی را مشخص می سازد و با تأکید چمبرز بر اهمیت جامعه محلی تکمیل می شود. این ابعاد در تعامل باهم، چارچوبی برای تحلیل راهبردهای ارتقای مشارکت اجتماعی فراهم می سازند (شکل ۱).

شکل ۱- مدل مفهومی تلفیقی نظریه های مشارکت اجتماعی

Fig 1- Integrated conceptual model of social participation theories

آماري پژوهش شامل سه گروه اصلی در شهرهای تبریز و ارومیه بود: الف) مدیران و کارشناسان اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ب) مدیران و کارشناسان شورای شهر و شهرداری در حوزه بازآفرینی شهری و ج) اعضای هیئت علمی دانشگاه ها دارای سابقه همکاری با ادارات مذکور. انتخاب مشارکت کنندگان با استفاده از نمونه گیری هدفمند و به کارگیری فن گلوله برقی انجام شد. مصاحبه شوندگان منتخب، علاوه بر دانش تخصصی دارای تجربه مستقیم در تعامل با جوامع محلی در پروژه های متعدد بوده اند. مصاحبه ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت و در مجموع ۲۶ مصاحبه صورت گرفت. در چارچوب نظریه داده بنیاد، اشباع نظری زمانی محقق می شود که تحلیلگر در فرایند کدگذاری، دیگر با مفاهیم یا داده های جدیدی مواجه نشود که نیاز به توسعه یا ایجاد طبقه جدید داشته باشند. در پژوهش حاضر، اشباع

با تلفیق نظریه های مرتبط، مدل مفهومی اولیه پژوهش طراحی شده و به عنوان چارچوبی برای هدایت کدگذاری، تحلیل مفاهیم و پیوند یافته های میدانی با بنیان های نظری به کار رفته است. این مدل سه بُعد اصلی مشارکت را شامل می شود: زیرساخت مشارکت که بر بسترهای اجتماعی و فرهنگی مشارکت تمرکز دارد و بر پایه نظریه سرمایه فرهنگی بوردیو، سرمایه اجتماعی پاتنام و توسعه مشارکتی چمبرز، مؤلفه هایی چون اعتماد اجتماعی، دانش بومی، ارزش های فرهنگی و ظرفیت های نهادی جامعه محلی را دربرمی گیرد؛ فرایند مشارکت که با اتکا بر نردبان مشارکت آرنشتاین و

هرچند مدل تلفیقی حاضر ابعاد اصلی مشارکت اجتماعی را در پیوند با نظریه های بنیادین تبیین می کند، در بستر اجتماعی ایران تحقق این الگو با موانع متعددی روبه روست. تجربه های پیشین نشان می دهد که بی اعتمادی نهادی ناشی از مشارکت های صوری، عدم شفافیت در فرایند تصمیم گیری، تمرکزگرایی ساختاری نهادهای رسمی و تعارض منافع میان دستگاه های دولتی و جوامع محلی از مهم ترین عواملی هستند که انگیزه و مشارکت مؤثر مردم را کاهش داده اند (ابی زاده و قدیم زاده، ۱۴۰۲ الف؛ زرنیدیان و همکاران، ۱۴۰۳؛ سالاری پور و قنبری، ۱۴۰۲).

روش پژوهش

روش پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، کیفی است. داده های پژوهش از طریق مصاحبه های عمیق نیمه ساختاریافته با زمان ۳۰ تا ۱۲۰ دقیقه گردآوری شد. جامعه

نظری در مصاحبه ۲۴ حاصل شد؛ به‌طوری‌که در سه مصاحبه پایانی (شماره‌های ۲۴ تا ۲۶)، مفاهیم استخراج‌شده تکراری بودند یا با مقولات پیشین هم‌پوشانی داشتند. همچنین هیچ‌کد جدیدی شناسایی نشد که ساختار تحلیلی مقاله را تغییر دهد. این موضوع نشان داد که داده‌ها به‌قدر کافی، غنی هستند و اشباع نظری به‌صورت کامل تحقق یافته است.

شایان ذکر است که پژوهش حاضر در امتداد مطالعه‌ای پیشین انجام گرفته است که در آن راهبردهای ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت میراث معماری و شهری با استفاده از نظریه داده‌بنیاد و بر پایه داده‌های میدانی در قالب هفت مقوله

اصلی و ۳۶ مقوله فرعی شناسایی شده بودند (قدیم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴). تمرکز اصلی پژوهش حاضر، تحلیل مفهومی و تعمیق نظری راهبردهای شناسایی‌شده در آن مطالعه است؛ از این‌رو، فرایند گردآوری و تحلیل داده‌ها به‌گونه‌ای طراحی شد که ضمن تفسیر و بازخوانی راهبردهای موجود با بهره‌گیری از دیدگاه‌های تخصصی و تجربیات حرفه‌ای مشارکت‌کنندگان، امکان تبیین علمی‌تر این راهبردها در پیوند با نظریه‌های مشارکت اجتماعی فراهم شود. مشخصات جمعیت‌شناختی و تخصصی مشارکت‌کنندگان در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- مشخصات مصاحبه‌شوندگان

Table 2- Interviewees' characteristics

تعداد	متغیرهای زمینه‌ای
۳۱-۴۰	سن
۴۱-۵۰	
۵۱-۶۰	
بیش از ۶۰	
۲	مقطع تحصیلی
۱۴	
۱۰	
۱۰	سابقه همکاری
۱۶	
۲۱	وضعیت اشتغال
۵	
۸	رشته تخصصی
۵	
۵	
۵	
۳	

برای گردآوری داده‌ها، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته براساس محورها و سؤالات ازپیش طراحی‌شده استفاده شد. این محورها باتوجه به هدف پژوهش، ملاحظات نظری و تجارب پیشین تدوین شدند و شامل ۶ بخش بودند: حفاظت جامع و توجه به ارزش‌های کالبدی و غیرکالبدی، عوامل تحقق مشارکت و سازوکار حکمرانی مشارکتی در حفاظت، چگونگی بهره‌گیری مؤثر از مشارکت مردمی، چالش‌ها و

موانع مشارکت، راهکارهای جلب مشارکت و تجربه‌های شخصی مصاحبه‌شوندگان. سؤالات زیرمجموعه این محورها به‌گونه‌ای تنظیم شدند که ابعاد مختلف مشارکت، موانع، سطوح، راهکارها و تجربه‌های واقعی مصاحبه‌شوندگان را پوشش دهند. سؤالات در هر محور به‌صورت باز و انعطاف‌پذیر مطرح شدند تا مصاحبه‌شوندگان بتوانند بدون محدودیت دیدگاه‌ها، تجربیات و پیشنهادها را خود را بیان

شد. همچنین، برای افزایش قابلیت تأیید، فرایند تحلیل داده‌ها و نتایج به‌دست‌آمده توسط دو متخصص مستقل در حوزه موضوعی پژوهش ارزیابی شد.

یافته‌ها

در نظریه داده‌بنیاد، استخراج مقولات نهایی و ارائه راهبردها نه به‌صورت تجویزی و بیرونی، بلکه از طریق فرایند کدگذاری لایه‌به‌لایه و برآمده از تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان صورت می‌گیرد. در این پژوهش نیز، راهبردهای شناسایی شده فقط فهرستی از پیشنهادات خطی نیستند، بلکه بازتابی از درک عمیق مصاحبه‌شوندگان از موانع، امکانات، تجربیات موفق و شکست‌خورده مشارکت در بستر واقعی ایران‌اند. هر راهبرد در این بخش، براینند تجمیع مفاهیم مرتبط، کدهای اولیه و تکرارشونده و تحلیل درون‌متنی گفتار مشارکت‌کنندگان است؛ به‌گونه‌ای که لایه‌های علی، ساختاری و کارکردی مشارکت در دل آن نهفته است.

تحلیل و تفسیر مقوله اصلی «مدیریت دانش محور و مطالعات جامع»

تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مقوله اصلی «مدیریت دانش محور و مطالعات جامع» متشکل از هفت مقوله فرعی مرتبط است که هریک ابعاد مختلفی از رویکرد علمی و نظام‌مند را به حفاظت مشارکتی تبیین می‌کنند. درواقع این مقوله بیانگر ضرورت رویکرد علمی و سیستماتیک در مدیریت و حفاظت از میراث است (جدول ۳).

کنند. از مهم‌ترین سؤالات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: حفاظت جامع میراث معماری و شهری باتوجه‌به ارزش‌های متنوع چگونه محقق می‌شود؟ مهم‌ترین عوامل و راهبردهای تحقق مشارکت مردمی در نظام حکمرانی به‌منظور حفاظت جامع چیست؟ تغییر نگرش متمرکز به نگرش مشارکتی و پویا در حفاظت و مدیریت میراث چگونه میسر می‌شود؟ مشارکت مردم در چه سطوحی (اطلاع‌رسانی، مشاوره، تصمیم‌سازی، نظارت) می‌تواند شکل گیرد؟ موانع اصلی مشارکت مؤثر مردم چیست؟ چگونه می‌توان حساسیت و مسئولیت‌پذیری مردم را در قبال حفظ داشته‌های فرهنگی افزایش داد؟ چه اقداماتی در آینده می‌تواند به بهبود مشارکت مردم در حفاظت از میراث فرهنگی کمک کند؟

برای تحلیل داده‌ها از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد سیستماتیک مبتنی بر رویکرد استراوس و کوربین^۱ (۱۹۹۸) استفاده شد. تحلیل داده‌های کیفی در این پژوهش به‌صورت دستی انجام شد و شامل سه مرحله اصلی بود: در مرحله نخست، کدگذاری باز صورت گرفت؛ به این صورت که محتوای مصاحبه‌ها به‌صورت خط‌به‌خط مرور شد و مفاهیم کلیدی استخراج و ثبت شدند. در این مرحله، حدود ۲۰۰ مفهوم از متون مصاحبه‌ها شناسایی شد؛ در مرحله دوم (کدگذاری محوری)، کدهای مشابه و هم‌معنا دسته‌بندی شده و مفاهیم فرعی تشکیل شد؛ درنهایت در مرحله سوم (کدگذاری انتخابی)، مقولات اصلی و محوری شناسایی شدند که بیشترین پوشش مفهومی و ارتباط با سؤال تحقیق را داشتند. در کل فرایند، از ابزارهای ریلنه‌ای Word و Excel برای نظم‌دهی، گروه‌بندی و بازبینی کدها و مفاهیم استفاده شد.

برای اطمینان از اعتبار (روایی) یافته‌ها، از چهار معیار قابلیت اعتبار^۲، قابلیت انتقال^۳، قابلیت اطمینان^۴ و قابلیت تأیید^۵ استفاده شد؛ در این راستا، از تکنیک کنترل اعضا^۶ بهره گرفته شد و یافته‌ها توسط سه نفر از مشارکت‌کنندگان بازبینی

4 Dependability

5 Confirmability

6 Member Checking

1 Strauss & Corbin

2 Credibility

3 Transferability

Table 3- Identified concepts and sub-categories under the main category of «Knowledge-based management and comprehensive studies»

مقاله اصلی	مقاله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
	مطالعات و پژوهش های جامع	انجام مطالعات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی، تهیه سند احیا بر مبنای مطالعات همه جانبه، پژوهش و شناخت فرهنگ محلی، مطالعه میراث ناملموس، مطالعات زمینه، مطالعه اصولی پیشینه تاریخی، ابعاد نظری حفاظت و تعریف نظریه و فرضیه های لازم برای حفاظت مشارکتی	۷، ۲۳، ۲۵
	روش های پژوهشی	استفاده از روش ها و ابزارهای متنوع پژوهشی مانند پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده	۸
	اصول فنی و استانداردهای بین المللی حفاظت و مرمت	شناسایی ارزش ها و روح اصلی بنا، انتخاب کاربری متناسب، حفظ هارمونی در مرمت، استفاده از متخصصان متبحر، استفاده از مصالح سنتی و پایدار، رعایت اصول بین المللی مرمت، توجه به استانداردها، منشورها و کنوانسیون های بین المللی، رویکردهای حفاظتی و احیایی، رعایت اصول حفاظت و احیا	۵، ۹، ۱۱، ۱۸، ۱۹، ۲۶
	برنامه ریزی و مدیریت حفاظت	تدوین طرح جامع حفاظت، توجه به پایداری اقتصادی، برنامه ریزی و مدیریت احیا توأم با حفظ ارزش ها و در نظر گرفتن الگوها و نیازهای امروزی	۲۰
	ارزیابی جامع و پویا	شناخت ابعاد مختلف بنا، ارزیابی در زمینه مکانی، بررسی مستمر ارزش ها	۲۳
	مطالعات بافت محور	تحقیق ویژگی های هر بافت، اقتباس از الگوهای موفق ملی	۱۵
	الگوبرداری از تجارب جهانی و بهره گیری از روش های متناسب محلی	الگوبرداری از تجارب موفق بین المللی، انتخاب روش های متناسب با شرایط فرهنگی	۸، ۲۶

مدیریت دانش محور و مطالعات جامعه

 <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145059.2113>

شناخته بشه»

«مطالعه میراث ناملموس» نیز به عنوان یکی دیگر از مفاهیم استخراج شده، بر توجه به جنبه های غیرمادی میراث تأکید دارد که نقش مهمی در درک ارزش های معنوی و هویت فرهنگی جامعه دارند. مصاحبه شونده ۷ نیز بیان کرد:

«بازاری ای بود که می گفتن مثلاً به دکانش سیی چهل سال میومد، می رفت با اون دیواره اونجا دیگه اخت داشت؛ وقتی اونجا رو تخریب کردیم، میشه گفت کل خاطره چهل سلله این بازاری رو از بین بردیم دیگه. این کارامون باید با پژوهش باشه... میراث های ناملموس مون به نظر خیلی مهم تر از میراث ملموس مون هست.»

«مطالعات زمینه و مطالعه اصولی پیشینه تاریخی» از دیگر مفاهیم شناسایی شده هستند که بر ضرورت بررسی دقیق، روشمند و علمی سیر تحول تاریخی مکان تأکید دارند. باتوجه به دیدگاه مصاحبه شوندگان، این مطالعات می توانند به شناخت و درک بهتر ویژگی های تاریخی، معماری و کالبدی مکان کمک کنند. مصاحبه شونده ۲۵ در این باره گفت:

«در بحث حفاظت تاریخی، باتوجه به اینکه این برنامه ها محدودیت هایی دارن، بایستی به صورت مطالعات زمینه فرهنگی و کالبدی و مطالعه اصولی در پیشینه تاریخی آن شهر و بنا و ارزشی که بنا در تاریخ آن شهر داره، انجام بگیره.»

«ابعاد نظری حفاظت و تعریف نظریه های لازم برای حفاظت مشارکتی» بر ضرورت تدوین چارچوب های نظری منسجم تأکید دارد؛ چارچوب هایی برگرفته از مطالعات میدانی و تجارب عملی که پیوند میان دانش تخصصی حفاظت و مشارکت اجتماعی را تبیین می کنند. براساس تحلیل مصاحبه ها، موفقیت این رویکرد مستلزم بومی سازی نظریه ها متناسب با شرایط فرهنگی و تاریخی هر منطقه است؛ زیرا الگوهای مشارکت در بافت های مختلف یکسان نیستند.

روش های پژوهشی

در تحلیل یافته ها، «روش های پژوهشی» به عنوان یکی از مقوله های فرعی بر اهمیت رویکرد علمی و روش شناختی در این حوزه تأکید دارد؛ در این راستا، مفهوم «استفاده از روش ها و ابزارهای متنوعی چون پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده»

شناسایی شده است. این تنوع، زمینه جمع آوری داده های غنی و چندبعدی و درک همه جانبه موضوع حفاظت از میراث را فراهم می کند و از طریق مثلث سازی داده ها به اعتبار و غنای علمی پژوهش می افزاید. مصاحبه شونده ۸ می گوید:

«روش های متفاوتی داره، عین روش های تحقیق. شما می تونید از طریق پرسش نامه، از طریق همین مسیری که شما دارید زحمت می کشید... از جوامع محلی، هم اون نخبگان... می تونید دعوت بکنید و به نحوی وارد گود بکنید... یا فرض بفرمایید شما از طریق دیدارهای چهره به چهره یا فیس توفیس می تونید این کارا رو بکنید... یعنی روش های متفاوتی وجود داره بستگی به شرایط فرهنگی و ویژگی های محل داره... من تجربه خیلی جالبی بهتون بگم... من در یک کشوری بودم که فروشگاه های زنجیره ای دارن... چند نفر وایستادن و دارن کنش و واکنش های مردم رو فقط ثبت می کنن؛ بدون دیالوگ... نوع خیره شدن و زمان توقف براشون مهم بود.»

اصول فنی و استانداردهای بین المللی حفاظت و مرمت: تحلیل مصاحبه ها نشان می دهد که «شناسایی ارزش ها و روح اصلی بنا» به عنوان مفهومی محوری و نقطه آغاز حفاظت بر درک عمیق از هویت مکان تاریخی تأکید دارد؛ شناختی که پایه مداخله و تضمین کننده اصالت و یکپارچگی بناست. مفهوم «حفظ هارمونی در مرمت» نیز بر تعادل میان عناصر اصیل و مداخلات جدید تأکید دارد و انسجام بصری و معنایی اثر را حفظ می کند. «انتخاب کاربری متناسب» نیز به عنوان مفهومی اساسی، بر تعیین عملکردهای سازگار با ویژگی های کالبدی و معنایی بنا در فرایند احیا و حفاظت تأکید می کند. مصاحبه شونده ۵ می گوید:

«احیای یک بنا یعنی بازگردوندن به هدف اصلی؛ هدف اصلی مثلاً آگه همون مسجد یا ارگ حکومتی بود، ادامه روند اون رو در همون قضیه حفظ کردن... قاعداً اقدامات احیا و حفاظت باتوجه به هدف اولیه و سیر تاریخی باید روی بده.»

«استفاده از متخصصان متبحر» نیز اهمیت بهره گیری از دانش و تجربه افراد متخصص را نشان می دهد و کیفیت فنی و علمی مداخلات را تضمین می کند. «استفاده از مصالح سنتی و پایدار» بر انتخاب مواد سازگار با ساختار اصلی بنا و محیط زیست تأکید دارد و اصالت و پایداری مکان تاریخی را

حفظ می‌کند. در این باره نیز مصاحبه‌شونده ۵ هشدار می‌دهد:

«اگه زمانی ما یه جا رو می‌خوایم مرمت کنیم، اگه خارج از اون مصالح ساختمانی چیزی به کار ببریم... مثلاً بیاییم با تیر آهن بسازیم خب قاعداً ما به بنای اولیه و مصالح اولیه اون ضربه وارد کردیم که ارزش تاریخی اون رو از بین برده.»

«رعایت اصول بین‌المللی مرمت» و «توجه به استانداردها و کنوانسیون‌های بین‌المللی» بر همسویی با معیارهای جهانی در حفاظت تأکید دارند و تبادل تجربیات و ارتقای کیفیت اقدامات حفاظتی را تسهیل می‌کنند. «رویکردهای حفاظتی و احیایی» و «رعایت اصول حفاظت و احیا» بر لزوم روش‌های جامع و پایبندی به اصول علمی در تمام مراحل مداخله تأکید دارند و تعادل میان نیازهای معاصر و ارزش‌های تاریخی- فرهنگی را حفظ می‌کنند. این رویکردها همچنین نشان‌دهنده ضرورت پیروی از اصول فنی و استانداردهای جهانی در حفاظت و مرمت‌اند.

برنامه‌ریزی و مدیریت حفاظت: تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که «تدوین طرح جامع حفاظت» به‌عنوان یکی از مفاهیم اصلی بر ضرورت برنامه‌ریزی یکپارچه، مرحله‌مند و چندی‌بعدی در فرایند حفاظت تأکید دارد. این طرح‌ها باید با در نظر گرفتن ابعاد فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، چارچوبی منسجم برای اقدامات حفاظتی و چشم‌اندازی روشن برای آینده میراث ارائه دهند. براساس دیدگاه مشارکت‌کنندگان، طرح جامع باید پس از شناخت دقیق بنا و آسیب‌های آن، ابعاد مرمت، احیا و بهره‌برداری را دربر گیرد تا موجب حفاظت پایدار شود. مصاحبه‌شونده ۲۰ در این باره اظهار داشت:

«حفاظت جامع طبیعتاً مراحل و مرتب‌های متفاوتی داره که طبیعتاً بعد از شناخت مجموعه و بنا و شناخت آسیب‌هاش و داشتن طرح جامع مرمت و داشتن طرح مرمتی و طرح احیا باید یه طرح بهره‌برداری هم داشته باشه که مجموعه اینا میتونه به‌عنوان یه حفاظت پایدار، بنا رو برای آینده بتونه نگهداره. من مجموعه اینا رو بهش میگم طرح جامع حفاظتی.»

این دیدگاه ضرورت طراحی برنامه‌ای علمی و فراگیر در

حفاظت را نشان می‌دهد. مصاحبه‌شوندگان معتقدند که طرح جامع باید علمی و انعطاف‌پذیر باشد تا بتواند با شرایط محیطی و اجتماعی سازگار شود، نقش ذی‌نفعان را مشخص کند و سازوکار هماهنگی میان آن‌ها را تعریف کند. «توجه به پایداری اقتصادی» نیز به‌عنوان مفهومی دیگر، بر اهمیت خودکفایی و تداوم اقتصادی پروژه‌های حفاظتی تأکید دارد. این امر مستلزم ایجاد سازوکارهای اقتصادی، منابع مالی پایدار، مدیریت بهینه منابع و خلق ارزش افزوده از طریق فعالیت‌های فرهنگی و گردشگری است؛ در همین راستا مصاحبه‌شونده ۲۰ می‌گوید:

«اگه قراره که در آینده بتونه عملکرد مناسبی داشته باشه، باید بتونه از نظر اقتصادی هم فیزیبل باشه؛ یعنی مجموعه یا بنا بتونه روی پای خودش بایسته و از نظر اقتصادی خودکفا باشه و به‌اصطلاح تابع اقتصادی دیگری نباشه.»

براساس تحلیل‌ها مفهوم «برنامه‌ریزی و مدیریت حفاظت توأم با حفظ ارزش‌ها و در نظر گرفتن الگوها و نیازهای امروزی» بر ضرورت تعادل بین نیازهای امروزی و حفظ ارزش‌های تاریخی- فرهنگی به‌عنوان چالشی مهم تأکید دارد. این رویکرد نیازمند درک عمیق از نیازهای معاصر، پویایی‌های اجتماعی- فرهنگی و ویژگی‌های میراث است تا ضمن احترام به اصالت و یکپارچگی، امکان بهره‌برداری کارآمد از بناها و بافت‌های تاریخی ممکن شود.

ارزیابی جامع و پویا: بر مبنای تحلیل‌ها، «شناخت ابعاد مختلف بنا» به‌عنوان مفهومی اصلی بر ضرورت بررسی جامع جنبه‌های کالبدی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی مکان‌های تاریخی تأکید دارد. این شناخت شامل مطالعه معماری، سازه، تزئینات، مصالح، فناوری‌های ساخت و ارزش‌های ناملموس فرهنگی، اجتماعی، نمادین و معنوی می‌شود. این بررسی چندی‌بعدی، درک صحیحی از اهمیت و جایگاه مکان تاریخی فراهم و مبنایی علمی برای تصمیم‌گیری‌های حفاظتی ایجاد می‌کند. مصاحبه‌شونده ۲۳ در این زمینه می‌گوید:

«این پدیده را در چند جنبه میشه مورد شناسایی قرار داد...؛ یعنی اول به لحاظ کالبدی باید بشناسیم و برای

این شناخت، پایه تدوین راهکارهای مناسب حفاظت محسوب می‌شود. مصاحبه‌شونده ۱۵ در این رابطه می‌گوید:

«هر بافت، تو هر محوطه تاریخی یا محوطه باارزش، مندهای خاص خودشو می‌طلبه. اونم با تحقیق و بررسی و سنجش میشه؛ یعنی کار میدانی باید صورت بگیره که بشه الگو در آورد از اونجا... بستگی به فرهنگ محیط داره، آدمایی که اونجا هستن، معیشتشون، سبقه تاریخی اونجا، شرایط اجتماعی؛ یعنی نمیشه یه فرمول واحدی داد.»

همچنین، «اقتباس از الگوهای موفق در داخل کشور» به عنوان مفهومی دیگر بر اهمیت بهره‌گیری از تجارب موفق مرمت و حفاظت در سطوح ملی و بین‌المللی تأکید دارد. از نظر مصاحبه‌شونده ۱۵، بررسی این الگوها با توجه به ویژگی‌های خاص هر بافت می‌تواند راهگشای حل مسائل مشابه باشد. وی در این خصوص گفت:

«یه سری الگوهای موفق و نسبتاً موفق هست که میشه ازشون اقتباس کرد، نه اینکه کاملاً الگوبرداری کرد.»

این دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که می‌توان با بررسی نمونه‌های موفق و با توجه به شرایط خاص هر بافت، از تجربیات ارزشمند آنها برای بهبود فرایند حفاظت مشارکتی بهره برد؛ البته این اقتباس تنها تقلید کورکورانه نباشد.

الگوبرداری از تجارب جهانی و بهره‌گیری از روش‌های متناسب محلی: این مقوله بر ضرورت تلفیق هوشمندانه تجارب جهانی با شرایط بومی تأکید دارد. «الگوبرداری از تجارب موفق بین‌المللی» از مفاهیم شناسایی شده در مصاحبه‌هاست که بر اهمیت استفاده از دانش، روش‌ها و راهکارهای آزموده‌شده جهانی در مدیریت، حفاظت و مشارکت اجتماعی تأکید می‌کند. در کنار آن، «انتخاب روش‌های متناسب با شرایط فرهنگی» بر بومی‌سازی و تطبیق اقدامات حفاظتی با بستر فرهنگی و اجتماعی محلی تأکید دارد. موفقیت این رویکرد مستلزم شناخت دقیق ارزش‌ها، سنت‌ها و ویژگی‌های فرهنگی هر منطقه است. مصاحبه‌شونده ۸ می‌گوید:

«روش‌های متفاوتی داره. بسته به شرایط فرهنگی و ویژگی‌های اون محل باید انتخاب بشه. نمی‌تونم مشخصاً بگم فلان متد می‌تونه جوابگو باشه.»

شناخت کالبدی لازم، دوره‌های تاریخی، تکمیل، تحول، شکل‌گیری را در نظر داشته باشیم... وقتی این رو می‌شناسیم، این لاجرم ما رو هدایت می‌کنه به اینکه من فرضاً این کالبد رو دارم، پیش‌اش در این دوره است، جرزش در این دوره و تزئینات و الحاقات و مرمتش در این دوره هستش؛ اینا هر کدام برای خودشون ارزش دارن و وقتی این ارزش‌ها رو در زمینه خودشون می‌سنجیم، تازه متوجه میشیم که فقط ارزش کالبدی نیست... ممکنه دوره حاکمیت را برامون مشخص کنه یا دوره معماری مهم یا معمار مهم را مشخص کنه... اینا در کنار همدیگه ارزش‌های فراکالبدی هستش، ارزش هنری، مذهبی، سیاسی، هویتی و... و توی همون زمینه، میتونن برای ما معنا و هویت اون دوره رو نشون بدن.»

این بیان نمونه روشنی از نگاه جامع به شناخت لایه‌های مختلف بنای تاریخی است. «ارزیابی در زمینه مکانی» نیز بر مطالعه بنا در بستر محیطی و اجتماعی آن تأکید دارد. بنای تاریخی باید در ارتباط با محیط، بافت شهری و جامعه محلی بررسی شود. این ارزیابی، درک عمیق‌تری از نقش اجتماعی بنا و برنامه‌ریزی منطبق با واقعیت‌های محیطی فراهم می‌کند و موفقیت اقدامات حفاظتی را افزایش می‌دهد. مفهوم «بررسی مستمر ارزش‌ها» نیز بر پویایی و تداوم ارزیابی تأکید دارد. از آنجاکه ارزش‌های مکان‌های تاریخی ثابت و ایستا نیستند و با گذر زمان و تغییرات اجتماعی-فرهنگی تحول می‌یابند، ارزیابی‌ها باید به صورت منظم و با توجه به تغییرات زمینه‌ای به‌روزرسانی شوند. مصاحبه‌شونده ۲۳ بر این امر تأکید کرده و بیان می‌دارد:

«ما نمیتونیم ارزش رو یه پدیده ثابت همگانی تلقی کنیم. همیشه موضوعیت و قابلیت بررسی داره.»

این نگاه پویا، مبنای به‌روزرسانی ارزش‌گذاری در حفاظت و تطبیق راهبردهای حفاظتی با شرایط و نیازهای متغیر جامعه است.

مطالعات بافت‌محور: در تحلیل مفاهیم این مقوله، «تحقیق ویژگی‌های هر بافت» به عنوان اصلی اساسی مطرح است. متن مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که موفقیت در حفاظت مکان‌های تاریخی نیازمند درک جامع ویژگی‌های منحصربه‌فرد هر بافت شامل ابعاد کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن است.

تحلیل و تفسیر مقوله «توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی»

تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مقوله «توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی» به‌عنوان مقوله اصلی، از طریق شش مقوله فرعی مهم و مفاهیم زیرمجموعه هریک از مقولات فرعی تبیین می‌شود که هریک دارای مفاهیم و ابعاد خاص خود هستند (جدول ۴).

به‌طورکلی، این رویکرد ترکیبی که از تجارب جهانی بهره می‌گیرد و به ویژگی‌های محلی توجه دارد، راهکارهایی مؤثر و پایدار برای حفاظت فراهم می‌کند. این رویکرد، ضمن حفظ اصلیت و هویت مکان‌های تاریخی، زمینه مشارکت فعال جامعه محلی را نیز فراهم می‌سازد. موفقیت آن، مستلزم ایجاد تعادل میان دانش جهانی و شرایط محلی است؛ به‌گونه‌ای که استفاده از تجارب بین‌المللی، با حفظ هویت فرهنگی بومی همراه باشد.

جدول ۴- مفاهیم و مقوله‌های فرعی شناسایی‌شده زیرمجموعه مقوله اصلی «توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی»

Table 4- Identified concepts and sub-categories under the main category of «Empowering and enhancing systematic participation of the local community»

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی	مشارکت و تعامل اجتماعی	تقویت مشارکت و نقش مردم، مشارکت و همراهی جامعه محلی، مشارکت محله‌محور، تعامل با ذی‌نفعان، مشارکت و تعامل با مردم، توانمندسازی شهروندان، تقویت مشارکت مردمی و نقش محلات، بهره‌گیری از ظرفیت‌های محلی و مدنی	۸، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۴، ۲۶
	ایجاد انگیزش و حمایت‌های اقتصادی	انگیزش و حمایت اقتصادی، مشارکت در منافع اقتصادی و اجتماعی، مشارکت مالی و عملیاتی، مشارکت بخش خصوصی و ارتقای کیفیت پروژه‌ها، مشوق‌های مشارکتی و تعریف پروژه‌های درآمدزا، سیاست‌های حمایتی و تشویقی مانند بخشودگی مالیاتی، جذب سرمایه‌گذاران علاقه‌مند، تسهیلات و مشوق‌های سرمایه‌گذاری، مدل‌های مشارکت اقتصادی، نظام‌های اجرایی سرمایه‌گذاری	۵، ۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۵، ۱۷، ۲۴، ۲۶
	سیاست‌های حمایتی و تسهیلات	راهکارهای تشویقی و حمایتی، سیاست‌های تسهیلات و حمایتی، حمایت و تشویق، بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود	۳، ۵، ۷، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۲۴، ۲۶
	سازوکارهای نهادی و ساختاری	سازوکارهای مشارکتی نهادی، سازوکارهای ارتباطی و تعاملی، سازوکارهای بازخورد، دفاتر تسهیلات و افزایش تعامل	۱۵، ۱۶
	برنامه‌ریزی و اجرای مشارکتی	برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های مشارکتی، تدوین طرح‌های درون‌زا و مشارکتی، مشارکت در احیا و نگهداری، رویکردهای مشارکتی و ارتباطی	۷، ۱۲، ۱۵
	فرهنگ‌سازی و ترویج مشارکت	راهکارهای ترویج مشارکت، حمایت و انگیزش، ایجاد حس تعلق و انگیزه، فعالیت‌های فرهنگی، مشارکت بخش خصوصی و نهادهای مردمی، توجه به منافع و نیازهای مردم، درک انگیزه‌ها و انتظارات مردمی، مدیریت رویدادهای اجتماعی و فرهنگی و برگزاری جشنواره‌های محلی	۲، ۶، ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۹، ۲۳، ۲۵

مشارکت و تعامل اجتماعی: «تقویت مشارکت و نقش مردم» یکی از مفاهیم شناسایی‌شده در این ارتباط است که بر اهمیت قدرت‌بخشی به جامعه محلی در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات حفاظتی تأکید دارد. مصاحبه‌شوندگان معتقدند این امر با ایجاد سازوکارهایی برای مشارکت مؤثر شهروندان محقق می‌شود. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۸:

«مردم به لحاظ صاحبان اصلی یک بنای تاریخی، نقش بسزایی در این زمینه دارن... اینکه حاکمیت چطوری این

مردم رو به سمت اون بنای تاریخی سوق بده و مشارکتشون رو جلب کنه، خیلی مهمه»

مفاهیم مرتبطی مانند «مشارکت و همراهی جامعه محلی» و «مشارکت محله‌محور» نیز بر اهمیت ساختارهای محلی و نقش محلات در حفاظت از میراث معماری و شهری تأکید دارند. مصاحبه‌شونده ۲۰ در این زمینه اشاره می‌کند:

«محله میتونه انسجام اجتماعی به وجود بياره، میتونه رفاه اجتماعی به وجود بياره، میتونه مردم رو به همدیگه

وصل بکنه و مشارکت در امور متفاوت جامعه رو به وجود

بیاره.»

«تعامل با ذی نفعان» و «مشارکت و تعامل با مردم» بر ایجاد ارتباط دوسویه و مؤثر بین نهادهای متولی و جامعه محلی تأکید دارند؛ برای نمونه، مصاحبه‌شونده ۱۱ تجربه موفق تعامل با ذی نفعان را این گونه شرح می‌دهد:

«با مشارکت نهادهای مردمی و گروه‌های مختلف فرهنگی، تونسیتیم کمیته‌ای تشکیل بدیم... حتی تونسیتیم ثبت کنیم. ثبت ملی هم کردیم. اگه مشارکت مردمی نبود، اون بافت تاریخی رو از دست می‌دادیم.»

«توانمندسازی شهروندان» نیز به عنوان مفهومی مهم بر ارتقای دانش، مهارت و ظرفیت‌های جامعه محلی در زمینه حفاظت تمرکز دارد. این امر شامل آموزش، آگاهی‌بخشی و ایجاد شرایط لازم برای مشارکت آگاهانه و مؤثر شهروندان است. «تقویت مشارکت مردمی و نقش محلات» بر اهمیت محلات به عنوان واحدهای اجتماعی پایه در حفاظت از میراث تأکید دارد و شامل تقویت ساختارهای محله‌ای، شبکه‌های اجتماعی و نهادهای محلی می‌شود. مصاحبه‌شونده ۲۰ می‌گوید:

«اگه شهرداری‌ها محلات خودشون رو با انسجام گذشته، منتها با شرایط امروزی بتونن بازتعریف کنن، ما اون نقش رو دوباره می‌تونیم به محلات مون برگردونیم.»

مفهوم «بهره‌گیری از ظرفیت‌های محلی و ملنی» بر شناسایی و استفاده از پتانسیل‌های موجود در جامعه محلی، از طریق ارتباط با نمایندگان مردم در شوراهای و استفاده از ظرفیت سمن‌ها تأکید می‌کند. در این باره مصاحبه‌شونده ۱۶ چنین بیان داشت:

«مردم نماینده‌هایی در سطح شهرها و روستاها دارن. به نظر من از طریق شوراهای شهر و روستا با همون شورایار یا شهرداران مناطق و نواحی بیشتر مؤثر خواهد بود که اینها به عنوان یه حلقه رابط بتونن عمل بکنن؛ مثل خیلی از همین سمن‌ها یا NGOها به اصطلاح نیروهای یا پتانسیل‌هایی هستن در سطح شهرها که میتونه برای ایجاد یک فرایند مشارکتی مابین مردم و مسئولین خیلی مؤثر باشه.»

ایجاد انگیزش و حمایت‌های اقتصادی: تحلیل مصاحبه‌ها

نشان می‌دهد که این مقوله، چارچوبی جامع برای تشویق و پشتیبانی اقتصادی از مشارکت‌کنندگان در حفاظت از مکان‌های تاریخی ارائه می‌دهد. «انگیزش و حمایت اقتصادی» به عنوان مفهوم پایه‌ای، بر ایجاد سازوکارهای مالی و اقتصادی برای ترغیب مشارکت جامعه محلی تأکید دارد. مصاحبه‌شونده ۹ اشاره می‌کند:

«اگه دولت حمایت کافی بکنه و من بدونم که این برای من به صرفه‌تر هست، همش بحث اقتصاده. باید من به این نتیجه برسم که احیای این بنای تاریخی چه به عنوان موزه، چه به عنوان هتل، چه به عنوان بوتیک هتل برای من درآمدش در میان مدت و بلندمدت بیشتر از آپارتمان‌سازی هست. تا به این نتیجه نرسیم، عملاً بحث مشارکت در مرمت و احیا منتفیه.»

«مشارکت در منافع اقتصادی و اجتماعی» به معنای در نظر گرفتن طیفی از منافع برای ذی نفعان است. چنان‌که به گفته مصاحبه‌شونده ۵، برخی مشارکت‌کنندگان به دنبال منافع اجتماعی و فرهنگی هستند، نه فقط اقتصادی. این تنوع در انگیزه‌ها می‌تواند موجب مشارکت پایدار در حفاظت از میراث شود:

«در بحث مشارکت، همه مردم به دنبال نفع اقتصادی نیستن؛ یه تعدادی هم هستند که به دنبال منافع فرهنگی هستن، منافع اجتماعی هستند و اونا رو هم می‌تونیم به این‌جا وارد کنیم.»

در ادامه همان مصاحبه‌شونده بر بهره‌مندی جامعه محلی از منافع حاصل از نتایج پروژه‌ها تأکید می‌کند:

«این مغازه و بازار باید به مردم محله داده بشه؛ مردم محله‌ای که گردو خاک اونجا رو خورده، حرصش رو خورده، ناراحتی‌اش رو کشیده.»

«مشارکت مالی و عملیاتی» و «مشارکت بخش خصوصی و ارتقای کیفیت پروژه‌ها» چارچوبی برای مشارکت عملی در فرایند حفاظت ارائه می‌دهند و بر جذب سرمایه و تخصص بخش خصوصی در کنار مشارکت جامعه محلی تأکید دارند. همچنین، «مشوق‌های مشارکتی و تعریف پروژه‌های درآمدزا» نیز راهکارهایی برای ایجاد جذابیت اقتصادی در حوزه حفاظت ارائه می‌دهند و بر طراحی پروژه‌هایی با توجیه

اقتصادی و حفظ ارزش‌های میراثی تأکید می‌کنند.
مصاحبه‌شونده ۱۷ می‌گوید:

«مشوق‌هایی که دولت برای محدودیت‌هایی که در بافت تاریخی هست می‌ذاره، زیاد قانع‌کننده نیست و مورد توجه اهالی قرار نمی‌گیره ... باید مشوق‌های مؤثرتری رو برای اهالی و محله‌های قدیمی در نظر بگیرن که تشویق برای ماندن و حفاظت از بافت تاریخی رو داشته باشن.»

همچنین به گفته مصاحبه‌شونده ۱۵:

«ساکنین بافت مقاومت می‌کنن. مگه اینکه بری براش یه پروژه‌ای تعریف کنی که ازش یه درآمدی داشته باشه، رو میان به سرمایه‌گذاری یا مشارکت.»

«سیاست‌های حمایتی و تشویقی مانند بخشودگی مالیاتی»
با کاهش بار مالی مشارکت‌کنندگان، زمینه را برای حضور فعال‌تر آن‌ها در پروژه‌های حفاظتی فراهم می‌آورد. «جذب سرمایه‌گذاران علاقه‌مند» و «تسهیلات و مشوق‌های سرمایه‌گذاری» بر شناسایی و جذب سرمایه‌گذاران علاقه‌مند به میراث تأکید دارند و شامل ارائه تسهیلات ویژه برای سرمایه‌گذاری در این حوزه می‌شوند. «مدل‌های مشارکت اقتصادی» و «نظام‌های اجرایی سرمایه‌گذاری» نیز چارچوب‌های نظام‌مند برای تحقق مشارکت اقتصادی ارائه می‌دهند و ساختارهای اجرایی و قانونی لازم را تعریف می‌کنند. مصاحبه‌شونده ۶ می‌گوید:

«باید مدلی براشون تدوین کرد و با مصوباتی که هست سرمایه‌گذار جزء و مشاعی برای اینها جلب کرد و بشه از سرمایه‌های خرد این افراد در قالب سامان‌دهی و احیای یک بنای خاص استفاده نمود.»

و در ادامه همان مصاحبه‌شونده می‌افزاید:

«نظام اجرایی سرمایه‌گذاری ما به‌هیچ‌عنوان در فضای پرریسک سرمایه‌گذاری این‌رو پوشش نمیده... نیازمند نظام بسیار دقیق برای سرمایه‌گذاران است.»

به‌طورکلی، این مقوله فرعی رویکردی جامع به انگیزش و حمایت اقتصادی در حوزه حفاظت از میراث ارائه می‌دهد که با ترکیبی از مشوق‌ها، حمایت‌ها و مدل‌های مشارکتی زمینه را برای مشارکت پایدار اقتصادی جامعه محلی و سرمایه‌گذاران فراهم می‌آورد.

سیاست‌های حمایتی و تسهیلگری: باتوجه‌به متن مصاحبه‌ها «راهکارهای تشویقی و حمایتی» به‌عنوان یکی از مفاهیم اصلی بر ایجاد سازوکارهایی برای ترغیب و پشتیبانی از مشارکت‌کنندگان تمرکز دارد. این راهکارها شامل اقدامات متنوعی است که هدف آن‌ها تسهیل و تشویق حضور فعال جامعه محلی در فرایند حفاظت است. «سیاست‌های تسهیلگری و حمایتی»، چارچوب‌های قانونی و سیاستی لازم برای تسهیل مشارکت را تعریف می‌کنند و با رفع موانع، بستر مناسبی برای مشارکت جامعه محلی فراهم می‌آورند. مصاحبه‌شونده ۹ درباره سیاست‌های تسهیلگری در بافت‌های تاریخی می‌گوید:

«با مصوبات تشویقی، مثلاً بگن آقای فلان، شما که بنای تاریخی دارین یا حتی بنای معمولی توی بافت، اینجا نمیتونی بیشتر از دوطبقه بسازی. ما برات تراکم تشویقی در نظر می‌گیریم که یا میتونی اینو واگذار کنی در خارج بافت تاریخی یا اگه زمینی داشتی در خارج از بافت، اونجا به شما یه تراکم شناور تشویقی میدیم... یا یه سری معافیت‌ها در نظر بگیریم؛ هم در صدور پروانه و هم در عوارض و هم در عوارض نوسازی سالیانه.»

«حمایت و تشویق» به‌عنوان مفهومی محوری بر پشتیبانی مستمر از مشارکت‌کنندگان تأکید دارد. این حمایت می‌تواند به شکل مادی یا معنوی باشد و هدف آن ایجاد انگیزه و اطمینان برای تداوم مشارکت است. مصاحبه‌شونده ۱۳ می‌گوید:

«باید یه سری بسته‌های تشویقی و تخفیفات داده بشه... مثلاً بتونن از تسهیلات بانکی استفاده کنن... مثلاً اصفهان و یزد و شیراز که رفتم به عینه دیدم که بناهای کوچک تاریخی واقعاً اگر حمایتی و تسهیلاتی پشتش نبود، این بناها فرسوده و تخریب می‌شد.»

در ادامه، «بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود» نیز بر شناسایی و استفاده بهینه از پتانسیل‌های محلی تمرکز دارد. به گفته مصاحبه‌شونده ۷:

«سرای محله ارتباط خیلی مناسب‌تری می‌تونه با اهالی برقرار بکنه... معتمدین محله، مساجد، بسیج، کلاتری، مدیران مدارس، شورایارها... همه اینا تو اون سرای محله کمک کنن. اینا می‌تونن تو چارت شهرداری باشن و مشارکت مردمی رو خیلی تقویت کنن.»

به‌طورکلی، این مقوله فرعی با ترکیب سیاست‌های

حمایتی، راهکارهای تشویقی و استفاده از ظرفیت‌های محلی بستر مناسبی برای مشارکت پایدار و مؤثر جامعه محلی در حفاظت از مکان‌های تاریخی ایجاد می‌کند.

سازوکارهای نهادی و ساختاری: براساس تحلیل مصاحبه‌ها، این مقوله شامل چندین مفهوم محوری است که نشان‌دهنده لزوم بازآرایی ساختارهای حکمرانی برای تسهیل مشارکت مؤثر جامعه محلی در فرایند حفاظت از میراث است. اولین مفهوم، «سازوکارهای مشارکتی نهادی» بر ایجاد چارچوب‌های رسمی برای مشارکت جامعه محلی تمرکز دارد. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۵:

«مثلاً تو خیلی جاها شرکت‌های عمران و مسکن‌سازان با همکاری و با مشارکت خود اهالی بافت در قالب شرکت‌های موضعی و موضوعی، البته بیشتر موضعی مدنظر من؛ یعنی آورده ساکنین رو تبدیل به سهم شرکت میکردن، در قالب یک طرح مشارکتی.»

دومین مفهوم «سازوکارهای ارتباطی و تعاملی» بر ایجاد کانال‌های ارتباطی مؤثر بین نهادهای متولی و جامعه محلی تأکید دارد. اهمیت این موضوع توسط مصاحبه‌شونده ۱۶ چنین بیان شده است:

«اینجا چون خودتون درگیر هستن و در این بافت‌ها زندگی میکنن، خیلی بیشتر میفهمن از ماها که چه مشکلاتی در این بناها وجود داره که بایستی رفع و رجوع بشه؛ بنابراین ارتباطی که از طریق این حلقه‌های واسط میتونه وجود داشته باشه یا نظرسنجی‌هایی که میتونه در ادوار مختلفی انجام بشه یا ترتیب یک سازوکاری که این صدای مردمی به گوش مسئولین برسه، انجام بشه مطمئناً خیلی مؤثر خواهد بود.»

مفهوم «سازوکارهای بازخورد» نیز بر اهمیت سیستم‌های نظارتی و ارزیابی مستمر فرایندهای مشارکتی تأکید می‌کند. مفهوم دیگر، «دفاتر تسهیلگری و افزایش تعامل» بر ایجاد نهادهای واسط برای تسهیل مشارکت تأکید دارد. این دفاتر با حضور در محل و ارائه خدمات مشاوره‌ای و حمایتی، نقش مهمی در تسهیل ارتباط بین جامعه محلی و نهادهای متولی ایفا کرده و به عنوان پل ارتباطی عمل می‌کنند. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۵:

«بهترین گزینه برای بازخورد این مسائل دفاتر تسهیلگری هست... حتماً باید دفاتر تسهیلگری ایجاد بشه، با مردم طرف بشن؛ یعنی ما نمی‌تونیم بشینیم توی اداره کل یا شهرداری منطقه، نسخه بپیچیم برای محله.»

برنامه‌ریزی و اجرای مشارکتی: این مقوله بر ضرورت مشارکت جامعه محلی از مراحل اولیه برنامه‌ریزی تا اجرای نهایی پروژه‌های حفاظتی تأکید دارد. «برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های مشارکتی» با استفاده از دانش بومی و تجربیات ساکنان محلی بر طراحی و اجرای پروژه‌هایی متناسب با نیازها و خواسته‌های واقعی جامعه تأکید دارد. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۵:

«اول باید برنامه‌ریزی کنیم؛ به این صورت که ابتدا همفکری میان مردم و کارشناس‌ها و مسئولان شکل بگیره، بعد به همکاری و مشارکت برسیم؛ یعنی همفکری مقدم بر همکاری... به طور خلاصه قبل از اینکه وارد طرح بشیم و طرح بدیم باید ساختار اجرایی اون طرح رو پیش‌بینی و طراحی کرده باشیم.»

مفهوم «تدوین طرح‌های درون‌زا و مشارکتی» بر توجه به ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های درونی جامعه محلی در فرایند برنامه‌ریزی تأکید دارد. این طرح‌ها با تکیه بر سرمایه اجتماعی و فرهنگی محلی، زمینه مشارکت مؤثر را فراهم می‌کنند. از نظر مصاحبه‌شونده ۷:

«اگه طرح‌های ما درون‌زا نباشه، کاملاً به مشکل برمی‌خوریم. مخصوصاً تو محدوده‌هایی که با عنوان محدوده‌های بازآفرینی گفته میشه؛ چون گونه‌هایی از بافت هستن که خیلی حساسن. حتماً لازمه که طرح‌ها مون به صورت درون‌زا و مشارکتی پیش‌بینی بشه.»

«مشارکت در احیا و نگهداری» به عنوان مفهومی دیگر، بر حضور فعال جامعه محلی در مرمت، احیا و نگهداری بناهای تاریخی تمرکز دارد. این مشارکت می‌تواند شامل همکاری در عملیات اجرایی، نظارت بر مرمت و مشارکت در برنامه‌های نگهداری دوره‌ای باشد. مفهوم «رویکردهای مشارکتی و ارتباطی» نیز بر ایجاد بسترهای لازم برای تعامل مؤثر بین ذی‌نفعان مختلف در فرایند حفاظت تأکید می‌کند. این رویکردها شامل ایجاد فضاهای گفت‌وگو، برگزاری کارگاه‌های

مشترک و تشکیل گروه‌های کاری با حضور نمایندگان جامعه محلی و متخصصان است.

فرهنگ‌سازی و ترویج مشارکت: تحلیل مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که «راهکارهای ترویج مشارکت» از طریق ایجاد بسترهای مناسب برای حضور فعال جامعه محلی در حفاظت از میراث معماری و شهری امکان‌پذیر است. مشارکت مردم در تصمیم‌سازی در حال حاضر بسیار ضعیف است که بخشی از آن ناشی از نبود فرهنگ‌سازی کافی در زمینه احیای بافت‌های تاریخی است. به گفته مصاحبه‌شونده ۶:

«الآن میزان مشارکت مردم توی تصمیم‌سازی تقریباً میشه گفت در محدوده‌های صفر هست؛ چون که خود مردم اولاً زیاد فرهنگ این بحث احیای بافت‌ها را واجدش نیستن... این یک کار میان‌مدت یا بلندمدت هستش، ولی قطعاً باید برنامه‌ریزی‌ها به این سمت باشه که مردم بیان و وارد موضوعات بشن.»

در این میان، «حمایت و انگیزش» نقش کلیدی دارد؛ زیرا بدون سازوکارهای حمایتی و انگیزشی مناسب، مشارکت پایدار جامعه محلی محقق نخواهد شد. «ایجاد حس تعلق و انگیزه» نیز از عوامل مهم تقویت مشارکت است. «فعالیت‌های فرهنگی» نیز به تقویت این پیوند کمک می‌کنند. در این زمینه مصاحبه‌شونده ۱۳ می‌گوید:

«تا جذب مشارکت مردمی اتفاق نیفته، حاکمیت به اون هدفی که می‌خواد در احیای یک مجموعه تاریخی برسه، موفق نخواهد بود... مهم‌ترینش ایجاد حس تعلق خاطر هست در ساکنین اون شهر و محله.»

همچنین به گفته مصاحبه‌شونده ۱۴:

«فعالیت‌های فرهنگی مثل خاطره‌گویی، مسابقات عکاسی، داستان‌نویسی... حس تعلق رو افزایش می‌ده.»

«مشارکت بخش خصوصی و نهادهای مردمی» به‌عنوان پل

ارتباطی بین جامعه محلی و نهادهای متولی حفاظت عمل می‌کند. در کنار آن، «توجه به منافع و نیازهای مردم» نیز یکی از ارکان اصلی موفقیت در جلب مشارکت جامعه محلی است. «درک صحیح انگیزه‌ها و انتظارات مردمی» امکان برنامه‌ریزی هدفمند و اثربخش را فراهم می‌آورد. به گفته مصاحبه‌شونده ۲۳:

«مردم بخشی از حکمرانی هستن... باید یه نفعی را جست‌وجو کنه، برا رفع نیاز خودش.»

درنهایت، «مدیریت رویدادهای اجتماعی و فرهنگی و برگزاری جشنواره‌های محلی» می‌تواند فرصت‌هایی را برای تقویت پیوندهای اجتماعی با میراث فرهنگی ایجاد کند. مصاحبه‌شونده ۸ می‌گوید:

«این جشنواره‌ها به شکل لوکال برگزار میشه. صرفاً برای اینکه تفاوت‌ها رو نشون بده... باید از طریق اینا ارتباط مردم با میراث تقویت بشه. همه این رویدادها باید خوب مدیریت بشن.»

تحلیل و تفسیر مقوله «آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی»

براساس تحلیل یافته‌های پژوهش درخصوص راهبردهای ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث معماری و شهری، «آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی» به‌عنوان یکی از مقوله‌های اصلی شناسایی شد و یکی از محوری‌ترین رویکردها در جلب مشارکت اجتماعی برای حفاظت مطرح است که از طریق هفت مقوله فرعی و مفاهیم زیرمجموعه هریک از مقولات فرعی تبیین شده است (جدول ۵).

جدول ۵- مفاهیم و مقوله‌های فرعی شناسایی شده زیرمجموعه مقوله اصلی «آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی»

Table 5- Identified concepts and sub-categories under the main category of «education and awareness-raising in participatory conservation»

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی	آموزش نظام‌مند و رسمی	آموزش در نظام آموزشی مدارس و دانشگاه‌ها، آموزش حفاظت و مرمت در دانشگاه‌ها، آموزش در مدارس و کتب درسی، آموزش فرهنگ شهروندی از دوران کودکی، گنجاندن مباحث فرهنگ شهروندی در کتاب‌های درسی	۱، ۱۱، ۱۴، ۱۷، ۲۱
	آموزش و توانمندسازی تخصصی	آموزش و به‌روزرسانی دانش متخصصان و تصمیم‌گیران، آموزش توسط نهادهای دانشگاهی، استفاده از نخبگان و متخصصان، آموزش مسئولین، آموزش ضوابط و مقررات	۲، ۳، ۱۱، ۲۵، ۲۶
	آموزش و فرهنگ‌سازی عمومی	ترویج و آگاه‌سازی درباره آثار تاریخی، برگزاری جلسات و آموزش به اقشار مختلف، آموزش عامیانه فرهنگ شهروندی، اشاعه فرهنگی و آگاهی‌بخشی در محلات، آموزش گروه‌های سنی مختلف، فرهنگ‌سازی درباره ارزش بناهای تاریخی، نیاز به افزایش آگاهی شهروندان	۴، ۵، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵
	بهره‌گیری از رسانه و فناوری‌های نوین	استفاده از رسانه ملی و شبکه‌های مجازی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی رسانه‌ای، آگاهی‌بخشی از طریق رسانه‌ها و بروشورها، استفاده از فناوری و رسانه برای نظارت و مشارکت، کانال‌های آموزشی	۱۳، ۱۵، ۱۸، ۲۶
	آموزش هویتی و تاریخی	آموزش مفاهیم فرهنگی و تاریخی، بازگویی روایت و اتفاقات تاریخی، تعریف درست بافت‌های تاریخی، شناخت زندگی مردم بافت در گذشته، ایجاد حس تعلق و خاطره‌انگیزی	۱۷، ۲۲، ۲۴
	آموزش مشارکتی و تعاملی	تورهای گردشگری و بازدید آموزشی، همکاری میان نهادهای مختلف در آموزش، مشارکت نهادهای مردمی در آموزش، فرهنگ‌سازی برای مشارکت مردم محله، روش‌های خلاقانه و هنری (تئاتر و هنر)	۱، ۲، ۱۱، ۱۷، ۲۵
	نقش نهادها و سازمان‌ها	نقش شهرداری و سایر نهادهای فرهنگی، نقش مدارس، موزه‌ها و نهادهای آموزشی، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد، هماهنگی سازمان‌های ذی‌ربط، نقش خانواده و رسانه‌ها	۱۰، ۱۷، ۲۰، ۲۴، ۲۵

حفاظت از میراث می‌تواند سبب شکل‌گیری نسلی آگاه و مسئول در قبال میراث فرهنگی شود. مصاحبه‌شوندگان نیز بر لزوم آموزش از طریق نظام رسمی تأکید کرده‌اند. مصاحبه‌شونده ۲۱ اظهار داشت:

«اصلش باید از آموزش و پرورش شروع بشه. در کتاب‌های درسی اگه این قضیه گنجد بشه، خب بیشتر تأثیر داره... ببینید زیربنایی باید بریم جلو. یک بحث آموزش هستش. خب آموزش که از ابتدایی یعنی از دوران مدرسه باید شروع بشه؛ حتی ادامه در دانشگاه، اهمیت و لزوم حفاظت و مرمت آثار تاریخی ذکر بشه.»

همچنین مصاحبه‌شونده ۱ به‌روشنی بیان می‌کند:

«از طریق آموزش و پرورش مثلاً در مدرسه در یک واحد درسی این موضوع گفته بشه. همون طور که در محیط‌زیست الآن هست و در دانشگاه‌ها رشته‌های مرتبط ایجاد بشه.»

آموزش نظام‌مند و رسمی: این مقوله شامل مفهوم «آموزش در نظام آموزشی مدارس و دانشگاه‌ها» است که از طریق نهادهای آموزشی رسمی اجراشدنی است. در سطح آموزش عالی، «آموزش تخصصی حفاظت و مرمت در دانشگاه‌ها» به تربیت متخصصان این حوزه کمک می‌کند. در سطح آموزش عمومی و مدارس، گنجاندن مباحث میراث فرهنگی در کتب درسی از طریق معرفی آثار تاریخی، ارزش‌های فرهنگی و تبیین اهمیت مشارکت در حفاظت ضروری است. نکته اصلی، «آموزش فرهنگ شهروندی» از دوران کودکی است که باید به‌صورت نظام‌مند در برنامه‌های درسی گنجانده شود. «گنجاندن مباحث فرهنگ شهروندی در کتاب‌های درسی» نیز می‌تواند به درک بهتر مسئولیت‌های اجتماعی و اهمیت مشارکت در حفظ میراث کمک کند. این رویکرد آموزشی نظام‌مند با ایجاد پیوند بین نظام آموزشی رسمی و موضوع

اجرای صحیح و قانونمند برنامه‌های حفاظتی را تسهیل می‌کند. در همین زمینه، مصاحبه‌شونده ۲۶ نیز بیان کرد:

«ضوابط بازار تاریخی را کتابچه کردیم. پخش کردیم بین بازاریان که به اونها آموزش بدیم... که ببینن چه اتفاقاتی می‌افته و آشنا بشن.»

این شواهد نشان می‌دهد که آموزش‌های تخصصی هدفمند، با مشارکت دانشگاه‌ها و نخبگان و همراه با ارتقای مستمر دانش و ساختارهای قانونی می‌تواند موجب شکل‌گیری نظام مؤثر حفاظت مشارکتی از میراث شود.

آموزش و فرهنگ‌سازی عمومی: این مقوله با رویکردی چندبُعدی به دنبال ایجاد تغییرات فرهنگی و نگرشی در جامعه است؛ در این راستا، «ترویج و آگاه‌سازی درباره آثار تاریخی» با معرفی ارزش‌های تاریخی، فرهنگی و هویتی به عموم از مفاهیم محوری به‌شمار می‌رود. مصاحبه‌شونده ۴ اظهار می‌دارد:

«مردم رو باید آگاه کرد. اگه مردم و اهالی این بافت‌ها به جایگاه و اهمیت واقعی بناها و املاک خود پی ببرن و به اونها به‌عنوان عنصر ارزشمند بنگرن، میشه امید داشت.»

«برگزاری جلسات و آموزش برای اقشار مختلف»، رویکردی هدفمند برای انتقال مفاهیم و دانش مرتبط با حفاظت میراث است. این جلسات باید متناسب با سطح دانش و نیازهای هر گروه طراحی شود تا اثربخشی لازم را داشته باشند. مصاحبه‌شونده ۱۱ می‌گوید:

«اولین کارمون این بود که با قشرهای مختلف اجتماعی، جلسات مختلف رو برگزار کردیم و تونستیم این مشارکت‌های مردمی رو فعال کنیم.»

«آموزش عامیانه فرهنگ شهروندی» با هدف انتقال مفاهیم پیچیده به زبانی ساده برای عموم به درک بهتر مسئولیت‌های شهروندی در قبال میراث فرهنگی و افزایش مشارکت عمومی در حفاظت از آن کمک می‌کند. بر این موضوع در میان مصاحبه‌شوندگان بسیار تأکید شد؛ چنان‌که مصاحبه‌شونده ۵ بیان می‌دارد:

«آموزش یعنی اینکه اگر من به عنوان یک شهروند جایگاهم این است که اینجا بنشینم، باید آداب اینجا نشستن را بدانم و بلد باشم.»

«اشاعه فرهنگی و آگاهی‌بخشی در محلات» رویکردی

این نظرات، رویکرد آموزش نظام‌مند و رسمی را به‌عنوان روشی بنیادین در ارتقای فرهنگ حفاظت از میراث تأیید می‌کند و بر ضرورت طراحی سازوکارهای آموزشی در تمامی سطوح نظام آموزشی کشور تأکید دارد.

آموزش و توانمندسازی تخصصی: این مقوله به‌عنوان یکی از ارکان اساسی موفقیت برنامه‌های حفاظت مشارکتی بر ارتقای دانش و مهارت‌های تخصصی در سطوح مدیریتی و اجرایی تأکید دارد؛ در این راستا «آموزش و به‌روزرسانی دانش متخصصان و تصمیم‌گیران» به‌عنوان یکی از مفاهیم، شامل آشنایی با آخرین دستاوردهای علمی در حوزه حفاظت، روش‌های نوین مدیریت مشارکتی و تجارب جهانی است. مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که ارتقای دانش فنی، نقش مهمی در بهبود کیفیت تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌های حفاظتی دارد. مصاحبه‌شونده ۳ در این باره تأکید می‌کند:

«متخصصین ما هم که به نظر من به مقدار تو این زمینه ضعیف عمل می‌کنن، باید به‌روز باشن. تکنیک‌های جدیدی رو یاد بگیرن. اطلاعاتشون رو به‌روز بکنن و دانش علمی خودشون رو و حتی تصمیم‌گیران»

نقش دانشگاه‌ها به‌عنوان نهادهای تولید و انتقال دانش برجسته است. «آموزش توسط نهادهای دانشگاهی» از طریق دوره‌های تخصصی، پژوهش‌های کاربردی و همایش‌های علمی می‌تواند در توانمندسازی متخصصان و مدیران مؤثر باشد. از مفاهیم مهم دیگر، «استفاده از نخبگان و متخصصان» است که بر انتقال تجربیات عملی تأکید دارد. همچنین، آموزش مستمر مسئولین در سطح کلان از ارکان اصلی توانمندسازی محسوب می‌شود. مصاحبه‌شونده ۲ در این خصوص نیز می‌گوید:

«اگر کسی که در رأس قرار گرفته آموزش درباره این بافت‌ها ندیده باشه و تعصب و آگاهی نسبت بهشون نداشته باشه، روش‌های جلب مشارکت مردمی و شیوه‌های مدیریت مشارکتی رو ندونه، چه انتظاری داریم که در آینده بافت‌ها ارتقا پیدا کنن؟»

همچنین، «آموزش ضوابط و مقررات» بخش مهمی از این مقوله است که شامل آشنایی با قوانین ملی و بین‌المللی، استانداردها، دستورالعمل‌های فنی و چارچوب‌های حقوقی مشارکت مردمی در حوزه حفاظت میراث می‌شود. این آشنایی،

محله محور است که باتوجه به بافت اجتماعی و فرهنگی هر محله طراحی شده و موجب تقویت حس تعلق و افزایش مشارکت ساکنان در حفاظت از میراث می شود. مصاحبه شونده ۱۴ در این باره بیان می کند:

«باید این آگاهی رو انتشار بده به اون مردم توی اون محله... نفر به نفر، زبان به زبان. اگر این اشاعه، آگاهی، این دانایی در اهالی اون محل افزایش پیدا بکنه، هر نفر به سهم خودش میتونه در این مشارکت شرکت کنه.»

«آموزش گروه های سنی مختلف» نیز از اهمیت ویژه ای برخوردار است. برنامه های آموزشی باید متناسب با ویژگی های هر گروه سنی طراحی شود تا مشارکت فعال تمامی گروه ها در فرایند حفاظت از میراث را جلب کند؛ برای نمونه، مصاحبه شونده ۵ معتقد است:

«آموزش یکسان نباید به تمام مردم داده بشه... با بچه حلت لطافت و تشویقی اش بالا میره. برای تمام درجات باید آموزش ها طراحی بشن.»

«فرهنگ سازی درباره ارزش بناهای تاریخی» فرایندی مستمر و بلندمدت است که با هدف تغییر نگرش جامعه و درک عمیق تر از ارزش های مادی و معنوی این آثار انجام می شود؛ در این زمینه، «افزایش آگاهی شهروندان» نیز یک ضرورت اساسی برای ارتقای دانش و درک عمومی از اهمیت حفاظت میراث است. مصاحبه شونده ۴ بیان می کند:

«عدم آگاهی از ارزش های میراث، به تشدید عدم مشارکت و مقاومت مردمی منجر میشه.»

و مصاحبه شونده ۱۴ نیز اظهار می دارد:

«آگاهی اجتماعی باید خیلی بالا بره... آموزش داده بشه. این سیستم آموزش عمومی فعال بشه، مردم بدونن.»

بهره گیری از رسانه و فناوری های نوین: این مقوله به عنوان مقوله ای تأثیرگذار، ابعاد متعددی را در برمی گیرد. تحلیل مصاحبه ها نشان می دهد که «استفاده از رسانه ملی و شبکه های مجازی» نقش محوری در آگاهی بخشی و آموزش عمومی دارند. این پلتفرم ها با گستره مخاطب و نفوذ اجتماعی بسیار، ابزاری مؤثر برای انتقال مفاهیم حفاظتی و ایجاد حساسیت عمومی به اهمیت میراث هستند؛ در همین راستا مصاحبه شونده ۱۳ می گوید:

«همچنین باید یک فرهنگ سازی مناسبی برای این موضوع از طریق رسانه های مجازی و صداوسیما شروع

کرد.»

در بخش «تبلیغات و اطلاع رسانی رسانه ای»، استفاده هدفمند از رسانه ها به عنوان بستری برای شکل گیری گفتمان عمومی در حوزه حفاظت مشارکتی مطرح است؛ در همین زمینه، «آگاهی بخشی از طریق رسانه ها و بروشورها» راهکاری عملی برای انتقال اطلاعات تخصصی و کاربردی به مخاطبان محسوب می شود. این رویکرد با تلفیق روش های سنتی و مدرن، دسترسی طیف گسترده تری از اقشار جامعه را تسهیل می کند. مصاحبه شونده ۱۸ در این باره می گوید:

«این آموزش ها حالا انجام بگیره، هم به لحاظ رسانه های جمعی و پیام رسان هایی که انجام می گیره و هم در قالب بروشور میتونه خیلی مفید باشه و مردم شناخت و آگاهی نسبت به آثار تاریخی داشته باشن.»

«استفاده از فناوری و رسانه برای نظارت و مشارکت» نیز بعد جدیدی به حفاظت مشارکتی می افزاید و امکان مشارکت مستقیم شهروندان در نظارت و گزارش دهی وضعیت مکان های تاریخی را فراهم می سازد؛ امری که به تقویت حس مسئولیت پذیری اجتماعی می انجامد. همان طور که مصاحبه شونده ۱۵ تأکید می کند:

«نظارت یک نظارت عمومی که عرض کردم در قالب رسانه ها میشه مطرحش کرد و بهترین رسانه، ابزارهایی که الان در دسترسه.»

همچنین «ایجاد و توسعه کانال های آموزشی» به عنوان زیرساختی پایدار در انتقال دانش و مهارت های حفاظتی نقش مهمی ایفا می کند. این کانال ها به صورت مجازی و نیز حضوری، آموزش های تخصصی و عمومی را در اختیار علاقه مندان و فعالان حوزه میراث قرار می دهند؛ در همین زمینه مصاحبه شونده ۲۶ می گوید:

«بیشتر هیئت امنا را در جلسات مختلف گرد هم می آوریم و توجیه می کنیم که این موارد هست. در فضاهای مجازی هم هست. کانال هایی باز کرده ایم، مطالب آموزشی می گذاریم.»

این موارد نشان می دهند که بهره گیری از رسانه های جمعی، شبکه های اجتماعی، ابزارهای دیجیتال و فناوری های نوین می تواند نقش مؤثری در فرایند آموزش، آگاهی بخشی، نظارت مشارکتی و ارتقای فرهنگ حفاظت از میراث ایفا کند. آموزش هویتی و تاریخی: «آموزش مفاهیم فرهنگی و

«تورهایی که میشه جوون‌ها رو از طریق مدارس به موزه‌ها و اماکن تاریخی برد و توضیحات لازم رو براشون ارائه داد»

«همکاری میان نهادهای مختلف در آموزش» نیز بر لزوم رویکردی چندجانبه و هم‌افزا تأکید دارد. ترکیب ظرفیت‌های نهادهای فرهنگی، آموزشی و اجرایی موجب ارائه آموزش‌هایی جامع‌تر و اثربخش‌تر می‌شود. به گفته مصاحبه‌شونده ۲۵: «این آگاهی رو می‌توان از طریق شهرداری، میراث فرهنگی، ارشاد، صداوسیما، مسکن و شهرسازی و تبلیغات اسلامی هماهنگ کرد»

همچنین، مصاحبه‌شونده شماره ۲ بیان می‌کند:

«این آموزش‌ها را باید صداوسیما، شهرداری، میراث فرهنگی و سایر نهادهای ذی‌ربط ارائه دهند»

«مشارکت نهادهای مردمی در آموزش» نیز نقطه عطفی در گذار از آموزش سنتی به مشارکتی است. این رویکرد با جلب اعتماد اجتماعی، بر اثربخشی و پایداری برنامه‌های آموزشی می‌افزاید. مصاحبه‌شونده ۱ می‌گوید:

«انجمن‌ها، NGOها و سازمان‌های مردم‌نهاد باید به‌شدت به موضوع آموزش ورود پیدا کنند»

باتوجه به تحلیل متن مصاحبه‌ها «فرهنگ‌سازی برای مشارکت مردم محله» نیز به عنوان رویکرد بومی و محله‌محور، در موفقیت برنامه‌های حفاظتی نقشی اساسی دارد. این مفهوم با اتکا بر ظرفیت‌های محلی و تقویت مسئولیت‌پذیری، مشارکت پایدار و مؤثر ساکنان را ممکن می‌سازد. همچنین «روش‌های خلاقانه و هنری»، مانند تئاتر و سایر هنرها، بُعدی جذاب و مؤثر به آموزش می‌بخشند. با بهره‌گیری از زبان هنر و تحریک احساسات، پیام‌های آموزشی را به شکلی ماندگار منتقل می‌کنند. مصاحبه‌شونده ۲۵ تجربه‌ای بین‌المللی از شهر آگرا نقل می‌کند:

«شب قبل از بازدید از تاج محل، تمامی گردشگران را به اجرای تئاتری بردند که تاریخچه قصر را به تصویر می‌کشید»

نقش نهادها و سازمان‌ها: «شهرداری‌ها و نهادهای فرهنگی» به عنوان متولیان اصلی مدیریت شهری و فرهنگی، بستر مشارکت شهروندان در حفاظت از میراث را فراهم می‌کنند. آن‌ها با اجرای طرح‌های فرهنگی-آموزشی، زمینه آشنایی

تاریخی» به عنوان یکی از مفاهیم اصلی زیرمجموعه این مقوله بر انتقال عمیق ارزش‌های میراث می‌پردازد. ازدیدگاه مصاحبه‌شوندگان این آموزش‌ها فراتر از ارائه اطلاعات تاریخی، به درک اهمیت میراث در هویت جمعی کمک می‌کند. «بازگویی روایت و اتفاقات تاریخی» با زنده نگه‌داشتن خاطرات جمعی و انتقال تجربیات نسل‌های پیشین، پیوندی عاطفی بین شهروندان امروز و میراث گذشته ایجاد کرده و حس مسئولیت اجتماعی در حفاظت از آن را تقویت می‌کند؛ برای مثال، مصاحبه‌شونده ۲۲ بیان می‌دارد:

«بازگو کردن روایت و اتفاق‌هایی که در آن محل در بازه زمانی خاصی رخ داده، مثل رویدادهای مهم فرهنگی و تاریخی در یک میدان، باید موردتوجه قرار بگیرن»

«تعریف درست بافت‌های تاریخی» رویکردی علمی برای شناخت میراث است که ویژگی‌های کالبدی، عملکردی و معنایی بافت‌ها را تبیین می‌کند. در کنار آن «شناخت زندگی مردم بافت در گذشته» بُعد انسانی و اجتماعی میراث را برجسته کرده و با نمایش شیوه‌های زندگی، آداب و رسوم و تعاملات گذشته، تصویری زنده از هویت فرهنگی ترسیم می‌کند. مصاحبه‌شونده ۲۲ می‌گوید:

«تعریف درست از بافت باعث میشه که اون‌ها بافت رو ترک نکنن... شناخت کامل از نوع زندگی مردم بافت در گذشته، آشنایی با هویت و تاریخ، لازمه توجه بشه»

همچنین «ایجاد حس تعلق و خاطره‌انگیزی» با تقویت پیوند عاطفی افراد با مکان‌های تاریخی، زمینه‌ساز مشارکت داوطلبانه و پایدار در حفاظت از میراث می‌شود. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۷:

«خاطره جمعی این افراد در محله‌شون موضوعیه که براشون جالبه... همین خاطرات گذشته می‌تونه برای اون‌ها احساس تعلق ایجاد کنه و نوعی مسئولیت برای نگهداری از اون مکان به وجود بیاره»

آموزش مشارکتی و تعاملی: این مقوله رویکردی پویا و چندوجهی در فرایند آموزش است؛ ازجمله روش‌های مؤثر آن، «تورهای گردشگری و بازدید آموزشی» است که تجربه مستقیم مکان‌های تاریخی را فراهم می‌کند. با ایجاد ارتباط حسی و بی‌واسطه، درک عمیق‌تری از ارزش‌های میراث و حس تعلق ایجاد می‌کند. مصاحبه‌شونده ۱۷ می‌گوید:

عموم با ارزش‌های میراث را مهیا می‌سازند. «مدارس، موزه‌ها و نهادهای آموزشی» نیز با گنجانیدن مباحث میراث در برنامه‌های درسی و برگزاری بازدیدها، نقش مهمی در آگاهی‌بخشی نسل جدید دارند. «سازمان‌های مردم‌نهاد» با ظرفیت‌های داوطلبانه، واسطه‌ای بین مردم و نهادهای رسمی هستند و از طریق کارگاه‌ها، همایش‌ها و فعالیت‌های ترویجی، مشارکت عمومی را در حفاظت میراث تقویت می‌کنند. مصاحبه‌شونده ۲۴ می‌گوید:

«NGO ها می‌تونن خیلی مفید باشن. از مسئولین مطالبه کنن، بین مردم توضیح بدن و تشریح کنن که چه فوایدی این بحث مشارکت داره.»

«هماهنگی میان سازمان‌های ذی‌ربط» نیز برای موفقیت برنامه‌های آموزشی و ارتقای آگاهی ضروری است. این هماهنگی از موازی‌کاری جلوگیری می‌کند و اثربخشی اقدامات را افزایش می‌دهد. مصاحبه‌شونده ۲۵ می‌گوید:

«با استفاده از سازمان‌های ذی‌ربط و هماهنگی و

مدیریت واحد از طرف بالاترین سازمان، می‌توان ادارات را در ارتباط با آموزش شهروندان در جهت حفاظت از بناها و آگاهی‌دادن به مردم هماهنگ کرد.»

همچنین «خانواده و رسانه‌ها» نیز به‌عنوان دو رکن اصلی فرهنگ‌ساز، نقش مهمی در نهادینه‌سازی ارزش‌های میراث دارند. خانواده‌ها با انتقال ارزش‌های فرهنگی و رسانه‌ها با تولید محتوای آموزشی و آگاهی‌بخش در ترویج فرهنگ حفاظت مشارکتی از میراث مؤثرند.

تحلیل و تفسیر مقوله «مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی»

براساس تحلیل یافته‌های پژوهش، «مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی» به‌عنوان مقوله اصلی، از طریق پنج مقوله فرعی و مفاهیم زیرمجموعه هریک، جنبه‌های مختلف این مدیریت را تبیین می‌کنند (جدول ۶).

جدول ۶- مفاهیم و مقوله‌های فرعی شناسایی‌شده زیرمجموعه مقوله اصلی «مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی»

Table 6- Identified concepts and sub-categories under the main category of «Integrated participatory-expert management»

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
مدیریت تخصصی و کارشناسی و برنامه‌ریزی راهبردی	رویکردهای مدیریت مشارکتی و تعاملی	نیاز به رویکرد جامع و مشارکتی، نیاز به مشارکت و همکاری، سیاست‌گذاری و مدیریت مشارکتی، جلب مشارکت مالی و اجرایی مردم، همکاری و تعامل بین ذی‌نفعان، برنامه‌ریزی مشارکتی، تصمیم‌گیری و مدیریت مشارکتی، ایجاد فضاهای عمومی و گفت‌وگو	۱۳، ۶، ۲، ۲۶، ۲۴، ۱۹
	انتخاب مدیران متخصص و متعهد، تثبیت و تداوم مدیریتی، تعریف فرایندهای ویژه، مشارکت متخصصان حوزه‌های مختلف، مطالعه و برنامه‌ریزی قبل از حفاظت و مرمت، مدیریت و نظارت کارشناسان، تقویت نهادهای تخصصی، ارتقای فرهنگ سازمانی، الگوبرداری از تجارب موفق مشارکتی، وجود کارشناسان و متخصصان حوزه میراث فرهنگی، چالش‌های درک کامل مشکلات و راهکارهای مرمتی، محدودیت مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، تصمیم‌گیری تخصصی، حفاظت براساس نظر متخصصان، ضعف در دانش و تخصص، مسئله انتخاب مشاور غیربومی	انتخاب مدیران متخصص و متعهد، تثبیت و تداوم مدیریتی، تعریف فرایندهای ویژه، مشارکت متخصصان حوزه‌های مختلف، مطالعه و برنامه‌ریزی قبل از حفاظت و مرمت، مدیریت و نظارت کارشناسان، تقویت نهادهای تخصصی، ارتقای فرهنگ سازمانی، الگوبرداری از تجارب موفق مشارکتی، وجود کارشناسان و متخصصان حوزه میراث فرهنگی، چالش‌های درک کامل مشکلات و راهکارهای مرمتی، محدودیت مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، تصمیم‌گیری تخصصی، حفاظت براساس نظر متخصصان، ضعف در دانش و تخصص، مسئله انتخاب مشاور غیربومی	۱۳، ۸، ۲، ۱۷، ۱۶، ۱۴، ۲۵، ۱۹
نظارت و مدیریت اجرایی	ثبت و تملک بناهای تاریخی، مرمت بناها توسط حاکمیت، ایجاد ارگان حفاظت میراث فرهنگی، نظارت بر تملک، مرمت و بهره‌برداری، دستورالعمل دفاتر تسهیلگری، نظام جامع پیشنهادات، کمیته‌های ویژه، سازوکارهای پاسخ‌گویی	ثبت و تملک بناهای تاریخی، مرمت بناها توسط حاکمیت، ایجاد ارگان حفاظت میراث فرهنگی، نظارت بر تملک، مرمت و بهره‌برداری، دستورالعمل دفاتر تسهیلگری، نظام جامع پیشنهادات، کمیته‌های ویژه، سازوکارهای پاسخ‌گویی	۱۵، ۱۰، ۶، ۱۸
	سیاست‌گذاری انعطاف‌پذیر و توسعه ظرفیت‌ها	برخورد انعطاف‌پذیر، تنظیم مشوق‌های قانونی، توجه به نیازهای اساسی ساکنان، تغییر ذهنیت مدیران به سمت تفکر پویا، ایجاد تخصص در حفاظت، بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای محلی، الگوبرداری از تجربیات کشورهای پیشرو، مدل‌سازی انواع مشارکت، تدوین قوانین با محوریت حقوق مردم، اصلاح فرایند سیاست‌گذاری، ایجاد شعب تخصصی در دادگاه‌ها	۶، ۴، ۳، ۱، ۲۱، ۲۰، ۱۲، ۲۳
مشارکت و نمایندگی مردمی	مشارکت در مدیریت، حمایت و همکاری نهادها، عضویت متخصصان میراث فرهنگی در شورای شهر، ریشه مردمی شوراهای محله، ایجاد زمینه‌های مشارکت مردمی، عدم سابقه موفق مشارکت، مقاومت در برابر مشارکت مردمی	مشارکت در مدیریت، حمایت و همکاری نهادها، عضویت متخصصان میراث فرهنگی در شورای شهر، ریشه مردمی شوراهای محله، ایجاد زمینه‌های مشارکت مردمی، عدم سابقه موفق مشارکت، مقاومت در برابر مشارکت مردمی	۱۱، ۶، ۴، ۳، ۲۳، ۲۰، ۱۸

بلندمدت حفاظتی است؛ به گونه‌ای که همان مصاحبه‌شونده می‌گوید:

«یکی از مشکلاتی که بافت‌های تاریخی ما رو گرفتار کرده، تغییر زودهنگام مدیران است. باید تثبیت مدیریتی وجود داشته باشه.»

«تعریف فرایندهای ویژه»، متناسب با شرایط خاص بافت‌های تاریخی، از الزامات مدیریت است. به گفته مصاحبه‌شونده ۲:

«این‌ها بافت‌های متفاوت هستن. فرایندها شون هم باید متفاوت باشه و متفاوت مدیریت بشن.»

محور دوم این مقوله، تأکید بر برنامه‌ریزی راهبردی است که با «مشارکت متخصصان» و «مطالعه و برنامه‌ریزی قبل از حفاظت و مرمت» می‌تواند محقق شود. «مدیریت و نظارت کارشناسان» بر فرایندهای اجرایی نیز تضمین‌کننده کیفیت و اصالت اقدامات حفاظتی است. در سطح سازمانی، «تقویت نهادهای تخصصی» و «ارتقای فرهنگ سازمانی» موجب بهبود عملکرد مدیریتی می‌شود. «الگوبرداری از تجارب موفق مشارکتی» نیز امکان بهره‌گیری از دانش و تجربیات ارزشمند را فراهم می‌آورد. مصاحبه‌شوندگان به‌طور مکرر به این موضوع اشاره داشته‌اند؛ برای نمونه، مصاحبه‌شونده ۲ بیان می‌کند:

«افرادی که می‌خوان در بافت‌های تاریخی کار کنن، باید برن کشورهای دیگه رو ببینن؛ ببینن اونجا چی کار کردن. از تجربه‌ها یاد بگیرن.»

مصاحبه‌شونده ۸ نیز اظهار می‌دارد:

«من تو ژاپن یه سری تجربیاتی دیدم، تو کشور کانادا، اتریش، ترکیه هم همین‌طور.»

در سطح ملی نیز بر الگوبرداری از شهرهای موفق تأکید شد. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۳:

«در شهرهایی مثل اصفهان و یزد و شیراز این اتفاق افتاده؛ این تجربه‌ها خیلی موفق بوده.»

«حضور کارشناسان و متخصصان حوزه میراث فرهنگی» به‌ویژه در جایگاه‌های مدیریتی، عاملی اساسی در موفقیت برنامه‌های حفاظتی است. همان‌طور که مصاحبه‌شونده ۲ تأکید می‌کند:

رویکردهای مدیریت مشارکتی و تعاملی: براساس تحلیل متن مصاحبه‌ها، اتخاذ «رویکرد جامع و مشارکتی» پایه حفاظت پایدار از میراث است. این رویکرد با تأکید بر «نیاز به مشارکت و همکاری»، زمینه‌ساز ایجاد «سیاست‌گذاری و مدیریت مشارکتی» در حوزه حفاظت از میراث می‌شود. «جلب مشارکت مالی و اجرایی مردم»، نیز از طریق «همکاری و تعامل سازنده میان ذی‌نفعان» نقش مهمی در پایداری اقدامات حفاظتی دارد. همچنین «برنامه‌ریزی مشارکتی»، فرایند تصمیم‌گیری را از الگوی سنتی خارج می‌کند و به سمت الگوی مشارکتی سوق می‌دهد؛ برای مثال، مصاحبه‌شونده ۲ در این زمینه می‌گوید:

«برنامه‌ریزی برای مردم، با مردم و توسط مردم. مردم باید در برنامه‌ریزی، تصویب و اجرا حضور داشته باشن که مشارکت واقعی شکل بگیره.»

در همین راستا، «تصمیم‌گیری و مدیریت مشارکتی» امکان بهره‌گیری از خرد جمعی و تجارب متنوع ذی‌نفعان را فراهم می‌آورد. مصاحبه‌شونده ۶ تأکید می‌کند:

«قطعاً باید طوری باشه که مردم بیان و وارد موضوعات بشن. هم در بحث تصمیم‌سازی و هم در اجرا و مدیریت پروژه‌ها مشارکت داشته باشن.»

همچنین «ایجاد فضاهای عمومی و گفت‌وگو» بستری برای متبادل‌نظر میان کنشگران عرصه حفاظت میراث فراهم می‌کند. مصاحبه‌شونده ۲۴ معتقد است:

«یه سری فضاهای عمومی ایجاد کنیم که مردم در اون فضاها حضور پیدا کنن. وقتی که حضورپذیری ارتقا پیدا کنه، مردم جذب اون فضا می‌شن و دیالوگ شکل می‌گیره.»

مدیریت تخصصی و کارشناسی و برنامه‌ریزی راهبردی: محور نخست این مقوله، اهمیت مدیریت تخصصی است که با «انتخاب مدیران متخصص و متعهد» محقق می‌شود. مصاحبه‌شونده ۲ می‌گوید:

«باید اشخاصی رابه‌عنوان مدیران میراث فرهنگی انتخاب کنیم که تخصص، تعهد و علاقه به فرهنگ داشته باشن. یه فردی که تخصص فرهنگی نداره، چه انتظاری از او داریم؟»

«تثبیت و تداوم مدیریتی» نیز شرط اجرای موفق برنامه‌های

«کسی که میاد مدیر بشه، باید از قبل مطالعاتی در مورد بافت و فرهنگ داشته باشه؛ نه کسی که هیچ تخصصی نداره.»

با این حال، چالش‌هایی همچون «درک کامل مشکلات و راهکارهای مرمی»، «محدودیت مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها» و دشواری توازن میان تصمیم‌گیری تخصصی و مشارکت عمومی وجود دارد. در زمینه چالش عدم درک کامل مشکلات، برخی مصاحبه‌شوندگان تأکید کردند که تا زمانی که شناخت دقیق و واقع‌بینانه‌ای از مسئله حاصل نشود، امکان جلب مشارکت یا فعال‌سازی گروه‌های مختلف وجود ندارد. همچنین، چالش محدودیت در مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها مکرراً بیان شده است. مصاحبه‌شونده ۲ می‌گوید:

«شما مردم رو در هیچ‌کدام از مراحل تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری مشارکت ندادید؛ بعد انتظار دارید حفاظت کنن؟»

و مصاحبه‌شونده ۱۶ می‌افزاید:

«اینکه ما مردم رو اصلاً به حساب نیاریم؛ اینا هستن موانع کار ما.»

«حفاظت براساس نظر متخصصان» از جمله موارد تأکید شده است؛ به‌طوری‌که بسیاری از مشارکت‌کنندگان بر ضرورت حضور نیروهای متخصص در روند حفاظت تأکید داشته‌اند؛ برای نمونه مصاحبه‌شونده ۱۴ تأکید می‌کند:

«اگه با اصول مورد نظر کارشناسان انجام نشه، شاید حتی اون چیزی هم که باقی مونده، از دست بره.»

از طرف دیگر حفاظت بر پایه نظر متخصصان، گرچه ضروری است، نباید موجب انزوای دانش بومی و مشارکت محلی شود. براساس مصاحبه‌ها «ضعف در دانش و تخصص» و «مسئله انتخاب مشاور غیربومی» از دیگر چالش‌های نیازمند توجه ویژه‌اند. این مسائل بر ضرورت تعادل میان تخصص و تجربه بومی تأکید دارند؛ امری که با تقویت ظرفیت‌های تخصصی، برنامه‌ریزی راهبردی و سازوکارهای تعامل میان متخصصان و جامعه محلی محقق می‌شود.

نظارت و مدیریت اجرایی: تحلیل‌ها نشان می‌دهد که در حوزه مالکیت و حفاظت فیزیکی، «ثبت و تملک بناهای تاریخی» گام نخست حفاظت است. این امر با «مرمت بناها

توسط حاکمیت» پیوند دارد که حفظ اصالت و یکپارچگی بناها را تضمین می‌کند. مصاحبه‌شونده ۱۰ می‌گوید:

«باید از منابع ملی، از اعتبارات ملی، از بودجه‌های ملی جهت حفظشون استفاده بشه. بیشتر بناها تعمیرات اساسی لازم دارن.»

«ایجاد ارگان حفاظت میراث فرهنگی» به‌عنوان نهاد متولی، چارچوب سازمانی لازم برای مدیریت و نظارت بر این فرایندها را فراهم می‌کند. «نظارت بر تملک، مرمت و بهره‌برداری» به‌عنوان فرایندی مستمر موجب اقدامات با رعایت اصول و استانداردهای حفاظتی می‌شود. همچنین، تدوین و اجرای «دستورالعمل دفاتر تسهیلگری»، سازوکاری برای تسهیل ارتباط میان نهادهای متولی و ذی‌نفعان محلی ایجاد می‌کند. «نظام جامع پیشنهادات» نیز ابزار مدیریتی برای دریافت نظرات و ایده‌های ذی‌نفعان محلی است که با ایجاد ارتباط دوسویه به بهبود مستمر فرایندهای حفاظتی کمک می‌کند. مصاحبه‌شونده ۶ می‌گوید:

«نیازمند یک نظام جامع پیشنهادات هستیم... که در قالب نرم‌افزاری و سایت مربوطه‌اش تمام نظرات مردم را بگیره.»

«تشکیل کمیته‌های ویژه»، نیز برای رسیدگی به موضوعات خاص و پیچیده در حوزه حفاظت، تصمیم‌گیری کارشناسی و دقیق را ممکن می‌سازد. همچنین به گفته مصاحبه‌شونده ۶:

«در کمیته‌های خاصی که به همین منظور تشکیل می‌شن، پایش بشه، تصمیم‌گیری بشه.»

«ایجاد سازوکارهای پاسخ‌گویی» با تقویت شفافیت و مسئولیت‌پذیری، اجرای اقدامات را در چارچوب مقررات و منافع عمومی ممکن می‌سازد. مصاحبه‌شونده ۶ بیان می‌دارد:

«سازمان بازرسی کشور می‌تونه نظر شهروندان رو بگیره و دلایل اقدامات رو از واحدها جویا بشه.»

و مصاحبه‌شونده ۱۵ می‌گوید:

«نظرات، پیشنهادات و انتقادات مردم بهتره از طریق دفاتر تسهیلگری گرفته بشه.»

سیاست‌گذاری انعطاف‌پذیر و توسعه ظرفیت‌ها: این مقوله بر ضرورت رویکردی پویا در حفاظت از میراث تأکید دارد. «برخورد انعطاف‌پذیر» در سیاست‌گذاری‌ها و اجرا، امکان

داشته باشن.»

و مصاحبه‌شونده ۳ تأکید می‌کند:

«تا ساختار تصمیم‌گیری و نگاه از بالا عوض نشه، کار

پیش نمی‌ره.»

این موارد بر ضرورت انعطاف‌پذیری، مردمی‌سازی تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری همگرا با شرایط واقعی محیط تأکید دارند. در کنار آن، «ایجاد تخصص در حفاظت» نیز ضروری است؛ در این رابطه برخی مصاحبه‌شوندگان تأکید داشتند که مشارکت مردم باید از مسیر نمایندگان ذی‌صلاح و افراد متخصص هدایت شود؛ زیرا ورود مستقیم مردم به فرایندهای تخصصی ممکن نیست. «بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای محلی» در فرایند حفاظت از محورهای برجسته مصاحبه‌هاست. مشارکت شوراهای، مساجد، هیئت‌های امناء و دفاتر تسهیلگری می‌تواند پیوند مردم و مدیریت شهری را تقویت کند. مصاحبه‌شونده ۱ می‌گوید:

«استفاده از نهادهای محله‌ای مثل مسجدها، مدرسه‌ها،

کسبه‌ای که در محله هستن باید موردتوجه قرار بگیره.»

همچنین «الگوبرداری از تجربیات کشورهای پیشرو» در حفاظت، به عنوان راهکاری مؤثر برای ارتقای سیاست‌ها است. مصاحبه‌شونده ۲۰ بیان می‌کند:

«در کشورهای پیشرفته اروپایی... الان دارن به نقش

محله اهمیت می‌دن.»

مصاحبه‌شونده ۱ نیز می‌گوید:

«در دنیا تجربه این کار هست. همه ذی‌نفعان در اتخاذ

سیاست‌ها نقش دارن.»

«مدل‌سازی انواع مشارکت» نیز یکی از ابزارهای مهم در طراحی و اجرای برنامه‌های مشارکتی است. توصیه مصاحبه‌شوندگان بر ایجاد الگوهای متنوع و نهادینه‌سازی مشارکت در سطوح مختلف برنامه‌ریزی است. مصاحبه‌شونده ۲۳ می‌گوید:

«مشارکت مراتب داره. اون کسی که میاد می‌گه این بنا

ارزشمند و شهرداری پیگیری میکنه و حفاظت میکنه اونم

مشارکت؛ اونیه که سرمایه‌گذاری میکنه و اونیه که طراحی

میکنه، اون پلیسی که امنیتش رو ارائه میکنه، مشارکت

هستش. مشارکت باید در کل دایره و عواملش شکل بگیره،

تطبیق با شرایط متغیر محیطی و اجتماعی را فراهم می‌کند. مصاحبه‌شوندگان بر لزوم انطباق سیاست‌ها با ویژگی‌های هر بافت تأکید دارند؛ برای نمونه مصاحبه‌شونده ۴ می‌گوید:

«طرح‌ها بیشتر از بالا به پایین با ضوابط و مقررات دستوری تهیه و اجرا می‌شن. خیلی انعطاف‌پذیر نیستن و پویایی لازم را ندارن.»

همچنین، «تنظیم مشوق‌های قانونی» می‌تواند انگیزه لازم برای مشارکت جامعه محلی در فرایند حفاظت ایجاد کند. ناکارآمدی بسته‌های تشویقی موجود، از دغدغه‌های مهم مصاحبه‌شوندگان بود؛ برای نمونه مصاحبه‌شونده ۱ می‌گوید:

«بسته‌های تشویقی، تناسبی با ارزش‌افزوده ایجادشده

در اثر تاریخی ندارن.»

و مصاحبه‌شونده ۳ می‌گوید:

«سیاست‌های مالیاتی بین مناطق تاریخی و مناطق دیگر

تفاوتی نداره.»

«توجه به نیازهای اساسی ساکنان» به عنوان یکی از مفاهیم، اهمیت درک و پاسخ به دغدغه‌های جامعه محلی را نشان می‌دهد. تحلیل‌ها بیانگر این است که حفاظت پایدار زمانی ممکن است که سیاست‌گذاری‌ها به نیازهای واقعی و اساسی ساکنان توجه داشته باشند. مصاحبه‌شوندگان بارها بر اولویت مسائل معیشتی، حقوق مالکانه و سبک زندگی روزمره تأکید کردند. مصاحبه‌شونده ۱ می‌گوید:

«نمی‌توان از معیشت مردم عبور کرد و درباره مسائل

فرهنگی صحبت کرد.»

و به گفته مصاحبه‌شونده ۳:

«تا رضایتمندی اقتصادی و روانی حاصل نشه، بقیه

موارد محقق نمی‌شن.»

مصاحبه‌شونده ۲۳ نیز معتقد است:

«مردم باید در مشارکت احساس نفع واقعی (اقتصادی،

هویتی و عاطفی) بکنن.»

از دید شرکت‌کنندگان، تحقق سیاست‌گذاری انعطاف‌پذیر و مشارکتی نیازمند «تغییر ذهنیت مدیران» از الگوی متمرکز و ایستا به الگوی مشارکتی و پویا است؛ به گونه‌ای که مصاحبه‌شونده ۱ می‌گوید:

«برخی مدیران هنوز باور ندارن که مردم باید مشارکت

انواع مشارکت باید مدل بشه. ارتباطاتشون با هم بررسی بشه.»

«تدوین قوانین با محوریت حقوق مردم» بیانگر اهمیت جایگاه جامعه محلی در مشارکت است. «اصلاح فرایند سیاست گذاری» و «ایجاد شعب تخصصی در دادگاه ها» نیز به عنوان ساختارهای پشتیبان این رویکرد معرفی شده اند. بسیاری از مصاحبه شونده گان خواستار بازنگری قوانین به نفع ساکنان بافت های تاریخی بودند. مصاحبه شونده ۱ می گوید:

«توجه به حقوق مردم در تدوین قوانین خیلی مهمه. با قوانین دست و پاگیر و قوانینی که عملاً با محور قراردادن حاکمیت تنظیم شدن و یک طرفه ان، مشارکت عملی نمیشه.»
در این رابطه مصاحبه شونده ۳ نیز پیشنهاد می دهد:
«برای بافت ها، شعبه ای تخصصی در دادگاه ها ایجاد بشه که فقط صرفاً به شکایات و مطالبات حقوقی مردم رسیدگی کنه.»

همچنین بر لزوم تسهیل فرایندهای حقوقی و ایجاد مسیرهای قانونی جدید برای مشارکت معنادار مردم تأکید شده است.

مشارکت و نمایندگی مردمی: «مشارکت در مدیریت» به عنوان یکی از مفاهیم بر لزوم حضور فعال جامعه محلی در تصمیم گیری و اجرا تأکید دارد. در این زمینه مصاحبه شونده ۳ می گوید:

«ساکنین باید به نحوی تو این ساختارها حضور داشته باشن، تصمیم بگیرن. در تصمیم گیری درباره سرنوشتشون، نماینده یا خودشون باشن.»

این مشارکت با «حمایت و همکاری نهادها» تقویت می شود که نشان می دهد موفقیت در امر حفاظت مشارکتی نیازمند پشتیبانی ساختارهای رسمی و نهادی است. مصاحبه شونده ۴ معتقد است:

«اگر مرمت چنین بافت هایی بدون مشارکت دادن شهروندان و نیز بدون ملاحظه وظایف دستگاه های دخیل در این امر همچون شوراهای اسلامی، شهرداری ها، میراث فرهنگی باشه، چنین طرح ها و پروژه هایی راه به جایی نخواهند برد.»

و مصاحبه شونده ۲۰ می افزاید:

«مسکن و شهرسازی خیلی وظیفه داره در این خصوص،

شورای عالی معماری و شهرسازی خیلی وظیفه داره، به اضافه مهندسین مشاور که وظیفه بسیار اولایی دارن.»

«عضویت متخصصان میراث فرهنگی در شورای شهر» نیز راهکاری برای تلفیق دانش تخصصی با مدیریت شهری است و به تصمیم گیری آگاهانه تر و پیوند جامعه متخصصان با مدیریت کمک می کند. به گفته مصاحبه شونده ۱۸:

«توی شورای شهر باید یه عضو یا حتی دو عضو که مرتبط با میراث فرهنگی باشن داشته باشیم. مطمئناً توی این موارد می تونن جلوی شهرداری رو بگیرن و تشویق به حفظ این آثار کنن.»

همچنین «ریشه مردمی شوراهای محله» به عنوان ظرفیتی مهم در مشارکت اجتماعی شناسایی شده است. از نظر مصاحبه شونده گان این شوراهای به دلیل ارتباط نزدیک با بافت اجتماعی محلات می توانند نقش مهمی در تسهیل مشارکت و انتقال نیازهای ساکنان به سطوح بالاتر مدیریتی ایفا کنند؛ برای نمونه، مصاحبه شونده ۱۸ با تأکید بر استقلال فکری شوراهای محلی بیان می کند:

«شورای محله به عنوان نماینده های واقعی مردم... از دل مردم... دغدغه هاشون فکر کنم صادقانه تر از سایر مسئولین باشه. نقش بسیار مهمی دارن.»

این مصاحبه شونده به نمایندگی شورایی ها از بطن جامعه نیز اشاره دارد و می گوید:

«الآن شورایی محلات اگه به لحاظ قانونی بخوان توی قانون خودشون تعریف کنن و ثبت شده باشن، بهترین تشکیله که می تونه انتقادات و حالا پیشنهاداتشونو به حاکمیت... انتقال بدن؛ چون نمایندگان خود مردم ان و از دل جامعه براومدن.»

این ریشه مردمی بودن شوراهای در سایر دیدگاه ها نیز دیده می شود؛ برای مثال مصاحبه شونده ۶ به نقش مستقیم این شوراهای در تعامل با مالکان و ترغیب آن ها تأکید دارد:

«قطعاً این افراد چون که هم محله ای مالکین این نوع بناها هستن، در تعامل با اونها، اخذ نظرشون و ترغیبشون به احیای این بناها موفق تر خواهند بود. می تونن نظرات اونها رو به مدیریت های بالادست منتقل کنن.»

«ایجاد زمینه های مشارکت مردمی» نیز به عنوان مفهومی دیگر نشان دهنده نیاز به بستر سازی طراحی سازوکارهای

مناسب، آموزش و ایجاد انگیزه برای جلب مشارکت جامعه محلی است؛ در این راستا، مصاحبه‌شونده ۲۳ می‌گوید:

«امکانات فراهم کن، تبدیل به هتل بوتیک کن، الگو بده، راهکار برایش بده، یک میز خاص برای اون تو شهرداری و میراث فرهنگی اختصاص بده.»

باوجود این ظرفیت‌ها، دو چالش اساسی در مسیر مشارکت مردمی شناسایی شده است: «عدم سابقه موفق مشارکت» و «مقاومت در برابر مشارکت مردمی». عدم وجود تجربیات موفق در زمینه مشارکت می‌تواند موجب بی‌اعتمادی و تردید به اثربخشی رویکردهای مشارکتی شود. همچنین، مقاومت در برابر مشارکت مردمی که می‌تواند ازسوی نهادهای رسمی یا حتی خود جامعه محلی باشد، چالشی جدی در مسیر تحقق مدیریت مشارکتی است. مصاحبه‌شوندگان به فقدان تجربه‌های موفق در حوزه مشارکت مردمی اشاره کرده‌اند؛

برای نمونه، مصاحبه‌شونده ۳ بیان می‌کند:

«ما هیچ پروژه موفق تو این زمینه نداشتیم. دلیل اصلی شکستشون عدم همراهی با مردم. من پروژه موفق به اون شکل ندیدم.»

درباره مقاومت در برابر مشارکت مردمی مصاحبه‌شونده ۴

می‌گوید:

«وقتی مردم نگاه از بالا به پایین در برنامه‌ها را احساس کرده و می‌بینن، انگیزه‌ای برای مشارکت ندارن.»

تحلیل و تفسیر مقوله «حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار»

براساس تحلیل یافته‌های پژوهش، مقوله اصلی «حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار» از طریق پنج مقوله فرعی مهم و مفاهیم زیرمجموعه آن تبیین می‌شود که هریک ابعاد مختلفی از راهبردهای حفاظت را در برمی‌گیرند (جدول ۷).

جدول ۷- مفاهیم و مقوله‌های فرعی شناسایی شده زیرمجموعه مقوله اصلی «حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار»

Table 7- Identified concepts and sub-categories under the main category of «sustainable conservation, revitalization, and reuse»

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
ایجاد انگیزه و مشارکت	رویکردهای جامع حفاظت و مرمت	رویکرد جامع به حفاظت، رویکرد جامع و یکپارچه در بازآفرینی، حفظ اصالت در بازآفرینی، نیاز به بازگرداندن حیات و کارکرد به بناهای فرسوده و قدیمی، اقدامات اجرایی و عملیاتی، اقدامات کالبدی و مرمتی، حفاظت و مرمت فیزیکی، لزوم انجام طرح‌های احیا و مرمت بناها، حفظ، نگهداری و مرمت بناهای تاریخی، جلوگیری از اضمحلال و نابودی بناها	۵، ۳، ۲، ۱۵، ۱۳، ۲۵، ۲۴
	مدیریت کاربری و توسعه پایدار	توسعه شهری پایدار، بهره‌برداری پایدار، تعیین کاربری مناسب برای بهره‌برداری، نقش فعالیت‌ها و کاربری‌ها در احیای بافت تاریخی	۱۳، ۲، ۲۵، ۲۲
	گردشگری و کاربری‌های جدید	توسعه گردشگری و زیرساخت‌ها، ایجاد کاربری‌های جدید گردشگری برای جلب مشارکت، ترویج طرح‌های بوم‌گردی برای حس تعلق، تبدیل بناهای تاریخی به مهمان‌پذیر توسط مردم، طرح‌های بوم‌گردی و گردشگری	۲۴، ۱۳
توسعه و بهره‌برداری پایدار	مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	واگذاری بناها به مردم پس از مرمت، خصوصی‌سازی مدیریت بناهای تاریخی، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی با انگیزه بازگشت سرمایه، احیای صندوق حمایت از بافت و بناهای تاریخی	۲۲، ۱۸
	احیای محلی و فرهنگی	پروژه‌های بازآفرینی و احیای بافت‌های تاریخی شهری، تجربه گذر فرهنگی، پروژه‌های موفق با مشارکت خودجوش مردم، ایجاد موزه‌های محلی با مشارکت شهروندان، احیای محلات قدیمی و اسامی آن‌ها	۱۸، ۱۷، ۳

ایجاد انگیزه و مشارکت

توسعه و بهره‌برداری پایدار

نشان می‌دهد که حفاظت و مرمت مؤثر آثار تاریخی نیازمند

رویکردهای جامع حفاظت و مرمت: تحلیل مصاحبه‌ها

«رویکرد جامع»، فراتر از صرف مداخلات کالبدی است که تمامی ابعاد را در نظر می گیرد. به ویژه «رویکرد جامع و یکپارچه در بازآفرینی» بافت های تاریخی اهمیت دارد؛ برای مثال، مصاحبه شونده ۲ تأکید می کند:

«وقتی بحث بازآفرینی میاد، اینجا دیگه صرفاً کاربرد نیست، مجموعه ای از این هاست؛ یعنی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، همه رو باید در نظر بگیرید.»

این رویکرد بر «حفظ اصالت در فرایند بازآفرینی» تأکید دارد و «بازگرداندن حیات و کارکرد به بناهای فرسوده و قدیمی» را ضروری می داند. به بیان مصاحبه شونده ۱۵:

«باید رویکرد مرمت طوری باشه که در عین حفظ اصالت بنا، بشه برای کارکردهای امروزی هم ازش استفاده کرد و الا میره میشه در حد یه فضایی که صرفاً باید هزینه کرد و نگه داشت.»

همچنین او تأکید دارد:

«ما حفاظت رو می تویم اینطور معنا بکنیم که برگردوندن حیات بناهای فرسوده و قدیمی به حیات روز؛ یعنی به طوری که بتونه امروز کارکرد داشته باشه.»

در این راستا ضمن دقت در انجام «حفاظت و مرمت فیزیکی»، «اقدامات اجرایی و عملیاتی» باید با «اقدامات کالبدی و مرمتی» هماهنگ باشند. همچنین براساس دیدگاه مصاحبه شوندگان، بناهای واجد ارزش تاریخی بخشی از هویت شهری اند و شناسنامه و تاریخ یک شهر را در خود جای داده اند؛ از این رو «انجام طرح های احیا و مرمت» و تلاش برای «حفظ، نگهداری و مرمت» و «جلوگیری از اضمحلال و نابودی» آن ها ضرورت دارد.

مدیریت کاربری و توسعه پایدار: این مقوله با تأکید بر همسویی اقدامات حفاظتی با اصول توسعه شهری و تمرکز بر «توسعه شهری پایدار»، به دنبال ایجاد تعادل میان حفاظت از میراث و نیازهای معاصر شهری است. از نظر مصاحبه شوندگان، این رویکرد بر این اصل استوار است که بناها و بافت های تاریخی نه تنها باید حفظ شوند، بلکه باید به گونه ای در چرخه حیات شهری قرار گیرند که ضمن حفظ ارزش های تاریخی به نیازهای معاصر نیز پاسخ دهند. «بهره برداری پایدار» نیز به عنوان یکی از مفاهیم این مقوله بر اهمیت استفاده مداوم و

سازگار تأکید دارد. این مفهوم نشان می دهد که حفاظت موفق از میراث فرهنگی تنها با نگهداری فیزیکی محقق نمی شود، بلکه نیازمند برنامه ریزی برای استفاده مستمر و پایدار از این بناها است. مصاحبه شونده ۱۳ در این رابطه می گوید:

«به نظرم باید کاربری برای اون بنا یا مجموعه تعریف بشه که دائماً زندگی در داخل اون جریان داشته باشه که جلوگیری بشه از فرسودگی و از بین رفتن مجددش.»

«تعیین کاربری مناسب برای بهره برداری» نیز به عنوان مفهومی محوری بر انتخاب کاربری های سازگار با ویژگی های کالبدی بنا تأکید دارد. مصاحبه شونده ۲۵ در این زمینه اظهار می دارد:

«نوع استفاده از بناها مهمه که با چه کاربری مورد استفاده باشه؛ به عنوان آتلیه عکاسی، کافی شاپ ها یا غیره. البته تمامی جوانب حفاظت و آسیب رسانی رو در موقع واگذاری در نظر داشته باشن.»

در نهایت، «نقش فعالیت ها و کاربری ها در احیای بافت تاریخی» به عنوان مفهومی اساسی بر تأثیر کاربری های فعال و پویا در احیای بافت های تاریخی تأکید دارد. این کاربری ها می توانند به عنوان محرک توسعه عمل کرده و با ایجاد جریان زندگی، افزایش حضور مردم و تقویت تعاملات اجتماعی به احیای تدریجی کل بافت تاریخی کمک کنند. چنان که مصاحبه شونده ۲ معتقد است:

«اگه سامان دهی بافت و احیا رو باهم در نظر می گرفتیم، نتیجه بهتری حاصل می شد. باید بگیم این قسمت کاربریش باید به این شکل باشه، این فعالیت باید به این شکل باشه، تعریف برای کلش نه برای یه قسمتی از اون.»

این دیدگاه، بر ضرورت رویکرد جامع و هم افزا در اجرای پروژه های احیایی با محوریت تعریف کاربری مناسب و ایجاد فعالیت های سازنده در بافت تاریخی تأکید دارد.

گردشگری و کاربری های جدید: براساس تحلیل داده های مصاحبه ها «توسعه گردشگری و زیرساخت ها» به عنوان مفهومی اساسی بر اهمیت ایجاد و تقویت زیرساخت های لازم برای جذب گردشگر تأکید دارد. این اقدامات شامل بهسازی معابر، نورپردازی، تأمین امکانات رفاهی و تقویت خدمات شهری است؛ در این زمینه مصاحبه شونده ۲۴ می گوید:

اجتماعی در حفظ و بهره‌برداری از میراث فرهنگی محسوب می‌شوند.

مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی: تحلیل مفاهیم این مقوله نشان می‌دهد که «واگذاری بناها به مردم پس از مرمت» یکی از راهکارهای مؤثر برای مشارکت مستقیم جامعه محلی در حفاظت از میراث است. مصاحبه‌شونده ۱۸ اظهار می‌دارد:

«این بناهای تاریخی رو بعد اینکه مثلاً تملک میکنن، مرمت میکنن، واگذارش کنن به خود مردم با کاربری‌های متفاوت تا اینکه به‌صورت خصوصی اداره بشه؛ منتها موضوعی که اینجا مطرح میشه، واگذاری باید طوری اجرا بشه که بناهای تاریخی اهمیت و بافت خودشونو از دست ندن.»

«خصوصی‌سازی مدیریت بناهای تاریخی» گامی مهم در بهره‌برداری کارآمد از این اماکن است که با استفاده از توانمندی‌های مدیریتی بخش خصوصی، امکان اداره چابک‌تر و اثربخش‌تر بناهای تاریخی را فراهم می‌کند و زمینه نوآوری در شیوه‌های بهره‌برداری را گسترش می‌دهد. «سرمایه‌گذاری بخش خصوصی با انگیزه بازگشت سرمایه» نیز به‌عنوان عنصری حیاتی بر ایجاد مدل‌های اقتصادی پایدار تأکید دارد که در آن حفظ ارزش‌های تاریخی و فرهنگی با منافع اقتصادی سرمایه‌گذاران هم‌راستا می‌شود؛ در این راستا، مصاحبه‌شونده ۱۸ اشاره می‌کند:

«سرمایه‌گذار منتظر برگشت سرمایه از سود یا از اون بخش هست؛ چون سوددهی براشون زیاد میشه، مطمئناً از این بنا حفاظت خواهند کرد.»

در کنار این رویکرد، بر ضرورت «احیای صندوق حمایت از بافت و بناهای تاریخی» نیز اشاره شده است؛ صندوقی که می‌تواند با ارائه تسهیلات مالی و پشتیبانی فنی، ریسک سرمایه‌گذاری در این حوزه را کاهش دهد و بستر مشارکت مؤثرتر بخش خصوصی را فراهم سازد.

احیای محلی و فرهنگی: «پروژه‌های بازآفرینی و احیای بافت‌های تاریخی شهری» به‌عنوان یکی از مفاهیم، رویکردی جامع به احیای هویت تاریخی-فرهنگی شهرها ارائه می‌دهد.

«وقتی گردشگر میاد، طبیعتاً اقتصاد درست می‌شه. شما باید بتونید زندگی شبانه را تا به حدودی تعریف کنید. بخشی از بودجه را هزینه کنید برای نورپردازی، اون خودش دوباره میاره. بعد مغازه‌دارها شبانه‌روزی باشن و گردشگر بیاد؛ این کمک می‌کنه بقیه بازار هم بهبود پیدا کنه.»

«ایجاد کاربری‌های جدید گردشگری برای جلب مشارکت» نیز به‌عنوان راهکاری مؤثر بر تغییر کاربری هوشمندانه بناهای تاریخی به فضاهاى فرهنگی، هنری، پذیرایی و اقامتی تأکید دارد. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۳:

«استفاده مجدد از اون بنا با کاربری جدید و هم‌سنگ اون بنا، اتفاق بیفته؛ مثلاً اقامتگاه بوم‌گردی، سفره‌خانه به اشکال مختلف که در شهرهای دیگه میبینیم خیلی رونق داره و خیلی واقعاً جواب داده.»

مفهوم دیگر، «ترویج طرح‌های بوم‌گردی برای تقویت حس تعلق» است؛ این رویکرد، انگیزه جامعه محلی را برای حفظ و احیای میراث فرهنگی و مشارکت را افزایش می‌دهد. مصاحبه‌شونده ۲۴ بیان می‌دارد:

«برای حس تعلق، همون طرح بوم‌گردی هست که اشاره کردم. هرچقدر این مورد رو بتونیم انجام بدیم، مردم رو تشویق کردیم.»

تجربه «تبدیل بناهای تاریخی به مهمان‌پذیر توسط مردم» نیز نمونه‌ای موفق از مشارکت مستقیم جامعه محلی است که علاوه بر حفظ کالبد تاریخی بناها به رونق اقتصادی محله و توانمندسازی ساکنان کمک می‌کند؛ این رویکرد حس مالکیت و مسئولیت‌پذیری مردم را به میراث فرهنگی تقویت می‌کند. همان مصاحبه‌شونده می‌گوید:

«تعدادی بناهای تاریخی هستن، دست خود مردم هست و تبدیل به مهمان‌پذیر لوکس شدن؛ ولی چارچوبش حفظ شده.»

مفهوم دیگر «طرح‌های بوم‌گردی و گردشگری» است که در آن‌ها جنبه‌های مختلف گردشگری پایدار از جمله حفاظت از میراث فرهنگی، توسعه اقتصاد محلی و مشارکت اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. مصاحبه‌شوندگان بر این نکته تأکید دارند که چنین طرح‌هایی، الگویی مؤثر برای مشارکت

این پروژه‌ها با تلفیق ابعاد کالبدی، اجتماعی و فرهنگی زمینه‌ساز احیای حیات شهری در بافت‌های تاریخی می‌شوند و پیوند میان گذشته و حال را تقویت می‌کنند. «تجربه گذر فرهنگی» به عنوان الگویی موفق در احیای محلی، نشان‌دهنده اهمیت تلفیق فضاهای عمومی با کارکردهای فرهنگی است. مصاحبه‌شونده ۳ در این باره اشاره می‌کند:

«ما اومدیم یک گذر فرهنگی تعریف کردیم در ارومیه. بایم راسه‌ای تعریف بکنیم که مجموعه‌ای از مسائل فرهنگی مثل موسیقی، کتاب، هنر... در اون باشه؛ این گذر فرهنگی در دل بافت تاریخی ما می‌تونه به حفاظت و سرزندگی بناها کمک بکنه.»

این رویکرد با احیای مسیرهای تاریخی و تبدیل آن‌ها به محورهای فرهنگی-اجتماعی موجب تقویت تعاملات و حفظ خاطرات جمعی می‌شود. همچنین، «پروژه‌های موفق با مشارکت خودجوش مردم» نمونه‌ای عینی از موفقیت رویکرد مشارکتی در احیای بافت‌های تاریخی است که توسط مصاحبه‌شوندگان بر آن تأکید شده است. این تجربه نشان می‌دهد که چگونه مشارکت داوطلبانه و خودانگیخته شهروندان می‌تواند موجب احیای هویت تاریخی و فرهنگی یک محدوده شهری شود. به گفته مصاحبه‌شونده ۳:

«مردم خودشون اومدن وسط؛ مثلاً گفتن رنگ سنگ‌فرش رو این جوری بذارید بهتره. پروژه به مرور داره

هی اصلاح می‌شه. این آزمون و خطاها از صحبت‌های مردم گرفته شده.»

«ایجاد موزه‌های محلی با مشارکت شهروندان» راهکاری نوآورانه برای حفظ و نمایش میراث ملموس و ناملموس محلات تلقی می‌شود. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۸، چنین موزه‌هایی به مثابه شناسنامه‌ای زنده برای محله عمل می‌کنند:

«اشیای تاریخی و اسناد در دست مردم هست. این موزه به عنوان یک نوع شناسنامه این محله محسوب بشه که مثلاً یک گردشگر بفهمه اهالی این محله کی بودن.»

در نهایت، «احیای محلات قدیمی و اسامی آن‌ها» به عنوان یکی از راهکارهای حفظ هویت تاریخی شهر مطرح شده است. بازگرداندن اسامی قدیمی محلات و مرزهای فرهنگی آن‌ها از نظر مصاحبه‌شونده ۱۸، عامل مؤثری در حفظ خاطره جمعی و پیوند نسلی است:

«محلات باید دوباره احیا بشن با اسامی قدیمی شون؛ چون وقتی می‌گیم اسم قبلی، مردم به اون اسم تعلق خاطر دارن. اصالت خودشون رو این طور بیان می‌کنن.»

تحلیل و تفسیر مقوله «یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی»

تحلیل راهبرد یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی در حفاظت مشارکتی از مکان‌های تاریخی، نشان‌دهنده رویکردی سیستماتیک و چندوجهی است که از طریق چهار مقوله فرعی به هم پیوسته و مفاهیم ذی‌ربط تبیین می‌شود (جدول ۸).

جدول ۸- مفاهیم و مقوله‌های فرعی شناسایی شده زیرمجموعه مقوله اصلی «یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی»

Table 8- Identified concepts and sub-categories under the main category of «institutional integration and synergy»

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
مدیریت و هماهنگی نهادی	مدیریت و هماهنگی	تدوین و اجرای سازوکارهای حمایتی دولت و نهادها، استقرار نظام متمرکز مدیریت آموزش، طراحی چارچوب‌های اجرایی مشارکت، تدوین برنامه‌های جلب مشارکت مدیران و ارگان‌ها	۱، ۱۰، ۱۹
	همکاری‌های چندجانبه	اجرای مدل همکاری مثلثی سازمان‌ها، تدوین پروتکل‌های همکاری با هیئت‌امنای مجموعه‌ها، برنامه‌ریزی مشارکت دانشگاهی، تنظیم سازوکارهای همکاری با شوراهای شهر، طراحی مدل مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در حفاظت و مرمت	۱۶، ۱۹، ۲۴
	تعامل و ارتباطات بین سازمانی	ایجاد کانال‌های ارتباطی بین دستگاه‌ها، تدوین پروتکل‌های مشارکت نهادی، تبیین و اجرای تفکیک وظایف شهرداری و میراث فرهنگی، طراحی و اجرای برنامه‌های مشترک بین سازمانی	۱، ۱۶، ۲۴
مستندسازی و ارزیابی تجارب	مستندسازی و ارزیابی تجارب	تحلیل و مستندسازی تجارب موفق و ناموفق شهرهای پایلوت، تدوین الگوهای عملیاتی براساس تجارب پیشین، ارائه راهکارهای بهبود براساس ارزیابی‌ها	۱۱

مدیریت و هماهنگی نهادی: این مقوله بر سامان‌دهی و انسجام‌بخشی به فعالیت‌های نهادهای مرتبط با حفاظت مکان‌های تاریخی تأکید دارد. «تدوین و اجرای سازوکارهای حمایتی دولت و نهادها» بر ایجاد چارچوب‌های قانونی و اجرایی مناسب برای پشتیبانی از مشارکت اجتماعی متمرکز است. «استقرار نظام متمرکز مدیریت آموزش» نیز به عنوان مفهومی مهم بر یکپارچه‌سازی فعالیت‌های آموزشی در حوزه حفاظت تأکید می‌کند؛ این نظام آموزشی متمرکز می‌تواند به ارتقای آگاهی عمومی، توانمندسازی جامعه محلی و تربیت نیروهای متخصص کمک کند. «طراحی چارچوب‌های اجرایی مشارکت» نیز به تعریف ساختارها و فرایندهای مشخص برای جلب و هدایت مشارکت مؤثر گروه‌های ذی‌نفع و پیش‌بینی مسیرهایی برای مداخله سازنده در فرایند حفاظت اختصاص دارد. به گفته مصاحبه‌شونده ۱:

«قاعداً متولی اصلی میراث فرهنگی هست؛ اما خب شهرداری‌ها، ستاد بازآفرینی، دانشگاه‌ها، مدرسه‌ها، این‌ها همه‌شان باید به‌نوعی وارد موضوع بشن؛ اما چارچوب اجرایی مشخصی برای اینکه چطور ورود پیدا خواهند کرد نیست. طراحی این سازوکار میتونه خیلی به بحث مشارکت کمک کنه.»

«تدوین برنامه‌های جلب مشارکت مدیران و ارگان‌ها» نیز به عنوان مفهومی دیگر بر اهمیت درگیر کردن سطوح مدیریتی و سازمانی در فرایند حفاظت تأکید می‌کند. تجربه مصاحبه‌شونده ۱۹ نشان می‌دهد که چگونه همکاری میان‌سازمانی برای مثال میان میراث فرهنگی و شهرداری می‌تواند موجب تسهیل در اجرای پروژه‌ها شود:

«برای مرمت این پل که دو دهنه‌اش ریخته بود، ماشین نداشتیم خاک‌برداری کنیم. در جلسه کمیسیون ماده ۵ مطرح کردیم. شهردار گفت من لودر بهت می‌دم. در جاهای دیگه هم شهرداری به موقع کمک کرد؛ این جور هماهنگی‌ها خیلی مؤثره. اگه برنامه مشخص برای مشارکت دستگاه‌ها و مدیران داشته باشیم، این نوع همکاری‌ها می‌تونه بیشتر بشه.»

همکاری‌های چندجانبه: تحلیل متن مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که موفقیت در حفاظت از میراث مستلزم ایجاد

شبکه‌ای پویا از همکاری‌های متقابل میان گروه‌های مختلف است. یکی از مفاهیم شناسایی شده در این زمینه، «اجرای مدل همکاری مثلثی سازمان‌ها» است. این مدل با ایجاد تعادل در قدرت و مسئولیت‌های هریک از ارکان، زمینه را برای همکاری مؤثر و پایدار فراهم می‌کند. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۶:

«این سه تا ارگان: شهرداری‌ها، وزارت راه و شهرسازی و وزارت میراث فرهنگی، صنایع دستی، گردشگری می‌تونن دست‌به‌دست هم بدن با ارائه طرح‌هایی مردم رو هم مشارکت بدن. این جوری میشه که بافت‌های تاریخی ما به حیات اجتماعی شهرها برگردن و ارزششون روزبه‌روز افزون‌تر بشه.»

«تدوین پروتکل‌های همکاری با هیئت‌امانی مجموعه‌ها» به عنوان یکی از دیگر مفاهیم شناسایی شده، چارچوبی نظام‌مند برای تعامل با متولیان مستقیم مکان‌های تاریخی ارائه می‌دهد. این پروتکل‌ها با تعریف دقیق حدود اختیارات، مسئولیت‌ها و نحوه تعامل موجب تسهیل همکاری‌ها و افزایش اثربخشی اقدامات حفاظتی می‌شوند؛ در این باره مصاحبه‌شونده ۱۶ تأکید می‌کند:

«این قضیه مشارکت قبلاً هم به‌ویژه در فضاهای اقتصادی مثل بازارهای تاریخی همیشه وجود داشته و میراث فرهنگی سعی می‌کرده که با مشارکت مردمی با هیئت‌امانی بعضی از مجموعه‌ها باهاشون در جهت حفاظت و مرمت همکاری کنه؛ ولی به نظر میرسه که بایستی بیش از این عمل کرد.»

در ادامه، «برنامه‌ریزی مشارکت دانشگاهی» بر اهمیت بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و پژوهشی در حفاظت از میراث تأکید دارد. شواهدی از مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که همگرایی نهادهای علمی با مدیریت شهری در برخی پروژه‌های مرمتی موفق، به عنوان عاملی مؤثر در پیشبرد برنامه‌های حفاظتی ایفای نقش کرده است. مفهوم شناسایی شده «تنظیم سازوکارهای همکاری با شوراهای شهر» نیز بر اهمیت تعامل با نهادهای محلی و مدیریت شهری تأکید دارد. به گفته مصاحبه‌شونده ۱۶:

«اعضای شورای شهر از طبقات و طیف‌های مختلفی هستن. خیلی خوب میتونه عمل کنه و خیلی راحت میتونه

که سازمان میراث فرهنگی اهداف و سیاست‌های راهبردی خودش را از طریق اعضای شورای شهر به سطح جامعه گسترده بکشد و بتواند از وجود این عزیزی که در شوراهای شهر و روستا هستند، در جهت اهداف و سیاست‌های خودش بهره‌مند بشود.

در نهایت، «طراحی مدل مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در حفاظت و مرمت» به عنوان مفهومی دیگر بر اهمیت مشارکت فعالان اجتماعی-اقتصادی در حفاظت از بناهای تاریخی تأکید دارد. این مدل باید به گونه‌ای طراحی شود که ضمن تأمین منافع آنان، اصول و استانداردهای حفاظت از میراث فرهنگی را نیز رعایت کند.

تعامل و ارتباطات بین سازمانی: این مقوله فرعی به عنوان یکی از ارکان اساسی موفقیت راهبردهای مشارکتی بر ضرورت ایجاد ساختارهای ارتباطی مؤثر و شبکه‌ای منسجم میان سازمان‌های متولی و ذی‌نفعان در حفاظت مکان‌های تاریخی تأکید دارد. «ایجاد کانال‌های ارتباطی بین دستگاه‌ها» به عنوان نخستین مفهوم بر طراحی و پیاده‌سازی مسیرهای ارتباطی شفاف و کارآمد میان نهادهای مسئول تمرکز دارد. «تدوین پروتکل‌های مشارکت نهادی» به عنوان دومین مفهوم، چارچوب‌های رسمی و نظام‌مند برای همکاری میان سازمان‌ها را تعریف می‌کند. این پروتکل‌ها با تعیین حدود مسئولیت‌ها و نحوه تعامل، از تداخل وظایف و ناهماهنگی جلوگیری می‌کنند و زمینه همکاری مؤثر را فراهم می‌آورند. به گفته مصاحبه‌شونده ۱:

«بایستی حتماً وزارتخانه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری بتواند در بافت‌های تاریخی با مشارکت نهادهای دیگری همچون شهرداری‌ها یا وزارت راه و شهرسازی و در قالب یک چارچوب یا پروتکل مشخص، برنامه‌هایی رو برای توانمندسازی بافت‌های تاریخی ارائه بدن».

تبیین و اجرای تفکیک وظایف شهرداری و میراث فرهنگی بر شفاف‌سازی حوزه‌های مسئولیت این دو نهاد اصلی تأکید دارد تا ضمن جلوگیری از موازی‌کاری، همکاری

و هم‌افزایی میان آن‌ها را تقویت کند. «طراحی و اجرای برنامه‌های مشترک بین سازمانی» نیز بر تعریف و اجرای پروژه‌های همکارانه میان سازمان‌ها مانند طرح‌های مشترک حفاظتی، آموزشی، فرهنگی و اقدامات مشترک در زمینه توسعه گردشگری و احیای مکان‌های تاریخی تمرکز دارد.

مستندسازی و ارزیابی تجارب: در تحلیل یافته‌های حاصل از متن مصاحبه‌ها، «تحلیل و مستندسازی تجارب موفق و ناموفق شهرهای پایلوت»، امکان شناسایی نقاط قوت و ضعف اقدامات پیشین را فراهم می‌آورد و به عنوان منبعی ارزشمند برای برنامه‌ریزی‌های آتی عمل می‌کند؛ در این زمینه، مصاحبه‌شونده ۱۱ تجربه‌ای از شهر یزد را چنین مطرح می‌کند:

«مثلاً تو بافت تاریخی یزد، دانشکده معماری رو آوردن داخل بافت. باعث شد اون بافت احیا بشه. در صورتی که قبل از اون مردم آب می‌زدن به پی ساختمان تا بتونن تخریب کنن و بناهای جدید بسازن».

در ادامه، «تدوین الگوهای عملیاتی براساس تجارب پیشین» بر ضرورت تبدیل تجربیات مستندشده به دستورالعمل‌ها و الگوهای کاربردی تأکید دارد تا در سایر مکان‌های تاریخی استفاده شوند و از تکرار اشتباهات گذشته جلوگیری کنند. «ارائه راهکارهای بهبود براساس ارزیابی‌ها» نیز بر رویکردی پویا و اصلاح‌پذیر در حفاظت تأکید دارد. این راهکارها که حاصل تحلیل‌های مستمر و ارزیابی‌های دوره‌ای هستند، امکان بهبود مداوم فرایندها را فراهم می‌آورند.

تحلیل و تفسیر مقوله «توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی»

در تحلیل یافته‌های پژوهش، مقوله اصلی توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی به عنوان یکی از راهبردهای محوری در ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث شناسایی شده است؛ این مقوله از طریق دو مقوله فرعی تبیین می‌شود (جدول ۹).

جدول ۹- مفاهیم و مقوله‌های فرعی شناسایی شده زیرمجموعه مقوله اصلی «توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی»**Table 9- Identified concepts and sub-categories under the main category of «institutional and social transparency and trust-building»**

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	کدهای مصاحبه
اعتمادسازی نهادی-اجتماعی	افزایش شفافیت	شفافیت مالی و عملیاتی در پروژه‌ها، بازگشایی و مستندسازی فرایندهای مرمی، نظارت مشارکتی	۲۰، ۱۹
	سازمانی	و عمومی بر فرایند حفاظت	
	اعتمادسازی و توسعه سرمایه اجتماعی	ایجاد و تقویت شبکه‌های تعاملی با ذی‌نفعان، ارتقای سرمایه اجتماعی و مشارکت نهادی، تقویت اعتماد متقابل نهاد-جامعه	۲۴، ۱۹، ۶

توضیح می‌دهد:

«اگر بهشون آموزش بدیم اهمیت بنای تاریخی رو، اگر درهای کارگاه‌های مرمی رو باز بکنیم که مردم رفت‌وآمد بکنن، خودشون به‌تدریج یاد می‌گیرن. بعد یه مدتی در حدی که بتونه یه نظارت عمومی بر مطلب داشته باشه رو انجام میده؛ اما نظارت در این فقط نظارت از نوع فنی‌اش نیست، اینکه نذاره اثری تخریب بشه خودش نظارته.»

اعتمادسازی و توسعه سرمایه اجتماعی: در تبیین این مقوله

فرعی، سه مفهوم مرتبط شناسایی شده‌اند: نخست، «ایجاد و تقویت شبکه‌های تعاملی با ذی‌نفعان» که به معنای شکل‌دهی و گسترش کانال‌های ارتباطی پایدار میان نهادهای متولی حفاظت و گروه‌های مختلف ذی‌نفع است؛ دوم، «ارتقای سرمایه اجتماعی و مشارکت نهادی» که بر تقویت پیوندهای اجتماعی و ظرفیت‌های مشارکتی در سطح نهادی تأکید دارد و شامل تقویت روابط بین‌سازمانی، ایجاد ساختارهای مشارکتی پایدار و توسعه ظرفیت‌های نهادی برای جلب و هدایت مشارکت‌های اجتماعی است؛ سوم، «تقویت اعتماد متقابل نهاد-جامعه» که به ایجاد رابطه‌ای مبتنی بر اعتماد دوسویه میان نهادهای متولی و جامعه اشاره دارد و از طریق عمل به تعهدات، پاسخ‌گویی، احترام به دیدگاه‌های جامعه و مشارکت واقعی مردم در تصمیم‌گیری‌ها محقق می‌شود. مصاحبه‌شونده ۶ در این زمینه می‌گوید:

«اولین اتفاقی که باید بیفته اینه که سرمایه‌های اجتماعی این دو نهاد [شهرداری و میراث فرهنگی] رو بتونیم افزایش

افزایش شفافیت سازمانی: این مقوله از سه مفهوم اصلی

تشکیل شده است: نخست، «شفافیت مالی و عملیاتی در پروژه‌ها» که به معنای آشکارسازی جریان‌های مالی و فرایندهای اجرایی در پروژه‌های مرتبط با حفاظت است. این شفافیت به ذی‌نفعان و جامعه محلی امکان می‌دهد تا درک روشنی از تخصیص منابع و پیشرفت پروژه‌ها داشته باشند که این موضوع اعتماد عمومی را افزایش داده و شائبه‌ها درباره نحوه هزینه‌کرد منابع را کاهش می‌دهد؛ در همین زمینه، مصاحبه‌شونده ۱۹ می‌گوید:

«هیأت‌امنا تشکیل دادیم، گفتیم خودتون سه تا امین انتخاب کنید. یه حساب باز کنید بیست میلیون توش بریزید. بعد از ظهر کارگر کار کرد، خودتون پولش رو بلید؛ یعنی این شفافیت چون حساب‌کتاب دست خودشون بود برای ما هم خوب بود؛ چون اونها بهتر از ما صرفه‌جویی می‌کردن.»

دومین مفهوم، «بازگشایی و مستندسازی فرایندهای مرمی» است که به ثبت و اطلاع‌رسانی دقیق اقدامات حفاظتی و مرمی اشاره دارد. این مستندسازی علاوه بر حفظ دانش فنی، امکان ارزیابی و نقد عمومی را فراهم کرده و اعتماد عمومی را تقویت می‌کند؛ سومین مفهوم، «نظارت مشارکتی و عمومی بر فرایند حفاظت» است که با ایجاد سازوکارهایی برای مشارکت جامعه در نظارت بر روند حفاظت آثار تاریخی، حس مالکیت اجتماعی را تقویت می‌کند و حساسیت عمومی به حفظ میراث فرهنگی را افزایش می‌دهد. مصاحبه‌شونده ۲۰ در این زمینه

بدیم؛ یعنی این نهادها اول بایلد اعتماد مردم رو جلب کنن، شبکه‌های مناسبی رو برای تعامل با مردم بتونن ایجاد بکنن و از قبل افزایش سرمایه اجتماعی میشه روی مردم حساب کرد.»

مصاحبه‌شونده ۱۹ نیز درخصوص تحقق این اعتماد به سه کلیدواژه محوری اشاره می‌کند:

«مکانیزمش اون چیزی که ما را به مشارکت بیشتر برد بخوایم در سه کلمه خلاصه کنیم: شفافیت، ایثار و صداقت مسئولان که باعث شد اینا جلو بیان و کار ما پیش بره.»

براساس تحلیل مصاحبه‌ها، این سه مفهوم در تعامل با یکدیگر، چرخه‌ای مثبت از اعتمادسازی و توسعه سرمایه اجتماعی ایجاد می‌کنند. شبکه‌های تعاملی قوی موجب افزایش سرمایه اجتماعی می‌شوند و سرمایه اجتماعی بیشتر، به تقویت اعتماد متقابل می‌انجامد و اعتماد نیز موجب تقویت و پایداری شبکه‌های تعاملی می‌شود. به‌طورکلی، این مفاهیم چارچوبی برای تقویت همکاری‌های نهادی و اجتماعی در حفاظت از میراث را فراهم می‌سازند.

شبکه یکپارچه و تعاملی مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث معماری و شهری

براساس تحلیل یافته‌ها و باتوجهبه چارچوب نظری تلفیقی مبتنی بر نظریه‌های مشارکت اجتماعی، راهبردهای هفت‌گانه ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث را می‌توان در چهار سطح انگیزشی، توانمندسازی، نهادسازی و ارتباطی سازمان‌دهی کرد. این سطوح در قالب نظامی به‌هم‌پیوسته و تعاملی عمل می‌کنند و ابعاد مختلف مشارکت را به هم مرتبط می‌سازند. مدل مفهومی استخراج‌شده نشان می‌دهد که مشارکت اجتماعی مؤثر در فرایندهای حفاظت از میراث معماری و شهری نیازمند رویکردی سیستمی، چندسطحی و پویا است که بتواند میان شرایط، راهبردها و پیامدهای مشارکت پیوند برقرار کند (شکل ۲). در بخش شرایط، چهار دسته عوامل به‌عنوان پیش‌نیازهای تحقق مشارکت پایدار شناسایی شده‌اند: عوامل روانی-اجتماعی مانند حس تعلق و اعتماد اجتماعی، عوامل ساختاری-اقتصادی نظیر منابع مالی،

امکانات و تسهیلات لازم برای مشارکت، عوامل نهادی-سازمانی شامل انسجام و هماهنگی نهادی و عوامل فنی-اطلاعاتی مانند دسترسی به دانش و زیرساخت‌های ارتباطی. این مجموعه عوامل می‌توانند بستر لازم را برای اجرای راهبردهای مشارکتی فراهم کنند یا درصورت ضعف به موانع بالقوه در مسیر تحقق آن تبدیل شوند. راهبردهای مشارکت نیز در چهار سطح اصلی سازمان‌دهی شده‌اند که از یک‌سو به‌صورت علی از شرایط تا پیامدها امتداد می‌یابند و از سوی دیگر، در درون خود دارای روابط تعاملی و هم‌افزا هستند.

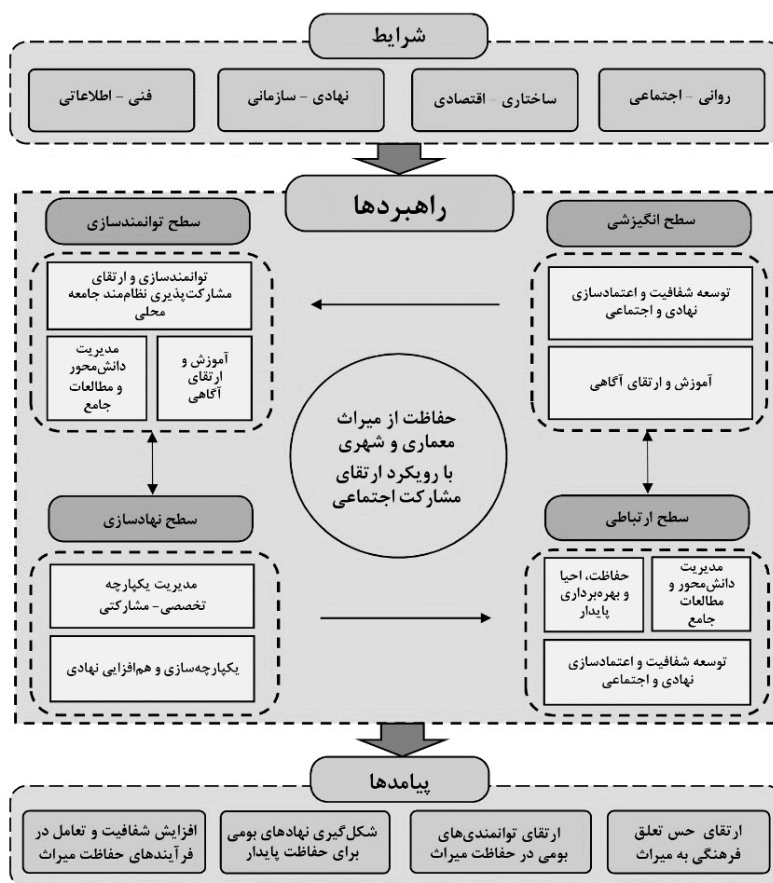
سطح انگیزشی: این سطح به‌عنوان زیربنای مشارکت، بستر روانی-اجتماعی آن را در حفاظت از میراث فراهم می‌آورد و شامل راهبردهایی همچون «توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی و اجتماعی» و «آموزش و ارتقای آگاهی» است. این راهبردها با افزایش شفافیت نهادی، پاسخ‌گویی و آگاه‌سازی عمومی، انگیزه درونی افراد را برای مشارکت تقویت و زمینه اعتمادسازی را فراهم می‌کنند. به‌لحاظ نظری، این سطح با سرمایه اجتماعی پاتنام (2000) بر پایه اعتماد، هنجارهای همکاری و شبکه‌های ارتباطی و سرمایه فرهنگی بورديو (1986) نقش دانش و ارزش‌های فرهنگی در انگیزش تبیین‌پذیر است. همچنین مطابق گردونه مشارکت دیویدسون (1998) مراحل اولیه مشارکت همچون آگاه‌سازی و مشاوره، زیربنای شکل‌گیری انگیزش مشارکتی هستند؛ بنابراین، سطح انگیزشی با اتصال به زیرساخت فرهنگی-اجتماعی و نیز مراتب آغازین مشارکت، نقطه شروع فرایند مشارکتی محسوب می‌شود.

سطح توانمندسازی: سطح توانمندسازی شامل راهبردهایی است که ظرفیت‌ها و قابلیت‌های جامعه هدف را برای مشارکت اثربخش در حفاظت از میراث افزایش می‌دهند. راهبردهایی مانند «توانمندسازی نظام‌مند جامعه محلی»، «مدیریت دانش محور و مطالعات جامع» و «آموزش و ارتقای آگاهی» در این سطح قرار دارند. این راهبردها با انتقال دانش، ارتقای مهارت و تقویت توان تصمیم‌گیری، زمینه مشارکت فعال و مؤثر را فراهم می‌سازند. این سطح، با نظریه توسعه

مشارکتی چمبرز (۱۹۹۴) هم‌راستا است که بر مشارکت از پایین به بالا و اعتبار دانش بومی تأکید دارد. همچنین سرمایه فرهنگی بوردیو (۱۹۸۶) در تبیین نقش دانش و مهارت‌های تازه در تولید سرمایه اجتماعی نقش دارد؛ افزون‌براین، مدیریت دانش محور به‌عنوان پیوندی بین توانمندسازی و سطح ارتباطی بستری برای گفت‌وگوی میان‌رشته‌ای و میان‌فرهنگی ایجاد می‌کند؛ ازاین‌رو، توانمندسازی نه تنها ابزار ورود به مشارکت، بلکه عامل ارتقای کیفیت آن است.

سطح نهادسازی: این سطح شامل راهبردهایی برای ایجاد ساختارها و چارچوب‌های نهادی لازم برای مشارکت پایدار در حفاظت از میراث است. «یکپارچه‌سازی نهادی» و «مدیریت تخصصی-مشارکتی» با رفع تعارضات و تقویت هم‌افزایی نهادی، بستر سازمانی مشارکت را فراهم می‌کنند. این سطح با نظریه ذی‌نفعان فریمن (۱۹۸۴) هماهنگ است که بر نقش و تعامل بازیگران مختلف تأکید دارد. همچنین نردبان مشارکت آرنشتاین (۱۹۶۹) ابزار سنجش مناسبی برای ارزیابی میزان انتقال قدرت به مردم محسوب می‌شود. در این میان سرمایه اجتماعی پاتنام (۲۰۰۰) نیز اهمیت دارد؛ زیرا تحقق نهادهای پایدار مستلزم وجود اعتماد و شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی است. نهادسازی موفق به معنای ایجاد ساختارهایی است که در تعامل پویا با جامعه، نقش تسهیلگر دارند و نه فقط کنترل‌گر.

سطح ارتباطی: این سطح شامل راهبردهایی برای تسهیل و تقویت ارتباط مؤثر و تعامل سازنده میان ذی‌نفعان است. این سطح به‌عنوان حلقه اتصال سطوح دیگر بر تقویت کانال‌های تعاملی میان نهادهای مسئول، کارشناسان و جامعه محلی تمرکز دارد. راهبرد «حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار» بر پایه گفت‌وگوی مستمر، تصمیم‌گیری مشارکتی و تبادل چندسویه دانش استوار است و زمانی به پایداری می‌رسد که حفاظت تنها از بالا به پایین نباشد، بلکه در بستری تعاملی و میان‌رشته‌ای شکل گیرد. چنین ارتباطی امکان لحاظ کردن ارزش‌های محلی و تلفیق دانش بومی با تخصص فنی را فراهم می‌سازد. شبکه‌های ارتباطی، ضمن ارتقای شفافیت و اعتمادسازی، بستر مدیریت دانش محور را نیز ایجاد و تقویت می‌کنند. گردونه مشارکت دیویدسون (۱۹۹۸) در این سطح نقشی اساسی دارد؛ زیرا مراحل مشارکت (شامل اطلاع‌رسانی، مشاوره، همکاری و تصمیم‌گیری مشترک) در بستر ارتباطات تعاملی معنا پیدا می‌کنند. همچنین نردبان مشارکت آرنشتاین (۱۹۶۹)، معیار خوبی برای تحلیل و سنجش کیفیت این ارتباطات به‌شمار می‌رود. در کنار این موارد، گسترش شبکه‌های ارتباطی و افزایش رویکرد میان‌رشته‌ای بر پایه نظریه‌های سرمایه فرهنگی و اجتماعی موجب ارتقای ظرفیت جامعه برای کنش جمعی و مشارکت معنادار می‌شود.

شکل ۲- مدل مفهومی شبکه‌ای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث معماری و شهری

Fig 2- Network-based conceptual model of social participation in architectural and urban heritage conservation

ارتباطات کارآمد می‌توانند به شناسایی شکاف‌های موجود در سطوحی مانند نهادسازی یا توانمندسازی کمک کنند و زمینه را برای اصلاحات راهبردی فراهم سازند.

به این ترتیب این راهبردها، همچون شبکه‌ای پویا و تعاملی عمل کرده و با ارتباطات چندسطحی، عملکرد مشارکتی در حفاظت از میراث را تقویت می‌کنند. همچنین این راهبردها مبتنی بر نظریه‌های مشارکت در ابعاد زیرساختی، فرایندی و ساختاری چارچوبی تحلیلی برای طراحی و ارزیابی سیاست‌های مشارکتی فراهم می‌سازند؛ در نهایت پیامدهای حاصل از اجرای راهبردها شامل ارتقای شفافیت و تعامل در فرایندهای حفاظت، توانمندسازی پایدار جامعه محلی در حفاظت از میراث، نهادینه‌سازی مشارکت در قالب ساختارهای بومی، تقویت حس تعلق و مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌شود که بیانگر تحقق هدف اصلی مدل یعنی مشارکت اجتماعی

باتوجه به آنچه گفته شد، در مدل ارائه شده، سطح انگیزشی زمینه ورود به توانمندسازی را فراهم می‌کند. توانمندسازی پیش‌نیاز نهادسازی مؤثر است و سطح ارتباطی نیز نقش پیونددهنده و تقویت‌کننده سطوح دیگر را ایفا می‌کند. برخی راهبردها عملکردی چندسطحی دارند؛ برای مثال، «آموزش و ارتقای آگاهی» در افزایش انگیزه و نیز در توانمندسازی مؤثر است. «توسعه شفافیت و اعتمادسازی» ضمن تقویت انگیزش در سطح ارتباطی نیز با ایجاد کانال‌های شفاف ایفای نقش می‌کند. «مدیریت دانش محور» در توانمندسازی و نیز در تبادل اطلاعات مؤثر است. این کارکردهای میان‌سطحی موجب هم‌پوشانی و هم‌افزایی راهبردها می‌شوند. مدل مشارکت تنها خطی نیست، بلکه میان سطوح راهبردی بازخوردهایی ایجاد می‌شود؛ برای نمونه، نهادسازی موفق می‌تواند اعتماد عمومی را افزایش دهد و در تقویت انگیزش نقش ایفا کند. همچنین،

اثربخش در حفاظت از میراث معماری و شهری هستند.

بحث و نتیجه

مشارکت اجتماعی از ارکان اصلی تحقق حفاظت پایدار از مکان‌های تاریخی به شمار می‌رود. پژوهش حاضر با هدف تبیین راهبردهای ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث فرهنگی با تأکید بر میراث معماری و شهری با بهره‌گیری از رویکرد کیفی، این راهبردها و مقوله‌های فرعی و مفاهیم وابسته را تحلیل و تفسیر کرده است؛ به‌طوری‌که چارچوبی تحلیلی برای درک عمیق‌تر از عوامل مؤثر بر مشارکت در فرایندهای حفاظتی ارائه می‌دهد.

نتایج پژوهش درخصوص تحلیل مقوله اصلی «مدیریت دانش محور و مطالعات جامع» نشان می‌دهد که این مقوله، نقش اساسی در موفقیت حفاظت مشارکتی دارد و مستلزم رویکردی جامع و چندبعدی در ابعاد مختلف علمی، اجتماعی، آموزشی، مدیریتی و نهادی است. انجام مطالعات همه‌جانبه و با مشارکت فعال ذی‌نفعانی چون متخصصان، مدیران شهری، جامعه محلی و بخش خصوصی مبنای شناخت لازم برای اقدامات حفاظتی را فراهم می‌کند. این رویکرد با حفظ اصالت مکان‌های تاریخی به نیازهای معاصر پاسخ می‌دهد و حفاظت پایدار را ممکن می‌سازد. در راستای این راهبرد، یافته‌های پژوهش با نتایج مطالعه احمدی و آفتابی (۱۴۰۱) در زمینه مدیریت دانش محور و توجه به اصول و استانداردهای بین‌المللی حفاظت و همچنین با نتایج پژوهش نظریه و اسفنجاری کناری (۱۴۰۲) در زمینه ضرورت رویکرد علمی و نظام‌مند در حفاظت مشارکتی هم‌راستا است.

تحقق راهبرد «توانمندسازی و ارتقای مشارکت‌پذیری نظام‌مند جامعه محلی» نیز از طریق شش حوزه شامل مشارکت و تعامل اجتماعی، انگیزش و حمایت‌های اقتصادی، سیاست‌های حمایتی و تسهیلگری، سازوکارهای نهادی و ساختاری، برنامه‌ریزی و اجرای مشارکتی، فرهنگ‌سازی و ترویج مشارکت ممکن می‌شود. این رویکرد یکپارچه با تقویت حس تعلق و مسئولیت‌پذیری جامعه محلی، موجبات

پایداری اقدامات حفاظتی را فراهم می‌آورد. درک نیازهای جامعه، ایجاد سازوکارهای حمایتی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود از عوامل اصلی موفقیت در این مسیر هستند. این نتایج با یافته‌های لیبی‌زاده و قدیم‌زاده (۱۴۰۲) در زمینه توانمندسازی ساختارهای اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی با نتایج مطالعات جهانگیر و همکاران (۱۴۰۰) و لی و همکاران (۲۰۲۰) درباره توانمندسازی جوامع محلی همخوانی دارد. همچنین با نتایج پژوهش پراجناوردی و همکاران (۲۰۱۵) در زمینه اهمیت جذب دیدگاه‌های جوامع محلی مطابقت می‌کند.

«آموزش و ارتقای آگاهی در حفاظت مشارکتی» به‌عنوان یکی دیگر از راهبردهای محوری در جلب مشارکت اجتماعی برای حفاظت است. در سطح آموزش نظام‌مند و رسمی، تلفیق مباحث حفاظت میراث در نظام آموزشی از مدرسه تا دانشگاه ضروری است. همچنین آموزش تخصصی برای کارشناسان و تصمیم‌گیران و آموزش و فرهنگ‌سازی عمومی برای اقشار مختلف و بهره‌گیری از رسانه‌ها و فناوری‌های نوین در این زمینه نقش مؤثری در ارتقای آگاهی دارد. آموزش هویتی با تأکید بر انتقال مفاهیم فرهنگی-تاریخی و ایجاد حس تعلق و آموزش مشارکتی با استفاده از روش‌های خلاقانه مانند تورهای آموزشی و بازدیدها می‌تواند مشارکت شهروندان را تقویت کند. این راهبرد با تحقیقات شالابیان و همکاران (۱۴۰۰) در زمینه نقش دانش جامعه محلی و آگاهی مردم از فرایند مشارکت و نیز یافته‌های پراجناوردی و همکاران (۲۰۱۵) درخصوص لزوم افزایش آگاهی نسل جوان از فعالیت‌های فرهنگی و اهمیت میراث فرهنگی همسو است. همچنین با مطالعه عبدالعزیز و همکاران (۲۰۲۳) درباره اهمیت مدل‌های آموزش مبتنی بر و با نتایج پژوهش لیلنگ و همکاران (۲۰۲۱) در زمینه استفاده از رسانه‌های اجتماعی برای آگاهی‌بخشی و مشارکت دیجیتال جامعه همخوانی دارد.

برپایه نتایج پژوهش، «مدیریت یکپارچه تخصصی-مشارکتی» از راهبردهای مؤثر در ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت است. این راهبرد با ایجاد فضاهای گفت‌وگو و تعامل،

جلب مشارکت مالی و اجرایی مردم و درگیر ساختن جامعه در فرایند تصمیم‌گیری تقویت می‌شود. در عین حال، بهره‌گیری از مدیریت تخصصی، برنامه‌ریزی راهبردی، مطالعات دقیق و نظارت کارشناسی تضمین‌کننده کیفیت اقدامات حفاظتی است؛ در این راستا سازوکارهای عملیاتی حفاظت مانند ثبت و تملک بناهای تاریخی، مرمت اصولی و ایجاد ساختارهای نظارتی مانند دفاتر تسهیلگری و کمیته‌های ویژه، نقش مهمی در تحقق این اهداف دارند. سیاست‌گذاری منعطف و توجه به نیازهای واقعی ذی‌نفعان در کنار تقویت نهادهای مردمی و شوراهای محلی، زمینه‌ساز مشارکت مؤثرتر خواهد بود. این یافته‌ها با نتایج اییون و همکاران (2022) درباره حکمرانی مشارکتی و مدل مشارکت عمومی-خصوصی-جامعه‌ای و با مطالعه لی و همکاران (2020) درخصوص نقش نخبگان محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد در پیوند دولت و جامعه هم‌راستا هستند.

محور اصلی دیگر راهبردها بر مفهوم «حفاظت، احیا و بهره‌برداری پایدار» استوار است. نتایج نشان می‌دهد که موفقیت در این زمینه مستلزم رویکردی جامع است که حفاظت فیزیکی را با احیای کارکردی و فرهنگی در چارچوب توسعه پایدار شهری تلفیق کند. انتخاب کاربری‌های سازگار با ویژگی‌های کالبدی و تاریخی، ضمن حفظ ارزش‌های میراثی، زمینه مشارکت جامعه محلی را فراهم می‌آورد. توسعه گردشگری، تبدیل بناها به مراکز اقامتی یا فرهنگی و مشارکت بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری و مدیریت نیز، به پایداری اقتصادی طرح‌های حفاظتی کمک می‌کند. همچنین احیای فرهنگی از طریق ایجاد موزه‌های محلی و بازآفرینی هویت محلات قدیمی با مشارکت شهروندان می‌تواند موجب تقویت حس تعلق و پیوند بیشتر جامعه با میراث شود. این یافته‌ها با مطالعات روزتی و همکاران (2022) درباره نقش مشارکت در تحقق توسعه پایدار همخوانی دارد.

راهبرد «یکپارچه‌سازی و هم‌افزایی نهادی» نیز به عنوان رویکردی جامع در تقویت مشارکت اجتماعی در حفاظت شناخته می‌شود. این راهبرد بر ایجاد ساختارهای منسجم مدیریتی، سازوکارهای حمایتی دولت و چارچوب‌های

مشارکتی تمرکز دارد. همچنین همکاری‌های چندجانبه تعامل بین‌سازمانی، تدوین پروتکل‌های مشارکت نهادی، تفکیک وظایف و نیز مستندسازی و ارزیابی تجارب برای یادگیری سازمانی و بهبود مستمر عملکرد ضروری‌اند. به‌طور کلی تعامل مؤثر میان نهادها، جلب مشارکت فعال ذی‌نفعان و بهره‌گیری از تجارب پیشین از عوامل اصلی در موفقیت این راهبرد هستند. یافته‌ها در این زمینه با نتایج پژوهش رضایی و فرجی (۱۳۹۷) درخصوص ضرورت حمایت بخش عمومی از فعالیت انجمن‌ها همخوانی دارد. همچنین با یافته‌های اییون و همکاران (2022) در زمینه مدل حکمرانی چندعاملی و مبتنی بر منابع مشترک و با نتایج کسپارا و منتش (2023) درخصوص اهمیت اجرا و مدیریت همخوانی دارد.

براساس یافته‌های پژوهش، «توسعه شفافیت و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی» از راهبردهای محوری در ارتقای مشارکت اجتماعی برای حفاظت است. این راهبرد از دو مسیر اصلی دنبال می‌شود: نخست، افزایش شفافیت سازمانی از طریق مستندسازی فرایندها، شفاف‌سازی مالی و عملیاتی و ایجاد سازوکارهای نظارت مشارکتی که موجب افزایش اعتماد عمومی می‌شود؛ دوم، اعتمادسازی و توسعه سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد شبکه‌های تعاملی پایدار، پیوندهای بین‌سازمانی و ساختارهای مشارکتی مؤثر میان نهادهای متولی و ذی‌نفعان. یافته‌ها بر رابطه دوسویه میان نهادها و جامعه تأکید دارند و نشان می‌دهند که موفقیت در حفاظت، مستلزم ایجاد فضای شفاف و قابل اعتماد در هر دو سطح نهادی و اجتماعی است. این نتایج با مطالعات دیان و عبدالله (2013) درباره نقش شفافیت در فرایندهای تصمیم‌گیری و اعتمادسازی از طریق مشارکت جامعه محلی و تقویت شبکه‌های تعاملی بین نهادهای متولی و ذی‌نفعان همسو است. همچنین با نتایج مطالعه خادم‌زاده و همکاران (۱۴۰۳) در زمینه مدیریت مشارکتی و اعتمادسازی نهادی-اجتماعی هم‌راستا است.

این پژوهش با ارائه رویکردی جامع و یکپارچه، خلأ مطالعات پیشین را پوشش داده است که بیشتر تک‌بعدی به موضوع پرداخته‌اند. راهبردهای هفت‌گانه تبیین‌شده، چارچوبی منسجم برای ارتقای مشارکت اجتماعی در حفاظت از میراث

معماری و شهری ارائه می‌دهد که می‌تواند راهگشای متولیان و سیاست‌گذاران این حوزه باشد.

در جمع‌بندی نهایی، مدل مفهومی این پژوهش نشان می‌دهد که مشارکت اجتماعی اثربخش در حفاظت از میراث معماری و شهری، حاصل اقدامات منفرد نیست؛ بلکه نیازمند شبکه‌ای یکپارچه، پویا و تعاملی از راهبردهای چندسطحی است. این راهبردها در چهار سطح انگیزشی، توانمندسازی، نهادسازی و ارتباطی سازمان‌دهی شده‌اند که با تعامل و هم‌افزایی، زمینه شکل‌گیری، تداوم و تعمیق مشارکت اجتماعی را فراهم می‌کنند. این رویکرد سیستمی، ضمن اتکا به نظریه‌های مشارکت اجتماعی، چارچوبی کارآمد برای طراحی، ارزیابی و تقویت سیاست‌های مشارکتی در حوزه حفاظت از میراث فراهم می‌سازد.

یکی از محدودیت‌های اصلی این پژوهش، تمرکز بر دیدگاه‌های مدیران و متخصصان در گردآوری داده‌هاست. اگرچه این رویکرد در راستای هدف تحقیق، یعنی کشف و تبیین راهبردهای نهادی و سیاستی برای ارتقای مشارکت اجتماعی صورت گرفته است، غیبت صدای مستقیم جامعه محلی ممکن است به نوعی موجب سوگیری و رویکردی بالا به پایین شود و برخی ابعاد مشارکت اجتماعی را نادیده بگیرد؛ بااین‌حال، شایان ذکر است که بسیاری از کارشناسانی که در این پژوهش با آن‌ها مصاحبه انجام شده است، دارای تجربه میدانی و ارتباط مستقیم با جوامع محلی بودند. محدودیت دیگر، فقدان داده‌های تجربی کمی برای پشتیبانی از تحلیل کیفی است. با توجه به رویکرد نظریه داده‌بنیاد و تمرکز پژوهش بر تحلیل عمیق داده‌های مصاحبه، جمع‌آوری داده‌های آماری یا پیمایشی در این مرحله از مطالعه انجام نشده و اعتبارسنجی کمی صورت نگرفته است.

در زمینه تعمیم‌پذیری نتایج نیز باید به برخی ملاحظات اشاره کرد. با توجه به رویکرد کیفی و زمینه‌محور این پژوهش و نیز محدود بودن مشارکت‌کنندگان به مدیران و متخصصان مستقر در شمال غرب کشور، نمی‌توان نتایج به‌دست‌آمده را به‌طور قطعی به کل جامعه یا سایر موقعیت‌ها تعمیم داد؛

ازاین‌رو، تعمیم به سایر مناطق باید با احتیاط صورت گیرد؛ بااین‌حال، از آنجاکه سؤالات مصاحبه به‌صورت کلی طراحی شده بودند و دیدگاه‌ها تنها به موقعیت جغرافیایی خاصی محدود نمی‌شد، می‌توان الگوهای مفهومی و سازوکارهای مشارکت استخراج‌شده را در موقعیت‌های مشابه به‌عنوان چارچوبی تحلیلی به کار گرفت.

بااین‌حال، اجرای راهبردهای استخراج‌شده با چالش‌هایی مواجه است: نخست، راهبردهایی مانند نهادسازی مشارکتی یا توانمندسازی جامعه، نیازمند زیرساخت‌های نهادی و منابع کافی هستند که در شرایط کنونی کشور محدود هستند؛ دوم، بی‌اعتمادی میان ذی‌نفعان، ضعف نهادهای محلی و عدم هماهنگی میان سازمان‌های مسئول، مانع تحقق مشارکت مؤثر می‌شود؛ سوم، برخی راهبردها نیازمند تغییرات تدریجی فرهنگی و نهادی هستند که در کوتاه‌مدت امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین، اجرای موفق این راهبردها نیازمند سیاست‌گذاری مرحله‌ای، ظرفیت‌سازی تدریجی و طراحی سازوکارهای بین‌نهادی شفاف و قابل‌پایش است.

باتوجه به محدودیت‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که مطالعات آینده با رویکردی جامع‌تر، مشارکت طیف گسترده‌تری از ذی‌نفعان از جمله جامعه محلی، انجمن‌های مردمی، ساکنان مناطق هدف و منتقدان پروژه‌های حفاظتی را لحاظ کنند. این رویکرد با تقویت چندصدایی و کاهش سوگیری نهادی به غنای تحلیلی نتایج می‌افزاید. همچنین، برای افزایش اعتبار و قابلیت تعمیم یافته‌ها پیشنهاد می‌شود روش‌های کمی نیز در مراحل بعدی تحقیق به کار گرفته شود؛ در این راستا، ترکیب روش‌های کیفی و کمی در قالب مطالعات ترکیبی می‌تواند تحلیل‌ها را تعمیق و کاربرد نتایج را افزایش دهد؛ به‌علاوه، مطالعات تطبیقی با کشورهایی با شرایط فرهنگی یا نهادی مشابه ایران می‌تواند زمینه تحلیل مقایسه‌ای و الگوبرداری مؤثر در زمینه حفاظت مشارکتی را فراهم می‌آورد.

تقدیر و تشکر

نویسندگان بدین وسیله مراتب تشکر و قدردانی خود را از تمامی مشارکت کنندگان محترم در مصاحبه‌های این پژوهش ابراز می‌دارند.

منابع فارسی

- ابی زاده، ا.، و قدیم زاده، س. (۱۴۰۲ الف). مسئله نوپدیدان: گسست و انحطاط معنایی در روند حفاظت میراث فرهنگی (شماره ۱۹۵۴۸). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات حکمرانی.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1793221>
- ابی زاده، ا.، و قدیم زاده، س. (۱۴۰۲ ب). بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی در راستای حفاظت معنامحور مکان‌های تاریخی-فرهنگی. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۶(۱)، ۶۷-۹۱.
<https://doi.org/10.22035/isih.2024.5144.4919>
- احمدی، ا.، و آفتابی، پ. (۱۴۰۱). بررسی جایگاه مشارکت اجتماعی در فرایند سیاست‌گذاری حفاظتی و مدیریتی شهرهای میراث جهانی. *باغ نظر*، ۱۹(۱۵)، ۶۹-۸۰.
<https://doi.org/10.22034/bagh.2022.306349.5010>
- ازکیا، م.، و غفاری، غ. (۱۳۸۰). بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان. *نامه علوم اجتماعی*، ۱۷(۱۷)، ۳-۳۱.
https://jnoe.ut.ac.ir/article_15215.html
- اسدپور، ع.، انتظاری، ع.، و احمدی اهنک، ک. (۱۳۹۷). مشارکت اجتماعی رسمی و غیررسمی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهرستان آمل). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۹(۳)، ۶۷-۸۶.
<https://doi.org/10.22108/jas.2017.102093.1065>
- تاج‌گردون، س.، صدر، س.، ز.، خرازیان، ب.، و کریم‌زاده، م. (۱۳۹۹). *سالنامه آماری وضعیت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی سال ۱۳۹۸*. پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.
<https://ircud.ir/Media/PDF/1401/02/11/637870113117725248.pdf>
- جهانگیر، م.ح.، مؤمنی، م.، و موسوی، م. (۱۴۰۰). رتبه‌بندی

- چندشاخصه راهکارهای تقویت مشارکت عمومی در حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی براساس الگوواره توسعه پایدار. *اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری*، ۲۵(۲)، ۷۵-۸۲.
<https://doi.org/10.22034/UE.2021.02.02.02>
- حناچی، پ.، و فدایی‌نژاد، س. (۱۳۹۰). تدوین چارچوب مفهومی حفاظت و بازآفرینی یکپارچه در بافت‌های فرهنگی-تاریخی. *هنرهای زیبا: معماری و شهرسازی*، ۳(۴۶)، ۱۵-۲۶.
https://jfaup.ut.ac.ir/article_25057.html
- حیدری، م.ت.، احدنژاد روشنی، م.، رسولی، م.، و سعیدپور، ش. (۱۴۰۱). تبیین شاخص‌های بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهر ارومیه با روش تلفیقی (BWM-IPA). *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۲۰(۲)، ۱۴۱-۱۶۶.
<https://doi.org/10.22067/jgrd.2022.69494.1025>
- خادم‌زاده، م.، ارباب، پ.، و سلیمی، ح. (۱۴۰۳). تدوین چارچوب کاربست مشارکت اجتماعی در حفاظت و توسعه یکپارچه میراث شهری. *راهبرد توسعه*، ۲۰(۷۷)، ۸-۳۲.
<http://www.rahbord-mag.ir/Article/47363/FullText>
- رضایی، ن.، و فرجی، ف. (۱۳۹۷). ارزیابی نقش سازمان‌های غیردولتی در حفاظت از میراث معماری و شهری: مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه. *هویت شهر*، ۱۲(۱)، ۲۷-۳۶.
<https://sanad.iau.ir/fa/Article/795327?FullText=FullText>
- زرنلیان، ن.، فرزین، م.ر.، و شالبافیان، ع.ا. (۱۴۰۳). واکاوی اهداف مشارکت عمومی-خصوصی در زمینه بناهای تاریخی شهری (یک مطالعه چند موردی). *مجلس و راهبرد*، ۳۱(۱۱۸)، ۴۰۵-۴۳۴.
<https://doi.org/10.22034/mr.2022.5487.5226>
- سالاری‌پور، ع.، و قنبری، ع. (۱۴۰۲). فراتحلیل چالش‌ها و موانع اصلی طرح‌ها و برنامه‌های حفاظت از بافت‌های تاریخی در ایران: چشم‌اندازی برای مطالعات و اقدامات آینده. *دانش شهرسازی*، ۱۷(۱)، ۱۱۴-۱۳۷.
<https://www.sid.ir/paper/1361835/fa>
- شالبافیان، ع.ا.، خزائی، ف.، عبدلی، م.، و رجبی، ن. (۱۴۰۰). شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر در افزایش مشارکت اجتماعی جامعه میزبان در حفاظت از میراث جهانی یونسکو (مورد مطالعه: میراث جهانی استان یزد).

- melaka UNESCO World heritage site. *Sustainability*, 15(3), 1935. <https://doi.org/10.3390/su15031935>
- Abizadeh, E., & Ghadimzadeh, S. (2023a). *An emerging issue: semantic disjunction and degradation in the process of cultural heritage conservation*. Expert Report of the Islamic Parliament Research Center (IPRC), Office of Governance Studies, Serial No.19548. [In Persian] <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1793221>
- Abizadeh, E., & Ghadimzadeh, S. (2023b). Utilization of social capital for meaning-based conservation of historical-cultural places. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 16(1), 67-91. [In Persian] <https://doi.org/10.22035/isih.2024.5144.4919>
- Agherian, E., Nabatinejad, M., & Zackery, A. (2024). Development of a model for urban governance based on citizen participation. *Strategic Research on Social Problems*, 13(2), 47-68. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/srsp.2024.139470.1951>
- Ahmadi, E., & Aftabi, P. (2023). Examining the position of community participation in the process of conservation and management policymaking of world heritage cities. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 19(115), 69-80. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/bagh.2022.306349.5010>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Asadpour, A., Entezari, A., & Ahmadi-Ahank, K. (2018). Formal and informal social participation and factors affecting it (A study in the city of Amol). *Journal of Applied Sociology*, 29(3), 67-86. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/jas.2017.102093.1065>
- Azkia, M., & Ghafari, G. (2001). The relationship between trust and social participation in rural areas of Kashan. *Sociological Review*, 17(17), 3-31. [In Persian] https://jnoe.ut.ac.ir/article_15215.html?lang=en
- Bottero, M., Ferretti, V., & Mondini, G. (2014). Constructing multi-attribute value functions for sustainability assessment of urban projects. In *Computational Science and its Applications- ICCSA 2014: 14th International Conference, Guimarães, Portugal, June 30-July 3, Proceedings, Part III 14*. Springer International Publishing, 51-64 https://doi.org/10.1007/978-3-319-09150-1_5
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood Press. https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
- Chambers, R. (1994). Participatory rural appraisal (PRA): Analysis of experience. *World Development*, 22(9), 1253-1268.
- مطالعات اجتماعی گردشگری، ۹(۱۸)، ۱۱۵-۱۳۸. <https://doi.org/10.52547/journalitor.36161.9.18.0>
- صمدی، ع.، و جهانگیرزاده، ج. (۱۴۰۱). سنجش نقش سرمایه اجتماعی در فرایند بازآفرینی مشارکتی (مورد مطالعاتی: بررسی تطبیقی محلات مهدی‌القدم و هفت آسیاب شهر ارومیه)، *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۱۱(۴۱)، ۷-۲۲. https://journals.iau.ir/article_685778.html
- عاقریان، ا.، نباتی‌نژاد، م.، و ذاکری، ع. (۱۴۰۳). ارائه الگویی برای حکمروایی شهری مبتنی بر مشارکت شهروندان، *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی*، ۱۳(۲)، ۴۷-۶۸. <https://doi.org/10.22108/srsp.2024.139470.1951>
- قدیم‌زاده، س.، ابی‌زاده، ا.، و رهنمای‌طوری، م. (۱۴۰۴). ارائه مدل حکمرانی مشارکتی در حفاظت جامع بناها و بافت‌های تاریخی بر مبنای نظریه داده‌بنیاد. *جامعه‌شناسی کاربهردی*، ۳۶(۳)، ۱۲۷-۱۶۶. <https://doi.org/10.22108/jas.2025.143719.2590>
- لاله‌پور، م. (۱۳۹۶). تحلیلی بر ظرفیت نهادی- مدیریتی فضاهای شهری در ارتباط با مشارکت شهروندان در اداره شهرها (مطالعه موردی: منطقه ۸ شهر تبریز). *جغرافیا و توسعه*، ۱۵(۴۹)، ۵۹-۸۰. <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3451>
- میرزایی، ح.، و میرمحمد تبار، س.ا. (۱۳۹۷). آگاهی از حقوق و تکالیف شهری و عوامل مرتبط با آن مورد مطالعه: شهر مشهد. *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی*، ۷(۲)، ۱۹-۳۶. <https://doi.org/10.22108/ssoss.2019.104774.1105>
- نظریه، ن.، و اسفنجاری، ع. (۱۴۰۲). راهبرد حامیان بافت‌های تاریخی کرمان برای محافظت از مکان‌های تاریخی. *مطالعات شهر ایرانی-اسلامی*، ۱۴(۵۲)، ۱-۱۷. <https://iic.ihss.ac.ir/Article/44700/FullText>
- یزدان‌پناه، ل. (۱۳۸۶). موانع مشارکت اجتماعی شهروندان تهرانی. *رفاه اجتماعی*، ۷(۲۶)، ۱۰۵-۱۳۰. <https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-7-fa.html>

References

- Abdul-Aziz, N. A., Mohd Ariffin, N. F., Ismail, N. A., & Alias, A. (2023). Community participation in the importance of living heritage conservation and its relationships with the community-based education model towards creating a sustainable community in

- towns and urban areas (Washington Charter). International Council of Monuments and Sites. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0627717001536681570.pdf
- ICOMOS. (1999). *The burra charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance* 2013. Sydney: International Council of Monuments and Sites. <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- Jahangir, M. H., Momeni, M., & Mousavi, M. (2021). Multi attribute ranking of strategies regarding strengthening public participation to conserve historical remains and civilization heritages on the basis of sustainable development paradigm. *Urban Economics and Planning*, 2(2), 75-82. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/UE.2021.02.02.02>
- Kesepara, Ş., & Menteş, A. (2023). The contribution of key stakeholders and funding bodies in the heritage-led regeneration process: The case of the Walled City of Nicosia. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 8(2), 947-968. <https://doi.org/10.30785/mbud.1353001>
- Khademizadeh, M. H., Arbab, P., & Salimi, H. (2024). Developing a framework for applying social participation in the integrated conservation and development of urban heritage. *Quarterly Journal of Development Strategy*, 20(77), 8-32. [In Persian] <http://www.rahbord-mag.ir/en/Article/47363/FullText>
- Lalehpour, M. (2018). An analysis on management - institutional capacity of urban spaces in relation with participation of citizens in the management of cities (Case study: District No. 8 of Tabriz). *Geography and Development*, 15(49), 59-80. [In Persian] <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3451>
- Landorf, C. (2019). *Social sustainability and urban heritage: The challenge of conserving physical places and sustaining cultural traces*. In M. Shirazi & R. Keivani (Eds.), *Urban social sustainability theory, policy and practice* (pp. 78-98). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315115740-5/>
- Li, J., Krishnamurthy, S., Pereira Roders, A., & van Wesemael, P. (2020). Informing or consulting? Exploring community participation within urban heritage management in China. *Habitat International*, 105, 102268. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2020.102268>
- Liang, X., Lu, Y., & Martin, J. (2021). A review of the role of social media for the cultural heritage sustainability. *Sustainability*, 13(3), 1055. <https://doi.org/10.3390/su13031055>
- Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1653531. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>
- Mirzaei, H., & Mirmohammadtabar, A. (2018). The [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(94\)90003-5](https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)90003-5)
- Council of Europe. (2005). *Council of Europe framework convention on the value of cultural heritage for society*. Council of Europe Treaty Series- No. 199. <https://rm.coe.int/1680083746>
- Davidson, S. (1998). *Spinning the wheel of empowerment*. Planning, 14-15. <https://participationpool.eu/wp-content/uploads/2020/05/Davidson-S.-1998-Spinning-the-wheel-of-empowerment.pdf>
- Dian, A. M., & Abdullah, N. C. (2013). Public participation in heritage sites conservation in Malaysia: Issues and challenges. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 101, 248-255. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.07.198>
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman Publishing.
- Ghadimzadeh, S., Abizadeh, E., & Rahnemay-Toori, M. (2025). A participatory governance model for comprehensive conservation of historical buildings and urban fabric: A grounded theory approach. *Journal of Applied Sociology*, 36(3), 127-166. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/jas.2025.143719.2590>
- Giliberto, F., & Labadi, S. (2022). Harnessing cultural heritage for sustainable development: An analysis of three internationally funded projects in MENA countries. *International Journal of Heritage Studies*, 28(2), 133-146. <https://doi.org/10.1080/13527258.2021.1950026>
- Halim, U. L., & Tambi, N. (2021). Awareness of community on the conservation of heritage buildings in George Town, penang. *Planning Malaysia Journal*, 19(1), 114-126. <https://doi.org/10.21837/pm.v19i1.5.929>
- Hanachi, P., & Fadaeinezhad, S. (2011). A conceptual framework for integrated conservation and regeneration in historic urban areas. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 3(46), 15-26. [In Persian] https://jfaup.ut.ac.ir/article_25057.html?lang=en
- Heras, V., Steenberghen, T., Zuñiga, M., Cardoso, F., & Van Balen, K. (2011). Monitoring the complexity of change of a world heritage site after the inscription on the world heritage list. *Proceedings of the International Conference on Preventive Conservation of Architectural Heritage*. Yifu Science Hall, Southeast University. <https://d.wanfangdata.com.cn/conference/WFHYXW521569>
- Heydari, M. T., Ahadanjad Roveshti, M., Rasouli, M., & Saeedpour, S. (2022). Exploring the regeneration indicators of worn structures in urmia using mixed BWM-IPA method. *Journal of Geography and Regional Development*, 20(2), 166-141. [In Persian] <https://doi.org/10.22067/jgrd.2022.69494.1025>
- Jaione, C., De Nictolis, E., & Santagati, M. E. (2022). Participatory governance of culture and cultural heritage: Policy, legal, economic insights from Italy. *Frontiers in Sustainable Cities*, 4, 777708. <https://doi.org/10.3389/frsc.2022.777708>
- ICOMOS. (1987). *Charter for the conservation of historic*

- study of Mahdi Al-Qadam and Haftasyab Neighborhoods of Urmia City). *Journal of Geography and Environmental Studies*, 11(41), 7-22. [In Persian] https://journals.iau.ir/article_685778.html
- Shalbafian, A. A., Khazaei, F., Abdoli, M., & Rajabi, N. (2021). Identifying and prioritizing the factors involved in social contribution of the host communities in preserving UNESCO's world heritage sites: A case study of Yazd city. *Social Studies in Tourism*, 9(18), 115-138. [In Persian] <https://doi.org/10.52547/journalitor.36161.9.18.0>
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203602263>
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage.
- Taj Gardon, S., Sadr, S. Z., Kharazian, B., & Karimzadeh, M. (2019). *Statistical yearbook of the status of cultural heritage, tourism and handicrafts in 2018*. Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. [In Persian] <https://ircud.ir/Media/PDF/1401/02/11/637870113117725248.pdf>
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the historic urban landscape*. Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activit-y-638-98.pdf>
- Wijesuriya, G., Thompson, J., & Court, S. (2017). *People-centred approaches: Engaging communities and developing capacities for managing heritage*. In G. Chitty (Ed.), *Heritage, Conservation and Communities: Engagement, Participation and Capacity Building*. Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315586663-13/people-centred-approaches-engaging-communities-developing-capacities-managing-heritage>
- Xu, J. (2007). Community participation in ethnic minority cultural heritage management in China: A case study of Xianrendong ethnic cultural and ecological village. *Papers from the Institute of Archaeology*, 18(1), 148-160. <https://doi.org/10.5334/pia.307>
- Yazdanpanah, L. (2007). The study of obstacles of social participation among citizenships of Tehran City. *Refahj*, 7(26), 105-130. [In Persian] <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-7-fa.html>
- Zarandian, N., Farzin, M. R., & Shalbafian, A. A. (2024). Analyzing the objectives of the public-private participation in civil historical monuments (A multi-case study). *Majlis and Rahbord*, 31(118), 405-434. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/mr.2022.5487.5226>
- Zhang, X., Edelenbos, J., & Gianoli, A. (2024). Identifying modes of managing urban heritage: Results from a systematic literature review. *City, Culture and Society*, 36, 100560. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2023.100560>
- awareness of the civic rights and duties and its related factors (Case Study Mashhad City). *Strategic Research on Social Problems*, 7(2), 19-36. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/ssoss.2019.104774.1105>
- Nazarieh, N., & Esfanjary, E. (2024). Strategies of the supporters of the historical fabrics of Kerman for the conservation of historical Places. *Iranian Islamic City Studies*, 14(52), 1-17. [In Persian] <https://iic.ihss.ac.ir/en/Article/44700/FullText>
- Norzaini, A., Sharina, A. H., & Ibrahim, K. (2009). *Integrated public education for heritage conservation: A case for Langkawi Global Geopark*. In G. Ainsworth & S. Garnett (Eds.), *RIMBA: Sustainable Forest Livelihoods in Malaysia and Australia* (pp. 151-157). LESTARI, UKM. <http://ir.unimas.my/id/eprint/10093>
- Oladeji, S. O., Grace, O., & Ayodeji, A. A. (2022). Community participation in conservation and management of cultural heritage resources in Yoruba Ethnic Group of South Western Nigeria. *Sage Open*, 12(4), 1-25. <https://doi.org/10.1177/21582440221130987>
- Prajnawrdhi, T. A., Karuppannan, S., & Sivam, A. (2015). Preserving cultural heritage of denpasar: Local community perspectives. *Procedia Environmental Sciences*, 28, 557-566. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2015.07.066>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American Community*. CSCW '00: Proceedings of the 2000 ACM conference on Computer supported cooperative work. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Rezae, N., & Faraji, F. (2018). An evaluation of the role of NGOs in heritage conservation; A comparative study on Iran and France. *Hoviatshahr*, 12(1), 27-36. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/en/Article/795327?FullText=FullText>
- Ronchi, A. I. (2020). *Community involvement in built heritage conservation: The case study of the Birzeit Historic Centre Project, Palestine*. In R. Peters, I. Den Boer, J. Johnson, & S. Pancaldo (Eds.), *Heritage Conservation and Social Engagement* (pp. 66-84). UCL Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv13xps1g.12>
- Rosetti, I., Cabral, C. B., Roders, A. P., Jacobs, M., & Albuquerque, R. (2022). Heritage and sustainability: Regulating participation. *Sustainability*, 14(3), 1674. <https://doi.org/10.3390/su14031674>
- Salaripour, A. A., & Ghanbari, E. (2023). Meta-analysis of the main challenges and obstacles of plans and programs for the conservation of historical fabrics in Iran; a perspective for future studies and actions. *Urban Planning Knowledge*, 7(1), 114-137. [In Persian] <https://doi.org/10.22124/upk.2023.22340.1766>
- Samadi, A., & Jahangirzadeh, J. (2022). Assessing the role of social capital in the participatory regeneration process (Case study: A comparative